

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

**İLLƏR YORĞUN,
MƏN YORĞUN...**

(Ramiz ƏSKƏR – 60)

BAKI – 2014

Elmi redaktor: Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)
AMEA-nın müxbir üzvü

Redaktor: Əli ŞAMİL

Tərtibçi: Nailə ƏSKƏR
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

**İllər yorğun, mən yorğun... (Ramiz Əskər – 60). Bakı:
Elm və təhsil, 2014, 204 s.**

Kitabda tanınmış türkoloq, ədəbiyyatşünas, şair, tərcüməçi, jurnalist, publisist, Bakı Dövlət Universiteti Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, folologiya elmləri doktoru, professor Ramiz Əskərin anadan olmasının 60 illiyi münasibətilə 10 yanvar 2014-cü ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun keçirdiyi yubiley yığıncağının stenoqramı, yubilyarın tərcümeyi-halı, həyatından bəzi epizodlar verilmiş, elmi əsərləri, kitabları, tərcümələri, elmi məclislərdə iştirakı və s. haqqında materiallar toplanmışdır. Buraya həmçinin tanınmış türkoloqun özü və əsərləri haqqında bəzi yazılar daxil edilmişdir.

folklorinstitutu.com

İ 3202050000 Qrifli nəşr
098 - 2014

© Folklor İnstitutu, 2014.

İLLƏR YORĞUN, MƏN YORĞUN...

10 yanvar 2014-cü ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun akt zalında tanınmış türkoloq, ədəbiyyatşünas, şair, jurnalist, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru Ramiz Əskərin 60 illik yubileyinə həsr olunmuş yığıncaq keçirmişdir. Yığıncaqda yubilyarın həmkarları, dostları, elmi ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak etmişlər. Tədbiri AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor Muxtar Kazımoğlu İmanov aparmışdır.

Muxtar Kazımoğlu: Hörmətli həmkarlar, əziz dostlar! Bildiyiniz kimi, biz bu gün buraya həmkarımız, görkəmli türkoloq-alim, ədəbiyyatşünas, jurnalist, tərcüməçi, tanınmış ziyalımız Ramiz Əskərin 60 illik yubileyi münasibətilə toplaşmışıq. Tək-tək hallarda belə tədbirlər yubilyarın öz ad gününə təsadüf edir. Bu gün həm də Ramiz Əskərin doğum günüdür. Mən elə başa düşürəm ki, Ramiz Əskərin doğum günü və 60 illiyi tək-cə onun özünün, ailəsinin, qohum-əqrəbasının yox, bütövlükdə bizim bayramımızdır. Bayramımız sözünü mən təsadüfən işlətmirəm. Yadıma Ramiz Əskərin həyatı, fəaliyyəti ilə bağlı baxdığım yazılardan bəzi məqamlar düşür. Məsələn, yazıçı Anarın Ramiz Əskərə acıq məktubu var. Bu məktubunda Anar müəllim “Divanü lüğət-it-türk” kitabının Ramizin tərcüməsində şərhləri ilə bir yerdə cap olunmasını Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin bayramı hesab edir. Ramiz Əskər ixtisas etibarı ilə jurnalistdir. Onun neçə-neçə qəzetə redaktorluq etməsi, baş redaktor olması, “Hürriyyət” kimi nüfuzlu bir qəzetdə Azərbaycanı təmsil etməsi, məfkurə, əqidə və məslək jurnalistikasını ortaya qoyması, “Divanü lüğət-it türk”lə bir sırada türk dünyasının, türk mədəniyyətinin ən nadir nümunələrini Azərbaycan dilinə tərcümə etməsi və sanballı elmi əsərlər yazması, hamısı bir yerdə, bu bayramdan danışmağa bizə yüz faiz əsas verir.

Ramiz Əskərin jurnalistikası azərbaycançılıq, dövlətçilik, türkçülük, əqidə-məslək jurnalistikasıdır. Qoy jurnalistlərimiz inciməsinlər, jurnalistika heç də jurnalistlərin sayı ilə ölçülmür, ya-

zıların sanbalı, təfəkkürün tərzi ilə ölçülür. Bu gün yazanların sayı çoxdur, qəzet və jurnallarımız çoxdur, amma biz jurnalistikada “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” səviyyəsinə qalxa bilmirik. “Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin” informasiyanın, texnikanın, texnologiyanın kasad vaxtında dünya ilə əlləşirdi. Yəni o jurnallar tək-cə Azərbaycanın dərdi ilə yox, bütövlükdə türk dünyasının dərdi ilə əlləşirdi və yazısının birini Bakıdan yazanda, birini hökmən Təbrizdən, Həştərxandan, Daşkənddən... türk dünyasının ictimai-siyasi məsələlərindən, problemlərindən yazırdı. Ramiz Əskər özünü o müstəvidə təsdiq etmiş jurnalistimiz olub. Jurnalistikadan təbii şəkildə, yavaş-yavaş o, tərcüməçilik fəaliyyətinə, elmi fəaliyyətə doğru yönəlib. Və mən deyərdim ki, elmə gəldiyi qısa müddətdə Ramiz Əskər özünü görkəmli türkoloq kimi tanıda bilib. Bu, bizim az-az ziyalılarımıza qismət olan taledir.

Səhv etmirəmsə, Ramiz Əskərin Bakı Dövlət Universitetindəki fəaliyyəti 2000-ci ildən bu tərəfə düşür. Ramiz Əskər bu universitetdə türk mədəniyyəti, tarixi ilə bağlı, Balasağunlunun məşhur kitabı ilə bağlı, Mahmud Kaşğarlının məşhur lüğəti ilə bağlı xüsusi kurslar aparıb. Türk ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixindən dərs deyib. Və o vaxtlar həm tərcümə, həm tədqiq etdiyi “Qutadğu bilig” haqqında namizədlik, daha sonra “Divanü lüğət-it-türk” haqqında doktorluq dissertasiyaları yazıb. Namizədlik və doktorluq dissertasiyaları yeni-yeni əsərlərin meydana çıxmasına təkan verib. Ramiz Əskər bəlkə çoxumuzda olmayan, son dərəcə böyük bir səbrlə, mətanətlə, təmkinlə, əzaba qatlaşa-qatlaşa “Divanü lüğət-it-türk”ün həm tərcüməsi, tədqiqi ilə məşğul olub, həm də onun bioqrafik göstəricisini və tənqidi mətnini hazırlayıb. Mənim yadıma rəhmətlik Aydın Məmmədovun bir ifadəsi düşür. Bizim dostlarımızdan biri—Arif Rəhimov “Divan”ın leksikasından namizədlik dissertasiyası müdafiə edirdi. Aydın Məmmədov orada dedi ki, mən “Divan”la az-çox məşğul olmuşam, “Divan”la, xüsusən onun leksikası ilə məşğul olmaq iynə ilə gor qazmaq qədər əzablı bir işdir. Ramiz Əskər tərcümə etdiyi “Divan”ın qrammatikası ilə onun incəliklərinə qədər enərək məşğul oldu. Eyni zamanda, onu rus dilinə tərcümə edərək şərhlərini verdi və s. Sabir Rüstəmxan-

lının ifadəsi ilə desəm, Ramiz Əskər dərvişvari bir gediş etdi. O, tənbellik etməyib bizim kitablardan oxuduğumuz, səkillərini gördüyümüz, haqqında oxuduğumuz Orxon abidələrinin izi ilə Monqolustana getdi, “Orxon abidələri” kitabını yazdı. Xakasiyaya, Tuva və səyahət etdi və türk məmləkətlərini qarış-qarış gəzdirdi, öz gözləri ilə görüb məlum tədqiqat obyektlərini yenidən tədqiq etdi.

Rəqəmlərə keçmək istəyirəm. Ramiz Əskər, 40 kitab tərcümə edib, 40 kitab! O 40 kitabdən bəziləri türkmən ədəbiyyatını əhatə edir. Bizdə belə təsəvvür var ki, türkmənləri çox yaxşı tanıyırsınız, çünki türkmənlə bircə saat oturub söhbət etsən, o xırda-xuruş səs fərqlərini aradan qaldırırsan, görərsən ki, türkmənlə sənə heç bir fərqin yoxdur. Amma gələn görək biz türkmən ədəbiyyatını, doğrudan da, yaxşı bilirik? Xeyr, yaxşı bilmirik və bu sahədə bir boşluq var. O boşluğu Ramiz Əskər göydə tutdu və türkmən ədəbiyyatından bir çox tərcümələr etdi. Bu tərcümələr türkmən ədəbiyyatını bir az daha yaxından öyrənməyə, müqayisələr aparmağa imkan yaratdı. Azərbaycan folklorunun, Azərbaycan mədəniyyətinin XVIII-XIX əsrlərdən ta dənənəqədərki proseslərini türkmən və digər oğuz mədəniyyətləri ilə bir yerdə araşdırmadıqda yalnız nəticələrə gedib çıxma bilirik. Müqayisələr olmasa, biz heç Vaqif hadisəsini düz izah edə bilmərik. Vaqif Məxdumqulusuz izah edilə bilməz.

Ramiz Əskər 40 tərcümə kitabı ilə yanaşı, 10 monoqrafiyanın da müəllifidir. O, bir jurnalist kimi 1.500-dən artıq məqalənin müəllifidir. Bu rəqəmlərin, bu kəmiyyətin arxasında keyfiyyət dayanmasaydı, biz o halda deyə bilməzdik ki, bu gün bizim bayramımızdır.

Mətləbi uzatmıram, mən bu giriş sözünü yekunlaşdırıb istəyirəm sözü Firudin müəllimə–Firudin Cəlilova verəm. O, Ramiz Əskəri həm insan, həm alim, həm jurnalist kimi duyan, dəyərləndirən i ziyalılarımızdan biridir.

Firudin Cəlilov: Təşəkkür edirəm. Əvvəla, bu tədbiri hazırlayanlara təşəkkür edirəm, çünki söhbət Ramiz müəllimdən getmir, ümumiyyətlə, aydınlarımızın, ziyalılarımızın, qələm əhlimizin belə günlərini təşkil etmək, ad günlərini keçirmək ənənəyə

çevrilməlidir. Təəssüf ki, bizdə bu yoxdur. Mən Ramiz haqqında saatlarla danışı bilərəm, çünki vaxtı ilə Ramizi 3 saatlıq canlı yayımda televiziya verilişlərindən birinə dəvət etmişəm. Verilişə bütün dünyanın hər tərəfindən qoşulub sual veriblər. Yəni çalışmışam ki, Ramizi daha böyük miqyasda tanıdım, ona görə o detalların üzərində dayanmaq istəmirəm.

Muxtar müəllim çox gözəl qeyd etdi ki, bizim son yüzillikdə ziyahılarımızın içində barmaqla sayılacaq qədər adamlar var ki, onların Azərbaycan ədəbiyyatında, dilində, tarixində, folklorunda özəl yeri vardır, bunu mütləq vurğulamaq lazımdır. Deyək ki, rəhmətlik Ziya Bünyadovun etdiyi tərcümələr bu gün bizim məsəüstü kitabımızdır, yəni onsuz ötüşə bilmirik. Sonra Salman Mümtazın çiyində xurcunlarla daşıyıb buraya yığdığı kitablar bu gün millətimizin xəzinəsidir. Yəni bu adamlar bu millətə nə verə bilərdilərsə, veriblər. Mən daha çox Kaşğarlının üstündə dayanmaq istəyirəm, çünki Ramizin yaradıcılığı o qədər genişdir ki, elə tək-cə jurnalistikasından saatlarla danışmaq olar. Bircə detalı qeyd edim ki, 70-ci ilin axırları–80-ci illərin əvvəllərində Ramiz bəy “Vətən” cəmiyyətinin nəzdində latın əlifbasında “Odlar yurdu” adlı qəzet buraxırdı. Yəni hər yerdə bir avanqardlıq edir bu adam. Hansı sahəyə əl atırsan, orada Ramiz Əskərin dəst-xətti, sözü və vətəndaş mövqeyi var. Əgər bir ziyalı dövlətinə, xalqına xidmət etmərsə, onun vətəndaşlığı qabarıq deyilsə, vallah, onun yaradıcılığı uzun müddət gündəmdə qalmaz.

Kaşğarlıya qayıtmaq istəyirəm. Bilirsiniz ki, mən dilçiyəm, Tarixi müqayisəli dilçilik XIX əsrdə yaranıb. Amma min il bundan qabaq Mahmud Kaşğarlı bu məktəbin əsaslarını qoyanlardandır. Məsələn, morfonologiya elmi türkologiyada birinci və axırınıc kitab idi ki, 30 il bundan qabaq mən yazdım. Mən o kitabı yazarkən Mahmud Kaşğarlıni bir də oxudum. Orada nə qədər morfonoloji baxışlar var: bu dialektde belə deyirlər, orada elə deyirlər, bu səs burada belə keçir, orada elə keçir. Yəni demək istəyirəm ki, biz öz adamlarımızın, alimlərimizin qədrini bilmirik.

80-ci illərin ortaları idi. Məmməd Cəfər müəllim akademiya-da akademik katib idi. Qısa müddətdə burada elə bir mühit ya-

ratdı ki, Aydın Məmmədovla birlikdə biz üç nömrə “Filologiya məsələləri” buraxdıq və o hələ də qızıl fondda qalır. Həmin dövrdə bizi yığdı—Vasif Məmmədəliyevi, Kamil Vəliyevi, Tofiq Hacıyevi və s., dedi ki, Jüze Kasğarlını tərcümə edib, özü də latın əlifbası ilə yazıb, amma tam deyil. Bir heyət yaradaq, bunu siz işləyib tamamlayın, çünki ilk tərcüməsi Azərbaycanda başlanmasına baxmayaraq, bu iş dayanıbdı. Daşkənddə, Türkiyədə nəşr olundu, amma biz həmişəki kimi geri qaldıq.

Bu rəhmətlik kişi bizi yığdı ki, gəlin bunu gerçəkləşdirək. Birinci mən əlimi qaldırdım ki, xahiş edirəm, məni bu heyətdən çıxarın, çünki mən ərəb dilini bilmirəm. Bilmədiyim bir mövzuda mən yarımçıq qalaram. Nə isə, o birisilər hamısı paylaşıldılar: bu cild bunun, bu cild onun. Çox hay-küy ilə başladılar, amma bir aydan artıq davam etmədi, qaytarıb geri verdilər. Sonra keçirdilər Yazıçılar İttifaqına ki, bəlkə bunların əli ilə həll oluna. 10-15 tanınmış professor bunu edə bilmədi, amma Ramiz bəy təkcə oturdu, onu tərcümə də etdi, nəşr də. Mənim masamın üstündə saysan, 10-15 dənə kitab var. Ramiz bəyin tərcümə etdiyi kitab da mənim masaüstü kitabımdı, çünki gündə 2 dəfə, 3 dəfə ona baxıram. Bu nəyin göstəricisidir? Bu onun gördüyü işin əhəmiyyətidir, yəni onsuz mümkün deyil.

Bu mənada deyirəm ki, əhəmiyyətli işləri görən insanlarımızın dəyərini bilməliyik. Düzdür, indi Ramizin 40-dan çox tərcümə kitabı var, türkmən ədəbiyatını bizə tanıdıb. Mən çox istərdim ki, o, türkmən “Koroğlu”sunu da tərcümə etsin. Bizim “Koroğlu” o qədər ələkdən keçirilib, siyasiləşdirilib ki... Mən həmişə deyirəm ki, sovet hökuməti 30-40 il də yaşasa idi, onu xalq hərəkatının lideri elan edəcəkdi, axırda da kommunist bileti qoyacaqdılar cibinə ki, bu elə kommunist olub. Yəni bizim “Koroğlu” heç nəyə yaramır. Amma türkmən “Koroğlu”sunu götürüb oxuyun, öz qədimliyini qoruyub-saxlayıb, yəni Koroğlunun doğulduğu gündən ölümünə qədər. Bu mənada türkmən “Koroğlu”su bizə çox vacib lazımdır, xüsusilə, Folklor İnstitutu, mənə elə gəlir ki, bu işə maraqlı olar. İnstitutun direktoru öz dili ilə dedi ki, bizə də kitab ver, çap edək. Mən də bu təklifi konkretləşdirirəm.

Çox uzatmaq istəmirəm, Ramiz mənim yaxın dostumdur, qardaşımdır, məsləkdaşımdır. Mən onu çox sevirəm. Niyə? Çünki millət üçün müəyyən işlər görüb. Həm də mənim ona xüsusi təşəkkürüm var, mənim yazdığım 9 cildlik “Bitik” kitabı hələ çap olunmasa da, 3 cildinin redaktoru Ramiz Əskərdir. Mən onun nə qədər ciddi redaktə etdiyinin şahidiyəm. Qeydləri də durur və mənə çox da köməyi oldu, çünki orada ərəb ifadələri var, bəzi mənbələr var. Bunu demək istəyirəm ki, Ramiz bəy kimi bizim ziyalılarımız varsa, vallah, bu xalq böyük xalqdır. Qardaş, mən bir daha səni təbrik edirəm, tədbiri təşkil edənlərə də Ramiz bəyin dostu kimi razılığımı, təşəkkürümü bildirirəm.

Muxtar Kazımoğlu: Çox sağ olun, Firudin müəllim. Mən bir daha təşkilati məsələlərə qayıdıram ki, bəzi məqamlar aydın olsun. Dünən Ramiz bəy ilə bu görüşün təşkilati tərəfləri barədə danışdıq. Dedim, Ramiz, sən dostlarını yığ, biz də, institutdan gələk, məclisimizi keçirək. Sözün düzü, mən bu məclisə çox adam gəlmədiyini görüb məyus oldum bir az. Ramizlə pıçıldaşdıq, təşkilatçılıqdan yana Əli Şamilə zəng etdim, məlum oldu ki, o da Göygölə gedib. Bu yerdə bir şairin sözü yadıma düşür: şairə deyirlər ki, sənin görüşündə çox adam yox idi. Cavab verir ki, mənə çox adam lazım deyil, mənə ikicə göz lazımdır—məhəbbətlə baxan ikicə göz. İkicə göz bəs edir ki, mən şeirlərimi ürəklə deyə bilim. Ramiz, bəlkə bu da sənin bir gözəlliyindir ki, səndə “qoçaqlıq”, “zirəklik” yoxdur. Allah sənə başqa vergi verib. Allah sənə vətən sevgisi kimi gözəl hiss verib, türk dünyasının tanınmış övladısən, Allah bu xoşbəxtliyi sənə nəsib edib.

Mən istəyirəm sözü Əzizxan müəllimə verim—“Dədə Qorqud” eposunun ardıcıl tədqiqatçısı Əzizxan Tanrıverdiyə.

Əzizxan Tanrıverdi: Azərbaycan tarixinin bu gün ən gözəl, ən şanlı günlərindən biridir. Ramiz Əskər hamımızın bildiyi kimi ədəbiyyatsünasdır, tarixçidir, ensiklopedik bilik sahibidir. Ramiz Əskərlə mənim tanışlığım 2005-ci ilə təsadüf edir. Həmin dövrdə Ramiz bəy böyük türkoloqumuz, ustadımız Mahmud Kasğarlının

1072-1074-cü illərdə yazdığı “Divanü lüğət-it-türk” əsərinin tərcüməsi ilə məşğul olurdu. Mən onda Ramizi yalnız mətbuatdan, əsərlərindən tanıyırdım. Bizim tanınmış jurnalistimiz İlham Abbasov dedi ki, Ramiz bəyə kömək etmək lazımdır. “Divan”ın redaktəsi ilə məşğul olmaq, məsləhət vermək lazım olduğunu söylədi. İndi həmin “Divan” çap olunub. Artıq 8 ildir ki, bizim əlimizin altındadır. Mənim dostum, qardaşım Firudin müəllim “Divan”ın və Ramiz bəyin dəyərini yüksək şəkildə qiymətləndirdi, alqışlayıram onu. Və mən Ramiz Əskərlə təxminən 2-3 ay kitabxanada, çayxanada, orda-burda oturub, demək olar ki, həmin 4 cilddən ibarət “Divan”ın bütün səhifələrinə baxmışam. Ramiz Əskər bu ağırlıqda bir işi, Firudin müəllim demişkən, bu çətin və ağır işi şərəflə, layiqincə yerinə yetirib.

İndi gəlin “Divan” çap olunandan sonrakı dövrə gedək. Hal-hazırda, özünüz məndən də yaxşı bilirsiniz, Azərbaycan mühitində monoqrafiyaları, məqalələri oxuyanların sayı çox azdır. Elm adamlarımız da demək olar ki, həvəslə elmə az girişirlər, amma biz Ramiz Əskərin tərcümə etdiyi “Divan”a baxsaq, görəcəyik ki, bizim dilçiliyimizdə, ədəbiyyatşünaslığımızda nə qədər kəm-kəsirlər var. İki faktı xatırladıram: bizim bir sıra tanınmış dilçilərimiz, ədəbiyyatşünaslarımız qeyd ediblər ki, “vaxtdaş”, “sınıfdaş”, “könüldaş”, “əsildaş” kimi sözləri bizim ədəbi dilimizə ya Hüseyn Cavid, ya Rəsul Rza gətirmişdir. Bu sözlər həmin vaxtlarda bir neçə müəllif tərəfindən təkrar olunub. Hərə bir tərəfdən böyrünə müəyyən sözlər qoşub, filologiyamızda və auditoriyalarda müəllimlərimiz tərəfindən səslənib. Amma Ramiz Əskərin tərcümə edərək çap etdirdiyi, “Divanü lüğət-it türk”ə baxsanız, görəcəksiniz, orada Mahmud Kaşğarlı “könüldaş” sözünün dəqiq semantik yükünü verib. Yaxud yenə də Ramiz Əskərin 2003-cü ildə çap etdirdiyi “Qutadğu bilig” monoqrafiyasına baxsanız, görəcəksiniz ki, həmin “könüldaş” sözü Yusif Hacıb Balasağunlunun “Qutadğu bilig” poemasında ən intensiv sözlərdən biri kimi çıxış edib.

Yenə lüğətə qayıdaq. Həmişə Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafından, təkmilləşməsindən, zənginləşməsindən söhbət edirik, amma çox az iş görürük. Yenə də lüğətə müraciət edək: bu gün

müasir Azərbaycan ədəbi dilində atabir qardaş qohumluq termini var. 3 kök ifadə istifadə edilir: “atabir qardaş”, hətta qardaşı parkalasaq, bir neçə ifadə də ordan çıxar. Amma Mahmud Kaşğarının divanına baxsanız, görəcəksiniz ki, həmin 3 kök ifadədən ibarət olan söz cəmi bir sözlə ifadə olunur: “qandaş”. Nə qədər gözəldir! Yaxud indi deyirik süd qardaşı. Yenə də Ramiz bəyin tərcümə etdiyi lüğətə baxırıq: bir kök sözlə ifadə olunub: “əmikdəş”. Buna uyğun onlarca fakt var. Müasir dilimizdə işlətdiyimiz həmyerli-“yerdəş”. Bu mənada Ramiz müəllimin bu lüğəti filologiyamızda sözün həqiqi mənasında öyrənilməlidir və nəinki öyrənilməlidir, tədqiq olunmalıdır.

Ramiz müəllim haqqında saatlarla danışmaq olar, amma mən bir-iki faktı mütləq qeyd etməliyəm. Ramiz müəllimin görünüşünə baxın. Yəqin ki, hamınız Mahmud Kaşğarının rəssam təxəyyülünün nəticəsi olaraq yaradılmış şəklini görmüsünüz. Eyni ilə Mahmud Kaşğarının özüdür. Mahmud Kaşğarlı bizim filologiyamızda, türkologiyamızda kim olubsa, Ramiz də müasir türkologiyamızda o simalardan, o şəxsiyyətlərdən biridir. İkinci bir müqayisəni götürək. 1815-ci ildə Dits “Kitabi-Dədə Qorqud”u dünya elminə bir daha bəyan etdi. 1916-cı ildə Kilisli Rüşad dastanı ilk dəfə olaraq türk dünyasında çap edərək, təqdim etdi. 1939-cu ildə Həmid Araslı azərbaycanca çap etdirdi. Ramiz Əskər də “Divanü lüğət-it türk”ü Bəsim Atalaydan, Salih Mütəllibovdan sonra türkologiyada ən çox tədqiq, tərcümə, çap edən bir müəllif kimi bizim filologiyamızda yaşadı, qaldı.

Mən dostumu, qardaşımı, Azərbaycan filologiyasının çox tanınmış nümayəndəsi Ramiz Əskəri bir daha təbrik edirəm, ona bir daha uğurlar diləyirəm və deyirəm ki, Ramiz Əskər bundan sonra da bizim filologiyamızın önündə gedən şəxsiyyətlərdən, ziyalılardan biri olacaqdır.

Muxtar Kazımoğlu: Məclisimizdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli iştirak edir. İsa müəllim Ramiz Əskərin gördüyü işləri yüksək dəyər-

ləndirən görkəmli ziyalımızdır. Ramiz Əskər barədə sizin sözlünüzü dinləmək maraqlı olardı. Buyurun, İsa müəllim.

İsa Həbibbəyli: Ramiz Əskər, belə demək mümkündürsə, bizim nəslin yaşadığı mərhələləri bütün məsuliyyəti ilə, çətinlikləri ilə, ləyaqətlə keçmiş bir ziyalımızdır. İkinci, mənim yadıma gəlir ki, Ramiz Əskər dünya azərbaycanlıları ilə həmrəylik komitəsində fəaliyyətə başlamışdı. Hesab edirəm ki, Ramiz Əskər Azərbaycanı dünyada təmsil edən ziyalıların biri səviyyəsinə qalxa bilib. “Vətən” cəmiyyətində “Odlar yurdu” qəzetinə uğurla rəhbərlik edirdi və o illərdə bu cəmiyyət, “Odlar yurdu” qəzeti Azərbaycanla dünya arasında, həqiqətən, sözün çox yaxşı mənasında bir mətbuat körpüsü idi. Qəzet latın əlifbası ilə çap olunan ilk qəzet idi. Eyni zamanda ərəb əlifbası ilə çap olunan qəzet Şərq dünyasında yayıla bilirdi.

Azərbaycan gerçəkliyini, Azərbaycan nailiyyətlərini, xüsusən, o zamankı milli düşüncəni dünyaya çatdırmaqda Ramiz Əskərin rəhbərlik etdiyi “Odlar yurdu” qəzetinin böyük xidməti var idi. Bir çox dünya azərbaycanlılarını o, kəşf etdi, üzə çıxartdı, bizə tanıtdı. O vaxt bir qədər də cəsarət, zamanı qabaqlamaq, uzağı görmək tələb olunurdu ki, Ramiz Əskər bunları uğurla nümayiş etdirə bildi.

Ramiz Əskər özü Azərbaycan türkologiyasında bir hadisədir. “Divanü lüğət-it türk”ü ana dilində çap etmək, onu hazırlamaq, tərtib etmək, izahla, qeydlərlə, müqəddimə ilə nəşr etdirmək, məncə, tarixi, ümummilliyet bir vəzifədir, Azərbaycan türkologiyasına çox şərəfli bir xidmətdir! Ramiz Əskər bu şərəfli xidməti həm böyük məsuliyyətlə, həm də yüksək səviyyədə, layiqincə yerinə yetirdi.

Məncə, “Baburnamə”ni nəşr etməyin özü də bir hadisədir., “Oğuzlar”ı çap etdirib, “Qutadğu bilig”i çap etdirib. Türkmən ədəbiyyatını demək olar ki, tam halda, bütün klassikləri ilə çap etdirib qurtarıb. Eyni zamanda Krım-tatar ədəbiyyatının, Orta Asiya ədəbiyyatının, görkəmli abidələrin hamısının tərtibində, çevrilməsində, müqəddiməsində, izahında, şərhində, təqdimatında, çapında Ramiz Əskərin izi vardır, adı, sözü vardır, böyük zəhməti vardır. Adam onların hamısını gözünün qabağına gətirəndə

fikirləşir ki, bu şəxs, görəsən, günün neçə saatını işləyir, görəsən bunun bir boş saati, boş vaxtı varmı?

Məncə, Ramiz Əskər bütün həyatını bu şərəfli işə, Azərbaycan elminin, Azərbaycan türkologiyasının, Azərbaycan ictimai fikrinin, Azərbaycan milli düşüncəsinin inkişafına həsr etmiş görkəmli ziyalımızdır. Ramiz Əskəri bu gün bütün türk dünyasında və ümumən dünyada nəinki tanıyırlar, mən deyərdim ki, türk dünyasında Ramiz Əskəri qəbul edirlər. Onunla Türkiyədəki konfranslarda, Orta Asiyada keçirilən konfranslarda, lap bu yaxınlarda isə Astanada dünya şöhrətli, böyük yazıçı Çingiz Aytmatovun yubileyində iştirak etmişəm. O konfranslara gələn müxtəlif türk xalqlarının nümayəndələri olan görkəmli alimlər Ramiz Əskərlə etibarlı bir tərəf-müqabil kimi istənilən türkoloji problemi müzakirə edirlər. Ramiz bu məsələlərdə özünəməxsus mövqe və söz sahibidir. Azərbaycan türkologiyasını Ramiz dünyada ədəblə, yüksək səviyyədə, həm də böyük elmi səviyyədə təmsil edə bilir. Mən ona möhkəm cansağlığı, uğurlar arzu edirəm.

Muxtar Kazımoğlu: Çox sağ olun, İsa müəllim. Ramiz Əskər barədə çox dəyərli sözlər dediniz. Sözü Paşa Kərimova vermək istəyirəm. Həm də fürsətdən istifadə edib Paşa müəllimə təşəkkürümü bildirirəm. Bizim nə qədər belə tədbirlərimiz olur, Paşa müəllim ev sahibliyi edir. Rəhbərlik etdiyi Əlyazmalar İnstitutunda bizə yer verir. Bir daha öz adımdan, dostlarımız adından, Folklor İnstitutunun kollektivi adından Paşa müəllimə çox sağ olun, deyirəm.

Paşa Kərimov: Ramiz bəy jurnalist fəaliyyətindən sonra ciddi surətdə elmi fəaliyyətlə məşğul olduğu vaxtdan bəri mən, demək olar ki, onun bütün əsərlərini başdan-ayağa oxumuşam və o da mənim əksər əsərlərimi oxumuşdur. Yəni demək istətirəm ki, Ramiz bəyin jurnalistika fəaliyyəti ilə məşğul olduğu vaxtlarda mən o qədər də onun fəaliyyətini izləyə bilməmişəm. Elmi fəaliyyətlə məşğul olduğu vaxtlar mən onun, demək olar ki, əsərlərinin, tərcümələrinin əksəriyyətini oxumuşam, bunu sübut etmək üçün

əlimdə sənədlər də var. Bu sənədlər nədən ibarətdir? Ramiz bəyin, demək olar ki, əksər kitabları haqqında mənim resenziyalarım var, qəzetlərdə rəylərim çıxmışdır. Hətta elə bir məqam yaranmışdı ki, resenziya verdiyim məcmuə də bağlandı. Tanış bir qəzet var idi, o, rusca idi. Ondan sonra başladım rusca yazmağa. O qəzet indi də fəaliyyət göstərir, qəzet rus dilində “Kaspi”dir. Bu yaxınlarda mən o qəzetə zəng etdim ki, Ramiz müəllimin 60 illik yubileyi haqqında bir məqalə var, mənim məqaləm deyil. Dedilər, hə, bilirik, siz onun haqqında dəfələrlə məqalə gətirmisiniz. Baxmayaraq ki, üzərindən illər keçib, yenə də yadlarında qalıb ki, mənim məqalələrimdən çoxu elə Ramiz bəyin kitabları haqqında idi.

Mən bu əsərlərin əhəmiyyətini (mənim Ramiz bəydən heç bir işim keçmir), çox gözəl başa düşürəm və mən onu qısaca, öz bildiyim səviyyədə sizə şərh etmək istəyirəm.

Ədəbiyyat tarixini öyrəndiyim müddət ərzində (yaş ötdükcə onun yavaş-yavaş dərinliyinə gedirsən) bir seyi dəqiq basa düşdüm ki, ədəbiyyat tariximiz heç də dərsləklərdə yazılan kimi bu, Azərbaycan ədəbiyyatıdır, bu, fars ədəbiyyatıdır, bu, türk ədəbiyyatıdır, və ya Hindistan ədəbiyyatıdır, belə olmayıb. Bizim şairlərimizdən, məsələn, Füzulini öyrənmək istəyiriksə, biz Nəvaini bilməsək, Füzulinin nə hünərlərini öyrənə bilmərik, nə onun Nəvayiyə nə qədər nəzirələr yazıb, onu biləcəyik.

Ümumiyyətlə, bu ədəbiyyat, belə bir ifadə imkan verirsə, yetim vəziyyətində qalacaq. Yəni bizim o dövrlük klassiklərimiz bizim dərsləklərin əsasında ədəbiyyat öyrənməyiblər. Onlar fars ədəbiyyatını da öz ədəbiyyatı kimi bilmişlər – Firdovsidən tutmuş Hafizə qədər. Onlar Osmanlı ədəbiyyatının böyük şairlərini, hamısını gözəl biliblər. Bunlar, əslinə qalsa, böyük, vahid bir ədəbi mühit yaradırdı. Onlarsız ədəbiyyat olmurdu, onların ədəbi dairəsi, bilik dairəsi, rus ifadəsi ilə desək, “kruqozor”u bu idi. Biz Füzulini, tutaq ki, Qövsini, Vaqifi öyrənirik. Bunlarda, tutaq ki, Füzulinin təsiri var, Nizaminin təsiri var, deyirik. O adamlar ki, bizim ədəbiyyat tariximizə düşüb, bunlarla da biz məhdudlaşırıq. Halbuki həm Füzuli, həm Nəvayi, həm Firdovsi, həm Osmanlı şairləri, həm hind şairləri, bunlar hamısı onların dünyagörüşünün

formalaşmasında rol oynayıb. Orta əsrlərdə, bilirik ki, sərhəd olmayıb, ədəbiyyatda isə heç olmayıb, vahid ədəbi mühit olub. Biz öyrənəndə bu vəziyyəti çox kasıblaşdırırıq.

Mən XVII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi haqqında bir tədqiqat yazdım, monoqrafiya. Onda başa düşdüm ki, bunları ayırmaq mümkün deyil. Bunların dünyagörüşü məhdud bir Azərbaycan ədəbiyyatı olmayıb. Bəli, öz şairlərimizi ayıraq, amma inanın ki, onlar Firdovsinin “Şahnamə”sini də, öz şairlərinin şeirlərini də oxumuşlar, özbək, türkmən şairlərinin də.

Belə böyük bir boşluq ki var, bu, hətta dərsliklərimizdə belə hiss olunur. Bu boşluğun doldurulmasında ardıcıl fəaliyyət göstərən yeganə adam, tam məsuliyyəti ilə deyirəm (hardasa təkam-seyrək işlər də ola bilər), Ramiz Əskərdir. Mənə belə gəlir ki, onun bizim ədəbiyyatşünaslığımızda ən böyük xidməti budur. Ramiz Əskər bizim bu boşluğumuzu doldurur, biz elə bilməyək ki, bizim Füzulimiz, Vaqifimiz, Qövsimiz və s. şairlərimiz sadəcə elə bizim Azərbaycan dediyimiz ərazidə yaşayan şairlərin əsərləri əsasında inkişaf edərək, araya-ərsəyə gəlmişlər. Bu, tamamilə səhv bir təsəvvürdür.

Bundan sonra mənə elə gəlir ki (Ramiz bəy bu işləri gördü, amma böyük boşluq hələ də qalmaqdadır), bu sahədə çox iş görülməlidir, dərslikləri dəyişmək lazımdır. Füzulini keçən dərslikdə Nəvai olmasa olmaz, mümkün deyil. Mən sizə deyim ki, XVIII əsrdə ədəbiyyatda böyük bir xəlqiləşmə prosesi gedib. Burada istər Azərbaycan şeirində Vaqif, istər türkmən şeirində, təbii ki, Məxdumqulu, atası, Osmanlı şeirində və s. bir-biri ilə səsleşən proseslərdir. Mən necə Vaqifi öyrənə bilərəm və bu şairlərdən ayrı qala bilərəm? Bunu təsəvvürümə gətirə bilmirəm.

Mənə elə gəlir ki, bu yolda Ramiz bəyin işi bir mayak rolunu oynayacaq, istiqamət verəcək. Bu boşluğun hamısını doldurmaq təkcə Ramiz bəyin işi deyil, böyük boşluq hələ qalsa da, bu görülən işlər çox böyükdür. Çünki mən şəxsən o kitabları bir-bir nəzərdən keçirmiş adam kimi deyirəm ki, doğrudan da, o görülən işlər çox böyük işlərdir.

Mən bir məsələni də deyim. Biz Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşlarıyıq, əksəriyyətimiz mətnşünasıqlıqla məşğuluq. Mətn üzərində görülən işin nə dərəcədə çətin olduğunu başqa müəssisələrdə çalışanlar bizim qədər təsəvvür etmirəm. Mətn çox çətin məsələdir, çünki istənilən mətni ortaya qoymaq üçün həmin əsərin bir necə mətni olmalıdır ki, başqa cür mümkün deyil. Əgər tək bir mətn əsasında ortaya bir mətn qoyularsa, onun elmiliyinə heç kim təminat verə bilməz. Nə vaxtsa, gələcəkdə bu iş düzəldilməlidir. Bu mənada, demək istəyirəm ki, Ramiz bəyin ortaya qoyduğu mətnlər çox ciddi mətnlərdir, üzərində işlənmiş mətnlərdir. Ramiz bəy əsəri ortaya qoyarkən Orta Asiya mətnidirsə, orijinalı ilə bərabər onun üzərində işləmiş, onu türk müəlliflərinin, hətta bəzən rus müəlliflərinin mətnləri ilə müqayisə edir. Sizə deyim ki, onların hər biri ayrılıqda hərəsi bir elmi iş, dissertasiya səviyyəsində görülmüş işlərdir. Görün, o, hansı səviyyədə iş görmüşdür. Təəssüf ki, bunu hər adam başa düşmür.

Mən bir məsələni də demək istəyirəm. Doğrudan da, İsa müəllim çox düz dedi, təsəvvür etmək çətinidir ki, bir adam bu qədər iş görmüşdür. Əsas məsələ, mənəcə, insanın məqsədinin, amalının aydınlığıdır. İnsan bilməlidir ki, hansı tərəfə gedir. Məqsədini bilən insan, fikri aydın olan adam o məqsədə, fikrə mütləq çatacaqdır. Mən bizim gənclərin hamısına deyirəm ki əgər qarşında məqsədin varsa, mütləq ona çatacaqsan. Sadəcə, bir məsələ var: məqsədin aydın olmalıdır. Mən əminəm ki, Ramiz Əskərin bütün uğurları arxasında onun tam aydın bir məqsədi var. Onun arxasında onun çox aydın bir vətəndaşlıq mövqeyi var.

Biz öz türklüyümüzə fəxr edirik və öz sahəmizdə çalışırıq ki, türklüyümüzdə xidmət edək. Amma gəlin müqayisə edək ki, hansı səviyyədə bu işi görmüşük. Bu amalımıza xidmət etmişikmi? Əlbəttə, az iş görənlər adam da çox sağ olsun, amma çox iş görənlərə minnətdarıq. Ona görə də mən Ramiz bəyi bir köhnə dostum kimi, bütün əsərlərini izləyən biri kimi, birincisi, yubiley münasibəti ilə təbrik edirəm. İkincisi, ona möhkəm can sağlığı arzulayıram. Mən bilirəm o nələrə nəzərdə tutub, nə işlər görmək istəyir. Muxtar müəllim bunu gözəl dedi, o, dərviş kimi burdan

vurub Monqolustandan çıxır. Bakıdan gedib uzaq Monqolustana çıxacaq qədər özündə təpər tapa bilən adamdır. Arzu edirəm ki, Ramiz Əskər özündə bütün bunlara güc tapsın. Bundan sonra istədiyi işləri də görmək üçün Allah Ramizə ömür versin.

Muxtar Kazımoğlu: Paşa müəllim Ramiz Əskərdən danışanda danışa bir xeyli də problemlərdən danışdı. Bunlardan danışmağa Paşa müəllimi sövq eləyən yenə də Ramiz Əskərin yazdıqlarıdır, gördüyü işlərdir. Bəli, mən də o fikirdəyəm ki, biz ədəbiyyat dərsliklərinə yenidən baxmalıyıq. Biz sözdə ortaq türk ədəbiyyatı, ortaq oğuz ədəbiyyatı deyirik, amma dərslük yazanda bu, yadı-mızdan çıxır və başlayırıq bu coğrafiyada, yaşadığımız sərhədlər daxilində fırlanmağa. Belə təfəkkürlə dərslük yazılmır. Biz əgər Yunus Əmrəyə təzədən qayıtmasaq, o dövr ədəbiyyatına təzədən baxsaq, Yunus Əmrəni özümüzün ədəbiyyatı hesab etməsək, səhvlərimiz davam edəcək. Biz Yunus Əmrəni ədəbiyyatımızın nümayəndəsi kimi öyrənəndə görəcəyik ki, yazılı ədəbiyyatda heca vəznli şeirimizin tarixi heç də Xətayidən başlamır. Yaxud görəcəyik ki, heca vəznli şeir Vaqifdən neçə-neçə əsr qabaq yazılı poeziyamızda yüksək zirvəyə qalxıb.

Biz türkmən “Koroğlu”sunu yaxşı oxusa idik, onda bilərdik ki, Təbriz nüsxəsindəki o “biədəb” parçalar heç də göydən düşməyib. Ümumtürk kontekstində yanaşanda aydın olur ki, dastan söyləyən el sənətkarı dastanı müxtəlif auditoriyalarda danışa və auditoriyadan asılı olaraq “biədəbliyə” də yol verə bilər. Ümumtürk konteksti, bütövlükdə müasir dastançılıq ənənəsi nəzərə alınmadığına görə, biz Koroğluya milli qəhrəman meyarları ilə yanaşırıq və bununla da ipin ucunu itirmiş oluruq. Ramiz Əskərin təklif etdiyi ümumtürk müstəvisi elə-belə bir müstəvi deyil, ciddi elmi müstəvidir. Mədəniyyəti doğru dərk etmək müstəvisidir. Bu müstəvidə, yəni Ramiz Əskərin dönə-dönə yada saldığı bu kontekstdə elmini düz qura bilsən, sən folkloru da düz izah edə bilsən, klassik ədəbiyyatı da. Beləliklə də, çaş-baş və yarımçıq vəziyyətdə qalmazsan.

Bayaq mən Ədalət Tahirzadə ilə Ramiz Əskəri müqayisə etdim. Doğrudan da, hər ikisi cəfəkeşdir...

Ramiz Əskər: Mən Ədalət müəllimlə yaxın dostam, qardaşam. Onun xanımı deyir ki, Ədalət gözəl insandır, o, ölüləri dirildir, diriləri öldürür. Deyir ki, Ədalət, harada adlı-sanlı bir adam, bir azərbaycanlı ölübsə, sən ondan kitab yazırsan, onu dirildirsən. Biz, sənin ailə üzvlərin diriyik, bizi isə sən acıdan öldürürsən.

Ədalət Tahirzadə: Əslində o sözü Ramizin haqqında da demək olar, Ramiz nə qədər ölümlər var (əslində onlar ölümlər deyil, onlar bizdən daha çox dirilərdir) onları dirildir. Amma mən bilirəm ki, Ramiz bəyin evinə getsələr və ona desələr ki, sənə yüz minlik mebel veririk, deyəcək, lazım deyil, bir dənə kitabımın nəşrinə imkan yaradın. Ramiz əgər bu ağılı, bu bacarığını, bu fərasətini, bu elmini pul qazanmağa sərf etsə idi, vallah, Azərbaycanda bir nömrəli pullu adam o olardı. Amma bu adam bütün həyatını elmə həsr etdi. Jurnalistikadan başladı, Muxtar müəllim çox gözəl səciyyə verdi Ramiz müəllimin yaradıcılığına. Həqiqətən, Mövsüm Əliyevi kəşf etmək, yetişdirmək Ramiz bəyin xidmətidir. Həm də Sovet dövründə, müstəqillik dövründə yox. Sovet dövründə ilk dəfə bizim müstəqil dövlətimizi quran insanlar haqqında ilk yazılar “Odlar yurdu” qəzetində çıxdı. Məmməd Əmin Rəsulzadə haqqında ilk yazıdır və həmin yazını Ramiz müəllim çapa verməklə böyük riskə getdi, özü də necə partizanlıqla, senzoru – sovet senzorunu aldadıb həmin məqaləni Ramiz bəy buraxdı. Redaktorluğunu da riskə qoydu, ondan sonrakı mövqeyini də. Amma Məmməd Əmin Rəsulzadə haqqında 2 səhifəlik böyük bir yazı verdi orda. O biri yazılarımı da həmçinin o cür.

Mən Bişkekə gedirdim, orada türkoloji qurultay var idi. Ramiz bəy dedi ki, sən Çingiz Aytmatovdan bizim qəzet üçün müsahibə ala bilərsənmi? Mən bir dənə faktı deyirəm. Dedim, mən kiməm, gedib özümü necə təqdim edim? Ramiz bəy mənə möhürlü vəsiqə verdi. Ədalət Tahirzadə bizim qəzetin əməkdaşdır, şöbə müdiridir, nədir və bizim qəzeti təmsil edir. Getdim və Çingiz Aytmatovla görüşdüm, dedim mən “Odlar yurdu” qəzetinin şöbə müdiriyəm və sizdən qəzet üçün müsahibə almaq is-

təyirəm. Siz inanırsınız, o adamın da böyüklüyünü deyəcəyəm, dedi ki, mənim indi görüşüm var, oradan çıxıb sizə müsahibə verəcəyəm. Deməli, çıxdı görüşdən, mənə dedi gəl, otur. Qırğıstanın birinci katibi, Ali Sovetin sədri, nə bilim, Akademiyanın prezidenti, aşağıda birinci mərtəbədə gözləyirlər ki, Çingiz Aytmatov müsahibə versin, sonra gəlsin. Deməli, onları orada yarım saat gözlətdi, müsahibə verdi və o müsahibə də “Odlar yurdu” qəzetində çap olundu. Sonra Bişkekdə də çap olundu.

Demək istəyirəm ki, Ramiz bəy qəzetin nüfuzunu qaldırmaq üçün hamıdan istifadə edirdi. Jurnalist kimi tayı-bərabəri yoxdu. Amma mənə ən çox sevindirən alimliyidir. Bir də görürsən, zəng edir, Ədalət, gəl kitablarını götür. 5-6 kitabı birdən verir. Ramizə gündüzlər zəng etməyin, saat 1-2-yə kimi. Niyə? Ramiz o saatlarda yatır. Bu adam gecə, səhərə qədər işləyir. Azərbaycanda mən ikinci elə adam tanımıram. Mən də yazanam, amma Ramiz bəy kimi sürətlə yaza bilmirəm. Maşallah, Ramiz bəyin sürəti də var.

Bayaq Paşa müəllim bir söz dedi, bizimkilər nə deyir, deyir Füzuli bizim şairdi, “Koroğlu” bizim dastandı. A qardaşım, onda sən denən ki, Günəş də bizim Günəşdi, Ay da bizim Aydı. Koroğlu mənimdi də, qazağındı da, qaqauzundu da, türkmənindi də, bütün türklərin Koroğlusudu, bütün türklərin Füzulisidi, bütün türklərin hətta Vaqifidi. Ədəbiyyatı öyrənmək üçün biz indiyə qədər ədəbiyyatşünasların əsərlərini oxumuşuq, ədəbiyyatın özünü görməmişik. Ramiz bəy gətirib, qoyub əsərlərin hamısını, qardaşım, alın, oxuyun.

Mənə elə gəlir ki, Ramiz bəy ortaya qoyduğu Muxtar müəllim deyən o 40 kitab bundan sonrakı 400 dissertasiyaya qaynaqdır. Özündən sonra yazılan əsərlər üçün qaynaqdır və Ramiz bəy mənə Əli bəy Hüseynzadəni, Əhməd bəy Ağaoğlunu, İsmayıl bəy Qaspiralını xatırladır. Onlar üçün ayrı millətlər, Azərbaycan milləti, türk milləti, özbək milləti, qazax milləti yox idi. Türk milləti var idi və bunların davaları bu idi. Onlar ayrı-ayrı qəbul etmədilər, hətta deyirdilər ki, ümumi ədəbi dil qəbul edək, Osmanlı dilinin İstanbul ləhcəsini götürürdülər. Ramiz bəyin bütün yaradıcılığı nəyə həsr olunur? Türk millətinin birliyinə.

Mən iki adam tanıyıram, biri Əli Şamildir, biri Ramiz Əskər ki, onlar, millət fərqi qoymur türklər arasında. Onlar bütün türk xalqlarını bir millət kimi görürlər və çalısirlar ki, ümumtürk mədəniyyətini qarşılıqlı bir-birinə sevdirsın, biri-birinə tanıtısın və göstərsın. Bu baxımdan Ramiz bəy mənım ən çox sevdıym, bəzən yaxşı mənada yaradıcılığına həsəd apardığım insanlardan birıdır. Can sağılığı arzu edırem və bu məclısdə bir təklıf etmək istəyırem. O təklıf nədır? Mən çox praktik adamam, mənım nəzəriyyəylə işım yoxdur.

Ramiz bəyın 60 illıyıdır, buraya da onun yaxın dostları, onu sevənlər gəliblər. Hərə bir dənə məqalə yazsın, mən də onu toplayım, Ramiz bəyın 60 illıyınə ərməğan edək. Mən xahiş edırem, yazılarınızı yazın və ən gecı Novruz bayramına qədər bu kitabı buraxaq. Bu da burada oturanların Ramiz bəyə hədiyyəsi olsun. Mənə də verə bilərsınız o yazıları, Muxtar müəllimə də, Ramiz müəllımın özünə də, Paşa müəllimə də. Amma yazıların gəlməsi bir aydan o tərəfə keçməsin, çünki hələ redaktəsi və çapı var.

Ramiz bəy, sənə uğurlar arzu edırem. Muxtar müəllım mənı sənə bənzətdı və bununla mən qürur duyduğum, fəxr etdım.

Muxtar Kazımoğlu: Bizım bir ənənəmız var: folklor sahəsındə xüsusi araşdırmaları olan ziyalıların yubiley tədbirlərini keçıririk və həmin tədbirləri yazıya alıb kitab hazırlayırıq. Məsələn, Qəzənfər Paşayevin, Kamran Əliyevin yubileyləri ilə bağı keçırdıyımız tədbirlərdən kitablar hazırlayıb çap etmişik. Fikrimız var ki, Ramiz Əskər haqqında da belə bir kitab buraxaq.

Tərlan Quliyev: Əziz dostlar, 2 saat bundan əvvəl mən işdən çıxmışdım, təsadüfən Sabir bağıının qabağında biz Ramiz müəllimlə görüşdük və Ramiz müəllım dedi ki, sizin institutda saat 2-də mənım barəmdə bir yığıncaq olacaq. Bu gün baxmayaraq ki, mənım çox vacib işım vardı, amma mən qayıtdım gəldım ki, institutda keçırilən bu tədbirdə məmnuniyyətlə, sevgiyə, şadyanılıqla iştirak edım. Və deyım ki:

Gər cəzbeyi-eşq olsa gətirəm, necə gəlməz,
Gər cəzbeyi-eşq olmasa, gəlsə, vecə gəlməz.

Həqiqətən, eşq olmasa idi, mən buraya gəlib heykəl kimi otursa idim, onun da fərqi olmazdı. Amma mən bura sevgi ilə gəlmişəm. Ramiz müəllimə olan hörmətimin əlaməti olaraq gəlmişəm, iştirak edirəm. Və könüldən gəlmişəm. Desək ki, şərqsünaslıq elmi də, ərəbşünaslıq da və iranşünaslıq da, hamısı gözəldi, oxuyursan, ləzzət alırsan. Amma can qurban edəsi bir dənə elm var şərqsünaslıqda, o da türkologiyadır. Burda oturanların mövzusu olduğuna görə, Ramiz müəllim də başda olmaqla bilirəm ki, hamımız nə qədər ləzzət alırıq öz işimizdən, türkologiyadan. Sırr deyil ki, bir dənə söz var, Köprülü deyib ki, Dədə Qorqudu qoysaq tərəzinin bir gözünə, türkoloji ədəbiyyatı qoysaq bir gözünə, sözsüz ki, Dədə Qorqud gözü ağır gələr.

Burada mənim yadıma nə gəlir? Biz tələbə idik, Firudin müəllim də bizə dərs deyirdi, 1979-cu il idi. Firudin müəllim fonetikadan dərs deyirdi. Ağamusa müəllimin seminarlarını aparırdı. Türkoloji söhbətlər gedirdi. Fonologiya məsələlərini Firudin müəllimdən öyrənmişik. Sevimli müəllimimiz olub, indiyə qədər o seminarlar mənim gözümdən qabağındadır. Öyrənirdik, sevirdik. Gəldik çatdıq ikinci, üçüncü kursa. Rəhmətlik Fərhad Zeynalov bizə dərs deyirdi. Fərhad Zeynalov bizə Mahmud Kaşğarlıdan danışdı. Sual verdik ki, hardadı bu kitab? Dedi, Akademiyanın Şərqsünaslıq Söhbəsinin kitabxanasındadır. Dördüncü mərtəbədə, gedin alın, baxın. Mən etmədim tənbəllik dərindən sonra getdim ora və Bəsim Atalayın 1938-1940-cı illərdə çap olunan orijinal nüsxəsini aldım əlimə. Mən o kitaba baxdım, kitabı vərəqlədim ilk dəfə, müəllimin dediklərindən və kitabdan çox təsirləndim. Və çıxdım Akademiyaçıdan çıxıb birbaşa getdim dayımgilə yeddinci mikrorayona. Mənim dayım da ərəbşünasdı, Firudin müəllim tanıyır, Malik Qarayev. Ərəb dilini gözəl bilirdi, dilçi idi, ondan xahiş etdim ki, sən bu əsəri tərcümə et. Ərəbcə istəyirsən, mən tapım gətirim, türkcə lazımdı Bəsim Atalayın çapını gətirim, özbəkcə istəyirsən Əkrəm Cəfərdə var, onu gətirim. Bunlar o vaxt rahat tapılmırdı, yəni tapım gətirim, amma sən bunu tərcümə et, çünki bu əsəri kim Azərbaycan

can dilinə tərcümə edəcəksə, onun adı Azərbaycan ədəbiyyat tarixində, Azərbaycan mədəniyyət tarixində, Azərbaycan xalqının tarixində əbədi qalacaq. O adam özü-özünə heykəl qoyacaq. Təəssüf ki, o vaxt ondan səs çıxmadı. Dayım, canım qədər istədiyim, çox-çox sevdiyim, boynumda haqqı olan dayım bunu etmədi.

Yəni bu əsəri biz sevdik, sevməmək mümkün deyildi. 9 mindən yuxarı sözü olan, bunların içində 5 minə qədər bizim ədəbi dilimizdə, abidələrimizin dilində, dialektlərimizdə olan bu abidəni sevməmək mümkün deyil. Bu abidə ilə yatıb-durmamaq mümkün deyil. Əgər kimsə özünə azərbaycanlı deyirsə, əgər özünə türk deyirsə, əgər özünü İynənin ucu qədər türk sayırsa (sağ olsun “Qutadğu bilig” də öz yerində, “Baburnamə” də öz yerində, filan da öz yerində), əgər bu əsərdən, Mahmud Kaşğarlıdan kənardadır (heç olma filoloq ol, riyaziyyatçı, həkim ol, mühəndis ol), özünü Mahmud Kaşğarlıdan İynənin ucu boyda qıraqda hiss edirsə, o adamın azərbaycanlılığına bir qədər şübhə edirəm.

Deyirlər, eranın birinci minilliyində şifahi dil formalaşdı, ikinci minillikdə belə oldu, amma bu əsərlə tanış olduqdan sonra görürsən ki, nə minillik, nə eradan əvvəl. Bu dilin nəhəngliyi adamın önünə elə bir küll halında çıxır ki, türk dili neçə minilliyi arxada qoyub, gəlib, XI əsrdə çıxıb. XI əsrdə 1070-1074-cü illərdə bu adam bu əsəri bir-bir yığıb, yazıb. Əgər hardasa “Qutadğu bilig”də bədiilik varsa, nə bilim harda nə varsa, burda konkretlik var, bu adam bu sözü toplayıb, məzmunu da budur, mənası da budur. Bundan böyük abidə, xalqa bundan böyük xidmət, millətə bundan böyük xidmət olmaz. Onun ən böyük xidməti odur ki, bütün dillərdə var bu əsər, bütün xalqların dilinə tərcümə olunub. Bu əsəri Ramiz müəllim Azərbaycan dilinə tərcümə etdi, bütünlükdə xalqın istifadəsinə verdi, nəinki filoloqların, nəinki başqa mütəxəssislərin, bütünlüklə, xalqın ixtiyarına verdi.

Ramiz müəllim bu əsərlə adını tarixə yazdırdı. Azərbaycan mədəniyyət tarixinə qızıl hərflərlə yazdı ki, onu heç vaxt onun əlindən almaq mümkün olmayacaq. Başqa bir məsələ, mən şəxsən əruzunu Mahmud Kaşğarlıya görə öyrənmişəm, çünki o vaxt Steblevanın kitabı “XI əsr türk poetik formalarının inkişafı” çıxanda

orda Kaşğarlının şeirləri nəzm baxımından təhlil olunur və deyir ki, bu, əruzdu. Bu mənə təsir etdi, türk xalq şeirinin formaları, heca janrında yazılan şeirin formaları niyə əruz olsun? Mən bu məqsədlə əruzü öyrəndim. 20 il əruzü öyrəndim, görüm hələ bu əruz nədir? Kaşğarlının şeirləri, həqiqətən, əruzdur, yoxsa yox? Yəni bunu bir nəfər öyrənsin. Stebleva Moskvada oturub yazmaqla deyil ki, bu, əruzdur, yoxsa əruz deyil? Əruzdursa, onda mənim xalqımın təfəkkürü, dilinin tarixi nə qədər aşağı düşür. Yəni mənim xalqımın dilinin, təfəkkürünün, şeirinin tarixi yox idimi ki, ərəb gəldi mənə şeir yazmaq öyrətdi, ərəb gəldi mənə şeir, bənd quruluşu öyrətdi, ərəb gəldi mənə misra həcmi öyrətdi, ərəb gəldi mənə vəzn öyrətdi. Amma xeyr, bütün bunları öyrənəndən sonra, əruzü öyrənəndən sonra, Mahmud Kaşğarlının şeirlərində əruz məsələlərini tədqiq eləyəndən sonra görürsən ki, xeyr, əruz nədir, əruzun iyi də yoxdur burda. Ola bilsin, bəzi terminologiyanı öz dövründə, məlum məsələdir, Xəlilin «Kitab-ül-əyn» kitabının əsasında yazıb. Dilçilik baxımından “Kitab-ül-əyn”in təsiri ilə yazıb “Divanül-lüğat-it-türk”ü. Mahmud özü də kitabın birinci, ikinci səhifəsində bunu etiraf edib. Bu, gizlədiləsi şey deyil. Yəni bu baxımdan bu təsirlər də var, amma şeirlərin vəzninə gələndə, o demək deyil ki, şeirlərin vəzni əruz olmalıdır. Əruz söhbəti yoxdur. Bu mənada Kaşğarının bizə etdiyi yaxşılıq, etdiyi xidmət budur. Biz bu məsələni bir daha öyrəndik və bunu unutduq.

Xalid Səid Xocayev etdi bunu 1930-cu illərdə. Can fəda etdi onun yolunda öldü, getdi. Ramiz müəllimin kitabından öyrəndik ki, Uyğurustanda, Çində, Özbəkistanda neçə-neçə insan ömrünü fəda etdi Mahmud Kaşğarlının yolunda, tərcümə zamanı. Ya güllələdilər, ya öldürdülər, ya nəsə məhv etdilər. Allah ömur versin Ramiz müəllimə ki, bu əsəri tərcümə etdi və xalqın ixtiyarına verdi.

Başqa bir məsələ, bax indi söhbət gedir türklər, Osmalı və s. Amma hər halda nə çıxır ortalığa, o çıxdı ki, bu əsər daha çox Səlcuq türklərinin dilidir. Bunlar bir qədər fərqli məsələlərdir. Ayırmıram, hamımız birik, amma orada 300 dənə söz var, oğuz sözü. Yazılır, yanında qeyd var: oğuzca. Əgər mən də oğuzamsa, Kaşğarlı da oğuzdursa, Osmanlı türkü də oğuzdursa, niyə mən “kova”nı

işlətmirəm, “kova”nı Osmanlı türkləri işlədir, Türkiyə türkləri işlədir hal-hazırda, amma mən işlətmirəm. Yəni Kaşğarlının öyrənilməyə öyrənilməlidir. Ramiz müəllimə Allah omür versin ki, belə bir işi tərcümə edib ortaya qoydu.

Ramiz müəllim, Allah Sizə ömür versin. Sizin adınız Azərbaycan mədəniyyət tarixində əbədi qalacaq.

Muxtar Kazımoğlu: Ramiz Əskərin saat 4-də Milli Kitabxanada bir ödəm mərasimi var. Ora getməlidir, o mərasimdə ona ödəm təqdim edəcəklər. Odur ki, biz məcburuq çıxışları yığcam şəkildə quraq. Gəlin indi də Ramiz Əskərin yaxın dostu, kulturoloq-alim Çingiz Abdullayevə söz verək.

Çingiz Abdullayev: Təşəkkür eləyirəm. Qısa olsun deyə, Ramiz gecikməsin deyə, mən çox danışmaq istəmirəm. Firudin müəllim çox gözəl mövzuya toxundu, Ramizin doktorluq dissertasiyasının müdafiəsində iştirak edərkən orada, səhv etmərsə, Vilayət müəllim “Divan”ın Daşkənddə nəşri haqqında danışdı, sonra əsərin Bakıda da nəşrə hazırlandığından bəhs etdi. Dedi ki, bu məsələ uzun illər eləcə qaldı. Və nəhayət, Ramiz Əskər “Divan”ı dilimizə tərcümə etdi. Mən Ramizə uğurlar arzulayıram. Demək istəyirəm ki, Ramiz türk dünyasının, həqiqi mənada Azərbaycan filologiya elminin əsl əsgəridir.

Muxtar Kazımoğlu: İndi isə Ramiz Əskərin yaxın dostu, “Manas”ın tanınmış tədqiqatçısı, şair Adil Cəmilə dinləyək.

Adil Cəmil: Çox sağ olun ki, mənə də söz verdiniz. Mən onsuz da sözümlə olanda Ramiz müəllimə deyirəm, yəni heç ehtiyac yox idi danışmağa, amma məsələ budur ki, doğrudan da, hamıdan çox mən sevinirəm. Biz Ramiz bəylə eyni vaxtda oxumuşuq. Üçüncü kursda o getdi Moskvada təhsilini davam etdirdi.

Burada Ramiz Əskər dünyasına müxtəlif yönərdən müdaxilələr olundu. Ən çox bir alim kimi dəyərləndirildi, amma mən Ramizdən bir insan kimi, bir yerdə, bir otaqda qalan tələbə yol-

daşı kimi, həyatda çətin anlarını bölüşən bir insan kimi (vaxt qalsa idi, daha geniş danışa bilərdim) danışacam. Muxtar müəllim, sözümün canı, məğzi budur ki, doğrudan da, Ramizin belə bir gündə, bu cürə dəyərləndirilməsi məni sevindirdi. Yəni indiyə qədər həmişə düşünmüşəm ki, Ramizə heç qiymət vermirlər, Ramizə heç dəyər vermirlər, belə olmaz. Ramiz ömrü boyu dünya malına gözünü yumaraq (mən maddi şeylərdən danışmıram) öz ürəyinin səsinə qulaq asaraq, bayaq siz dediniz, heç bir sifariş qəbul etmədən ürəyinin sifarişi ilə yaradan və yaşayan adamdır. Mən ona can sağlığı arzulayıram. O enerjini Allah sənin canından əskik etməsin. Ürəyin həmişə türk sevdalısı olsun. Sağ olun.

İlham Abbasov: Muxtar müəllim, sizin bu gün iki dəfə toxunduğunuz bir məsələdən başlamaq istəyirəm. Siz bu yığıncağı, toplantını daha geniş, yəni dəbdəbəli keçirtmək istəyirdiniz. Amma Ramiz Əskərin məclisi belə olmalı idi. Yəni özünün xarakteri, fəaliyyətinin xarakteri, yaradıcılıq xarakteri bu adam bir adamdır. Bizim burda dediyimiz sözlərin çoxu, inanın ki, onun öz ağına gəlmir. O, tarixə yazılmaqdı, qızıl hərflərlə yazılmaqdı, filandı. Ramiz bunlar barədə düşünmür. O bunları adi, gündəlik vətəndaş işləri kimi yerinə yetirir. Fədakarlıq sözünü çox işlədirik, bəzən yersiz işlədirik, biz öz əməyinə görə dünyadan da, cəmiyyətdən də, insanlardan da hər şey almış, bəzən də qamarlayaraq almış adamlara da deyirik fədakar. Halbuki fədakar odur ki, özünü fəda etsin. Ramiz Əskərin şəxsi xarakterini, əməlini ifadə etmək lazım gəlsə, mən birinci o sözü, fədakar sözünü işlədərdim. Bax o kitablar əziyyətlər hesabına, oyaq gecələr hesabına, əzablar hesabına ortaya gələn bir şeydir. Nəticəsi nə olur? Yaxşı, deyə ki, ziyalı mühiti bu şan-şöhrəti etiraf edir, qəbul edir.

Gəlin indi cəmiyyət arasına çıxaraq. Ramiz Əskəri neçə nəfər tanıyır? Mahmud Kaşğarlı divanı haqqında bir məqalə yazıb özünə heykəl qoydurmaq səviyyəsində tərif quran adamlar var. Necə ki, Dədə Qorqud haqqında diletant, yarımçıq bir məqalə yazıb, qorqudsünaşlığın ağsaqqalına çevriliblər. Əzizxan Tanrıverdi səkkiz monoqrafiya yazıb Dədə Qorqudla bağlı, komissiyalarda onun

adı yoxdu, eyni zamanda Ramiz Əskərin. Axı məsələ burasındadır, o fədakarlığı, heç olmasa, ziyalı mühitində özümüz öz içərimizdə etiraf edək ki, cəmiyyət də bunu etsin. Özbəkistanı misal çəkdiniz, Türkiyəni misal çəkdiniz, həmin Mahmud Kasğarlının kitabını tərcümə edən adamlar nələr aldı əvəzində cəmiyyətdən, Ramiz Əskər nə aldı əvəzində. O, əsərlərinin heç birinə bir qəpik də qonorar almır. Ramiz Əskər sifarişlə bir dəfə tərcümə etmişdi, siyasi motivli bir kitab tərcümə etmişdi və qonorar almışdı ona.

Ədalət müəllim, deyirsiz fərasət. Fərasət siz deyən yerdə keçməzdi, o fərasət elə buranın fərasətidir. O qonorar kimi aldığı pulu, pulun başını açmamış evdən oğurladılar, bütüncə getdi və oğrusu da tapılmadı. Bunun fərasəti budur. Arzu edək ki, bu fərasətini xalqımız, vətənimiz üçün, cəmiyyətimiz üçün, millətimiz üçün daha ürək genişliyi ilə sərf etsin.

Bilirsiniz, bircə söz demək istəyirəm, dil, təbii ki, hər şeyin fəvqündədir, siyasətin də, ideologiyanın da. Amma ideologiyanın, siyasətin bəzən dilə yersiz təcavüzləri də olur. Sovet ideologiyasının damğası üstündə qalıbdı, “yoldaş” sözünü gözdən salmışıq, işlətmirik, “zəhmətkeş” sözünü gözdən salmışıq, işlətmirik. Ramiz Əskər sözün böyük mənasında zəhmətkeşdir. Allahın verdiyi istedad, özünün qazandığı savad, bunlar hamısı var, amma zəhmət olmayan yerdə heç bir bəhrə yoxdur. Monqolustana getmək də, türk dünyasını dolanmaq da, bunlar hamısı zəhmət bahasına olubdur. Əksəriyyətimizin qaçdığımız, çiyinimizi altına vermədiyimiz, verə bilmədiyimiz zəhmətdir. Ramiz Əskərin böyüklüyü odur ki, o, zahiri dəbdəbəni, saxta və süni şeyləri yox, məhz zəhməti sevir, tarixdə bununla da qalacaq. Bayaq Ramizə oxşatdığımız şəxsiyyətlər də belə olub, heç biri dövründən, zamanından cəmiyyətdən o şeyləri almayıb. Onları alanlar hamısı töküldü, tarixdə qaldı.

Bir dəfə mən bir şey oxudum, Romen Rollan adlı bir olub, fransız yazıçısı olub. Onun bir aforizmi yadıma düşdü, onu demək istəyirəm. Deyir, tarixi dirilər yaradır, amma qəribədir ki, tarixdə ancaq ölümlər qalır. Ramiz Əskər tarixi yaradan adamdır. Bizim mədəniyyət tariximizi yaradan adamdır. Onun elmi fəaliyyətinə bizim görkəmli alimlər qiymət verdilər. Mən də deyirəm:

Ramiz Əskər zəhmətkeş və fədakar insandır, əsl alimdir. Sağ olun, təbrik edirəm.

Muxtar Kazımoğlu: Gəlin indi də dostumuz İslam Sadıqı dinləyək. Buyurun.

İslam Sadıq: Mən də çoxları kimi Ramiz Əskəri “Odlar yurdu” qəzetindən tanıyıram. O vaxt onunla birlikdə Azərbaycan nəşriyyatında işləyirdim. “Sovet kəndi”ni oxuyurduq, “Kommunist” qəzetini, “Azərbaycan gəncləri”ni oxuyurduq, bunun dalınca “Odlar yurdu” əlimizə düşürdü və dərhal bizdə 180 dərəcə dəyişiklik olurdu. Elə bil sovet mühitindən bugünkü müstəqillik mühitinə çıxırıdık. Oxuduqca düşüncələrimiz dəyişirdi, təfəkkürümüz dəyişirdi və mən inandırım ki, bəlkə də bir çox ziyalının vətənpərvərliyində “Odlar yurdu” qəzetinin böyük rolu olmuşdur. Çünki İlham qeyd etdi bunu, ilk dəfə orda oxuduqlarımızı biz heç ağılımıza da gətirə bilməzdik.

Mahmud Kasğarlı kitabından ikicə kəlimə deyəcəyəm. Mahmud Kasğarlı kitabı çıxdı, bu böyük bir hadisədir və bu işdə biz çox geçikdik, hamı qeyd etdi bunu. Tutaq ki, özbəklər onu bizdən qabaq çap etmişdilər. Və biz ona həsrət idik. Ramiz Əskər böyük bir abidəni bizim dilimizə çevirdi. Nizami Cəfərov mənə söz verdi ki, mən o kitabı sənə ad günündə hədiyyə edəcəyəm, sən onu ala bilməzsən. O da baş tutmadı, mən Ramiz müəllimə zəng etdim, o kitabı onun özündən aldım, sağ olsun. Firudin müəllim demiskən, mənim də masaüstü kitabımın biri elə o dörd cildir. Bu dörd cildədən bircə dənə fakt deyəcəyəm, çox dahiyənə bir əsərdir. Şumer dilində də ismin on halı var, Mahmud Kasğarlıda da ismin on halı var. Mən bunu kitabımda yazmışam, izah etmişəm, təəssüflər olsun ki, hələ çap olunmayıb. Mənim “Şumer dili” kitabım var, 2 il bundan qabaq Dilçilik İnstitutunda müzakirə olunub, hələ çap olunmayıb. Orda Mahmud Kasğarlı ilə şumeri xeyli müqayisə etmişəm. Bu on halın hər iki dildə olmağı bütün dünya şumeroloqlarına göstərir, buyur sən şumer dilinin türk dilinə, qohum olmasına şübhə ilə yanaşırsan, ancaq on hal yalnız bir

iki dildə mövcud olubdur. Bu böyük bir hadisədir, həqiqətən də. Mənim əlimdə imkan olsa, bütün türk ölkələrində Mahmud Kaşğarlıya heykəl qoyaram. Ramiz Əskərə də, heç olmasa, Bakıda heykəl qoyaram. Sağ olun, Sizə can sağlığı arzu edirəm.

Muxtar Kazımoğlu: İndi isə Ramizlə eyni kafedrada çalışan Firuzə xanıma söz vermək istəyirəm.

Firuzə Ağayeva: Tərcümə sənəti insanın mədəni fəaliyyətinin ən qədim sahələrindən biri hesab olunur. Tərcümə sayəsində hər hansı bir xalqın dilində yaranmış böyük əsərlər bütün bəşəriyyətin mənəvi sərvətinə çevrilir. Tərcümənin köməyi ilə ədəbiyyatlar və mədəniyyətlər bir-birinə qovuşur, bir-birilə danışır, bir-birini qarşılıqlı şəkildə zənginləşdirir.

Bütün zamanlarda olduğu kimi, indi də bu peşəkar fəaliyyətin mühüm sahəsi olan tərcümə işi Ramiz Əskər yaradıcılığının prioritetidir. O, XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəli türk xalqlarının ədəbiyyat tarixində bu yaradıcılıq metodunun ən məhsuldar nümayəndəsidir.

Alim-tədqiqatçının çevirmələri ilə tanış olduqda, belə bir qənaətə gəlicən ki, o, mətni sadəcə bir dildən başqa bir dilə çevirmir, onu oxucu kütləsi üçün yenidən "yaradır". Üstəlik də hər bir dilin özünəməxsus xüsusiyyətlərini – ruhunu, çalarını, dadını, duzunu, rənglərini, koloritini nəzərə alaraq yaradır. Bu onun zəngin ədəbiyyatşünas fəhminə malik olduğunun göstəricisidir. Tərcümə sənətinin bütün incəliklərinə bələd olan bu insanın eyni sahə ilə bağlı xidmətlərini sadalasaq, sonsuz bir mənərə ilə rastlaşacağıq. Onun bu qədər işin öhdəsindən gəlməyinə adam heyran olur. Türk mənşəli dillərin hər biri haqqında məlumatlı olmaq nadir istedad sahiblərinə qismət olur.

Vaxtilə türk dünyasının monumental abidəsi olan Mahmud Kaşğarlının "Divanü-lüğət-it türk" əsəri oxuculara təqdim olunanda, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında, sanki bir inqilab baş verdi. Amma bu, məsələnin ilk mərhələsi idi. Sonrakı mərhələlər daha uğurlu oldu. Türkün tarixində təməl əsəri olan Y.Balasağun-

lunun "Qutadğu bilig"i, özbək ədəbiyyatının möhtəşəm abidəsi "Baburnamə", türkmən ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrinin əsərləri, qaqauz dilindən T.Zanetin yaradıcılığı, tatar ədəbiyyatından Tukayın əsərləri, Türkiyə türk ədəbiyyatından dövr-ləşdirilmiş antalogiyalar və daha nələr... Saymaqla bitib tükən-məyən bir siyahı! Bu qədər əhatəli yaradıcılıq qabiliyyətinə hər adam nail ola bilmir, bu, yalnız Ramiz müəllimin taleyinə ya-zılmışdır. Bundan böyük uğur ola bilməz.

Tədqiqatçının nəşrlərə yazdığı müqəddimələri də çox böyük maraq doğurur. Mətn elə qurulur ki, oxucu həmin məlumatdan əsər haqda dolğun təfəsilat alır: tatar şairi A.Tukayın anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə nəşr etdirdiyi kitabdan bir hissə belədir: "Qətiyyətlə demək olar ki, hələ heç bir tatar şairi öz xal-qına Tukay qədər yaxın olmamış, tatar xalqı hələ heç bir tatar şai-rini Tukayı sevdiyi qədər səmimiyyətlə, hətta dəlicəsinə sevmə-mişdir". Nə gözəl və yerində deyilmiş fikirlərdir! Bu məlumatdan Tukayın tatar ədəbiyyatındakı mövqeyi, onun şəxsiyyəti, xalqı üçün kimliyi bəlli olur. Bunları həm də alim xislətində olan poe-tik ruhun gücü ilə təcəssüm etdirir.

Ramiz Əskər bir dilmanc kimi Azərbaycan xalqına, onun mədəniyyətinə, elminə çox böyük töhfələr verib. Azərbaycan alimləri və tələbələri, oxucular ondan çox şey öyrənirlər.

Bir neçə ildir ki, onunla eyni kafedrada əməkdaşlıq edirəm. Pedaqoq kimi də fəaliyyəti maraqlı və məzmunludur. Elə anlar olur ki, auditoriyanı özünün qeyri-adi fikirləri ilə ələ alır, dərş dediyi tələbələrlə aktiv ünsiyyət qurur, dinləyiciləri ona heyran-lıqla qulaq asırlar.

Mən Ramiz müəllimə ad günündə bir qırmızı qələm bağış-ladım. Həmin anda beynimdə bir fikir canlandı: tələbə olduğum zaman professor Pənah Xəlilovun Özbəkistanın xalq şairi Zülfiy-yə haqqında danışdığı bir hekayəti xatırladım: dostları Zülfiiyyəni sınamaq üçün onun qələmini istəyirlər. Şair onlara deyir: "Mənim hər nəyim varsa, sizlərə verməyə hazırım, amma qələmimə dəyməyin, çünki bu qələm məni xalqıma birləşdirən qüvvədir".

Sizin də qələminiz heç vaxt əlinizdən əskik olmasın, Ramiz

müəllim! Xalqın, millətin sevgisi daim sizinlə olsun!

İlham Abbasov: Deməli, indi Ramiz Əskər gedir Türksöyün ödülnü almağa, Türksöy yaradılında türk xalqlarının mədəniyyətini tanıtmaq, təbliğ etmək məqsədilə yaradılıb və onların hər bir nəşr işi ilə bağlı qərarı var: türk xalqlarının türk ölkələrində bir-birlərinin ədəbiyyatını tərcümə edib, yayıb, təbliğ etmək. Bu ümumi türk ölkələrinin hamısında olan bir qərardır. Ramiz Əskər həmin seriyadan 40-a yaxın kitab nəşr edib. Bu günə qədər Ramiz Əskərdən başqa heç bir türk ölkəsində bu sahədə bu qədər kitab nəşr edilməyib. Bax, Ramiz Əskərin fəaliyyəti budur.

Muxtar Kazımoğlu: Əgər etiraz etməirsinizsə, Ramiz Əskərə qulaq asağ.

Ramiz Əskər: Əziz dostlar, çox sağ olun. Birinci, sağ olun ki, qiymətli vaxtınızı sərf edib bu məclisə gəlmisiniz. İkinci, mən Muxtar müəllimə təşəkkür edirəm. Bu təşəbbüsü o irəli sürdü. Mən istəyirdim ki, Folklor İnstitutunda Muxtar müəllimin kabinetində 10 nəfər, 12 nəfər (orda yer məhddudur bir az) yığışaq. O dedi ki, o şəkildə ayıb olar, qonaqlar gəlsə, bizimkilərə yer olmaz, bizimkilər otursa, qonaqlara yer olmaz. Gəl, gedək Pasa müəllimlə razılaşaq, onun yaxşı zalı var, onu alağ. Və buranı da aldıq. Burada gəlibsiniz, sağ olun, bundan artığını heç mən gözləmirəm. İndi mənim xatirimi istəyən böyük millət vəkili, yazar-çizər dostlarım var, onlar hamısı söz vermişdilər, bir az dumanlı söz verdilər. Çalışacağam, hökmən gələm, amma bir dənə xırda iş var, onu həll etsəm, falan. Məsələn, İsa müəllim gəldi. Sağ olsun, gələndə sağ olsun, gəlməyən də. İndi yazılar yazıblar. Məsələn, Sabir Rüstəmxanlı yazıb “Əsrimzin dərvişi” “Respublika” qəzetində çıxıb. O bizim kəndə gəlib, bizim evdə olub, valideynlərimlə tanış olub. Sonra, məsələn, bu qəzətdə ikisi birdən yazılıb, həm Yazıçılar İttifaqının təbriki var, həm də Nizami müəllimin “Yeddi ölkənin laureatı” yazısı. Sabah da o, rusca çıxacaq: “Лауреат семи стран”. Sonra “Yeni Azərbaycan” qəzetində yazıblar,

amma mən çox istərdim “Xalq” qəzetində yazsınlar. Mən orda çalışmışam, mənim haqqımda bir yazı çıxsın, amma sonra məlum oldu ki, olmaz. Yazısı çıxmaq üçün, İlham müəllim mənə zəng etdi, dedi ki, yazın gözəldi, redaktor da bəyəndi, amma sən təcili Akademiyaya üzv seçilməlisən. Çünki “Xalq qəzeti” Akademiyaya üzv olmayanın yazısını vermir. Ən azı müxbir üzv olmayanın yazısını vermir. Nəysə, mən çalışaram seçiləm, madam ki təcildir.

İndi bax belə, gəldim 60 yaşına çatdım, mən özüm buna heyrət edirəm. Keçən il biz dekabr ayında İsa Həbibbəyli ilə Astanada idik. Onlar bizə at əti-zad verdilər, yedik, amma bizə araq vermədilər. İsa müəllim dedi ki, gedək bir araq götürək özümüz içək, yoxsa mədəmiz at ətini həzm etməz. Oturub onun otağında içirik, dedim, bəs bir ay on gün sonra mənim 60 yaşım olur, dedi ki, ola bilməz, 50 yaşın olar. Dedim 60 yaşım olur, dedi yox, səhv edirsən, Ramiz, 50 olar. Dedim 60-dır. Ağladı, gözündən yaş gəldi, dedi mən istəyirdim ki, sən 50 yaşın olsun, çünki 65-ə qədər dövlət səni çıxdaş saymır, 65-dən sonra deyirlər get dincəl. Sən hələ 15 il daha bizim mədəniyyətə xidmət etməlisən, sən də başlamısan ki, 60 yaşım var. Dedi, gəl 50 olsun, dedim, yox, mən sizə beş il də söz verirəm. Amma mən sizə bir şey də deyim, bu Şimali Qafqazda çeçenlər və başqa xalqlar da var, böyük motal papaqlı, vəznəli çuxa geyinirlər, xəncər daşıyırlar. Onlar sovet hökumətindən öyrəniblər, uşaq-muşağa 1, 2, 3, 5 yaş keçirirlər, ictimai-siyasi xadimlərin 50, 60, 70, 80, 90 100 illiyini qeyd edirlər, amma onlar, o əkə-bükə kişilər var ha, bir yaş keçirirlər: 63 yaş. Böyük bir mal kəsirlər, deyirlər ki, bax peyğəmbərin yaşına çatdım. Ondan ki Allahın əziz bəndəsi yox idi, mənə də bu ömrü verdi, bundan sonra nə yaşasam, qazancdır. İndi mən bir üç il də yaşayım, ondan sonra nə yaşasam, qazancdır. Bax fikrim budur.

İndi mən nə deyirəm, deyirəm ki, bu vətənin havası-suyu, bu millətin çörəyi bizə halal olsun deyə biz də ona xidmət etməliyik. Hərəmiz öz sahəmizdə, öz səviyyəmizdə. İndi mənimki budur, yazıram, tərcümə edirəm, filan. On dənə kitab yazdım, qırxını tərcümə etdim. Cəmi oldu əlli. Amma orda Sona xanım oturub, məsələn, o, doxsan kitab yazıb. Əli Şamil deyir ki, bizim ölkədə iki

nəfər çox kitab yazıb, biri mən, biri də Sona Xəyal. Sona xanım çox yazır. Mən başqa səpkidə yazıram, o bir başqa səpkidə yazır. Biz bu mədəniyyətə, bu vətənə, bu dövlətə xidmət edirik, indi bu xidmət yetərlidir, yetərsizdir, kafidir, qeyri-kafidir, bacardığımız qədər, bəs qədri-qüvvə. Türkcədə də bir söz var: karınca (yəni qarışqa) kadarınca (qədərincə). Yəni nə qədər qədəri var o qədər. Sizi də sağ olun, bu dəstəyi alırıq. Bu işdə vətən, millət, dost, hamısı öz yerində, bax orda mənim həyat yoldaşım oturub, mən bütün dəstəyimi ondan alıram. O mənə demir ki, Ramiz, xırda ev işi gör, demir ki, maaşını evə xərclə, bilir ki, pul qoyulub qırağa, kitab üçün. O bilir ki, mən, məsələn, Xakasiyaya gedəcəyəm, o bilir ki, Altaya gedəcəyəm. O bilir ki, Abel müəllim məni hər yerə ezam edə bilmir. Məni görəndə deyir ki, sən yenə universiteti müflis edəcəksən, sən yaqın yenə harasa getmək istəyirsən. Deyirəm, hə. Deyir, 1000 manatı keçməsin. Məsələn, mən getmişəm, 10 gün qalmışam Monqolustanda. Çox uzaqdır, 2500 dollar билет puludur, amma mən 10 gün qalacağam, Abel müəllimə deyirəm 10 gün qalmalıyam. Sosialist ölkələrində, bir də MDB ölkələrində günə yüz əlli dollardır ezamiyyə. Səndən nə arayış istəyirlər, nə heç nə. Deyirlər bu sənin hotelin, bu da yeməyin üçün. Bircə pasportda möhürə baxırlar: girdi – 1 sentyabr, çıxdı – 10 sentyabr. Deməli, 10 gün. Günə 150 dollar, 10 günə edir 1500 dollar. Deyirəm ki, Abel müəllim, onu da verin, deyir yox. O artıq sənin öz problemdir, onu sən həll et. Deyirəm, bəs mən neyləyim, hardan alım? Deyir ki, Ramiz, yol pulunu verdim, bəsdir.

Mən gedib çatıram Xakasiyaya. Xakasiya da, Altay da, Tuva da Azərbaycandan dəfələrlə böyükdür. Monqolustan 16 dəfə böyükdür. Bunun da bir ucundan bir ucuna qədim abidələr səpələnib, getməlisən. Yer var avtobusla gedirsən, yer var taksi ilə gedirsən, gəlib çatırsan ki, artıq traktor lazımdır. Çatırsan ki, traktor da olmaz, at lazımdır. Sonra çatırsan abidəyə, gün batır, çəkmək olmaz artıq. Gərək orada qalasan, qurd yeyəcək, quş yeyəcək, bilmirsən. Səhər gözləməlisən şərqdən gün çıxsın, bir üzünü çəkəsən, günoortaya doğru cənub üzünü, axşam qərb üzünü. Bir üzünü yenə şimaldır, çəkə bilmirsən. Yaxşı aparatın olmalıdır, adam ol-

malıdır yanında, bunu daşıyan olmalıdır. Bunların hamısını sən özün etməlisən.

Bir yaxşı türk atalar sözü var: “Ya bu dəvəni güdəcəyiz, ya bu diyardan gedəcəyiz”. Ya bunu etməliyik, ya etməməliyik. Başqa yolu yoxdur. İlham, odla közü mən bilirəm, bəzən kabab yanır, amma şiş niyə yanır, bax onu bilmirəm. İndi gərək biz bunları bir arada aparaq. Apardığımız qədər aparacağıq. Qismət nə qədərdirsə, o qədər aparacağıq. Bizim də əsərimizin qəhrəmanı vətənimizdir, anamızdır. Onun üçün, onun övladları üçün, bala-ları üçün biz indi bir kitab buraxırıq, bir az yarımçıqdır, bir az əskiyyə var, bir az əyəri var, başqa birisi onun bazasında daha gözəlini yazacaq, məqsəd odur. Bir yol keçilsin, bir çıxır salınsın ki, oradan sabah asfalt tökülsün. Fikrimiz odur.

Başqa nə deyim? Əsas odur ki, üç uşaq böyütmüşük mənə Solmaz xanım. Mən kitab da yazdım, uşaq da böyütdüm, ancaq ev tikməmişəm. İndi sağ olsun mənə prezidentim. Keçən ilin axırında mənə ev verdi 3 otaqlı. Mənə də mükafatım budur. Almışam Azərbaycanın Əməkdar jurnalisti adını, Azərbaycanın bütün mükafatları, “Humay”dan tutmuş “Həsən bəy Zərdabi”, “Qızıl qələm”i (2 dəfə) və s.

Yurd dışında da mükafatlar almışam. Yurd dışında bizim heç bir vəzifəli alimimizə o mükafatları verməzlər. Heç kim gedib, məsələn, Türkmənistandan bir şey ala bilməz, mümkün deyil! Gərək can qoyasan. Kitablər tərcümə edəsən. Özbəkistandan ala bilməz. Yeddisini almışam. 7 ölkədən mükafat almışam. “7 ölkənin laureatı” deyər Nizami Cəfərov bir yazı yazıb. Orda hamısını yazıb, istəsəniz, oradan hamısını oxuya bilərsiniz.

Mən indi istəyirəm bir bağ evi tikəm. Xızıda bir necə il əvvəl 6 sot yer almışam – 600 m². İstəyirəm orda bir bağ evi tikəm, Firudin Cəlilovla istəyirəm qonşu olam, bu kişi kimi ancaq qışda gələm Bakıya, əgər ora çox soyuq olsa. Əgər orda isitmə sistemi düzəldə bilsəm, heç onda da gəlməyəm. Orda oturam kitab tərcümə edəm. Bir tək arzum budur. Başqa bir arzum yoxdur. Doğrusunu deyim, elə də böyük bir bəkləntim yoxdu. Surpriz də istəmirəm, onu da gözləmirəm. Necə ki, indi dostlarım deyir imkan

olsa, gələcəyik. Amma gəlmirlər. Mən də deyirəm ki, imkan olsa, mənə qismət olsa, bir-iki iş edəcəm bundan sonra. Proyektlər var.

Sizin hamınıza çox təşəkkür edirəm. Çox sağ olun, minnətdaram. Hamınızı bağrıma basıram, belə gözəl günlərdə həmişə iştirak edək, sizin də yubileylərinizdə, toylarınızda, şənliklərinizdə. Allah qismət etsin. Çox sağ olun.

Muxtar Kazımoğlu: Qoy Allah qismət etsin Solmaz bacı ilə Ramiz müəllim arzuladıqları o evi tiksinlər. Orda nəvələr oynasın, nəticələr oynasın, qonaqlı-qaralı olsun həmişə o ev. Bayaqdan Ramizin qürbətdə qalan kəndinin adı beynimdə fırlanır – Qaraçanta. Çox nadir bir addır. Dünən Ramiz o kəndin sırası bir övladı idi, bu gün Azərbaycanın, türk dünyasının övlətidir.

Biz tez-tez o sözü işlədirik ki, 60 yaş, 70 yaş hesabat yaşıdır. Hesabat yaşına heç də hamı Ramiz kimi varla, dövlətlə gəlmir. Ramiz 60 yaşına həm əli dolu, həm də ürəyi dolu gəlib. Əlindəkilər yazıb yaratdıqlarıdır, onlar bizimdir. Arzu edək ki, ürəyindəkiləri də xalqına bəxs edə bilsin.

Ramiz Əskər: Bircə söz deyim. Hər ömür bir kitabdır. Mən öz kitabımın adını belə qoyardım: “İllər yorğun, mən yorğun...” Niyə? Deyim. Türk mahnılarının sözləri çox gözəl və fəlsəfi olur. Onlardan birini dinləyəndə atamı hüzn, sonsuz qüssə və kədər bürüyürdü. Xüsusilə, anamın vəfatından sonra bu mahnı onu çox kövrəldirdi. Uzun müddət onun təsiri altında qalırdı. Həmin mahnı indi mənim mahnımdır; vəfasız ömrə, müvəqqəti həyata, zalım dövrəyə, su kimi axıb keçən illərə, aylara qarşı bəslədiyim duyğuları ifadə edir. Bu 60 illik ömürdən onda birini, yəni 6 ilini sevinclə, dolğun, məzmunlu və mənalı yaşamışam, qalanları elə-belə ötüşüb. Bu mahnı bir qıza, eləcə də bizi qocaldan dövrə, zəmanəyə xitabən oxuna bilər.

Eyni çatı (dam) altında
Eşqimiz həp yalanmış.

Dönüb baxdım maziyə (keçmişə),
Paylaşacaq nə qalmış?

İllər yorğun, mən yorğun,
Boşa keçmiş sənələr.
Məndə hicran yarası,
Məndə bitməz çilələr.

Doğrudan da, illər də yoruldu, mən də yoruldum. Məncə,
əbədi istirahət üçün elə də çox gözləmək lazım gəlməyəcək...

Ramiz ƏSKƏR **(qısa həyat hekayəsi)**

Ramiz Əskər 1954-cü il yanvar ayının 10-da Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonunun Əzizbəyov (Qaraçanta) kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. Atası tanınmış ziyalı Baxşəli Qələndər oğlu Əskərov (1927-2008), demək olar ki, yarım əsr Amasiyada və Sumqayıtda maarif sistemində çalışmış, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərini tədris etmişdir. Qəhrəman ana olan anası Səriyyə Tahir qızı İskəndərova (1933-1999) isə evdar qadın idi.

Ramiz Əskər 1961-ci ildə Əzizbəyov kənd orta məktəbinə daxil olmuş və oranı 1971-ci ildə qızıl medalla bitirmişdir. Həmin il Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun Beynəlxalq jurnalistika fakültəsinə qəbul imtahanları vermiş, lakin müsabiqədən keçə bilməmişdir. 1972-ci ildə ən yüksək balla Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinə daxil olmuş, ən yaxşı tələbə kimi 1975-ci ildə M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə göndərilmiş, 1978-ci ildə orada ali təhsilini başa vurmuşdur.

1978-ci ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsi Xarici verilişlər şöbəsinin Türkcə verilişlər redaksiyasında işə başlamış, 1983-cü ilə qədər burada çalışmışdır.

1983-cü ildə Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinə işə keçmiş, burada yeddi dildə (Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, alman, türk, ərəb, fars) çıxan «Azərbaycan bu gün» jurnalının baş redaktoru, 1983-1987-ci illərdə Dostluq Cəmiyyətində, 1988-1991-ci illərdə “Vətən” Cəmiyyətində kiril, latın və ərəb əlifbaları ilə nəşr edilən «Odlar yurdu» qəzetinin baş redaktoru olmuşdur. Ölkəmizdə ilk demokratik mətbuat orqanı olan «Odlar yurdu» ADR-in siyasi xadimləri, himni, bayrağı, gerbi və s. mövzularda çap etdiyi yazılarla milli şüurun oyanmasında, milli azadlıq hərəkatının inkişafında müstəsna rol oynamışdır.

Ramiz Əskər 1991-1992-ci illərdə «Hürriyyət» (İstanbul) qəzetinin və Uluslararası Haber Ajansının (UHA) Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri, 1993-1994-cü illərdə Xarici Turizm Şurasının informasiya, reklam və mətbuat idarəsinin rəisi, 1994-1995-ci illərdə «XXI əsr» qəzetinin baş redaktoru, 1995-1996-cı illərdə isə «Xalq qəzeti» baş redaktorunun müavini vəzifələrində işləmişdir. 1997-ci ildən bu günədək Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin baş katibidir (ictimai əsaslarla).

Ramiz Əskər 2002-2006-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetinin türkologiya kafedrasında əvəzçi-müəllim kimi çalışmış, «Qədim türk yazılı abidələri», «Orta türk dövrü abidələri», «Türkologiyaya giriş», «Türk mədəniyyət tarixi» fənlərindən dərs demiş, «Qutadğu bilig» və «Divanü-lüğət-it-türk» əsərləri üzrə xüsusi kurs aparmışdır. Boloniya sisteminə keçidlə əlaqədar ixtisara düşmüş, 2007-ci ildə BDU-nun Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı və Bədii tərcümə elmi-tədqiqat laboratoriyasının baş elmi işçisi, 2009-cu ildə isə həmin laboratoriyanın müdiri olmuş, 2012-ci ildə Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri seçilmişdir.

İndiyədək Ramiz Əskərin qələmindən 10 monoqrafiya, 200-dən artıq elmi məqalə çıxmışdır. O, Azərbaycanda ilk dəfə olaraq Mahmud Kaşğarının «Divanü-lüğət-it türk» və Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig» əsərlərini tədqiq etmiş, onlar haqqında namizədlik və doktorluq dissertasiyaları, irihəcmli, sanballı monoqrafiyalar yazmışdır. Bunlardan «Qutadğu bilig», «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü-lüğət-it türk» əsəri», «Mahmud Kaşğarının «Divanü-lüğət-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici», «Mahmud Kaşğarının 1000 illik yubileyinə 1000 bibliografik göstərici», «Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri» və «Orxon abidələri» xüsusilə dəyərlidir. O, 2011-ci təqvim ilində əldə etdiyi yüksək elmi nailiyyətlərinə görə «İlin alimi» seçilmişdir.

Eyni zamanda mahir tərcüməçi olan Ramiz Əskər rus, alman, türk, özbək, qazax, türkmən, qırğız, uyğur, tatar, başqırd, qaqauz dillərindən 40 kitab tərcümə etmişdir. Onların arasında Mahmud Kaşğarının «Divanü-lüğət-it türk» (4 cild) əsərini, Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig» poemasını, Faruq Sümərin

«Oğuzlar», Bahəddin Ögəlin «Türk mifologiyası», Zəhirəddin Məhəmməd Baburun «Baburnamə» kitablarını, Sultan Hüseyn Bayqara, Babur və Mehri Xatunun divanlarını, Azadının, Əndəlibin, Şahbəndənin, Məxdumqulunun, Molla Nəfəsin, Toktoqulun, Abdulla Tukayın, Əli Ağbaşın, Oraz Yağmurun, Todur Zanetin seçilmiş əsərlərini göstərmək olar. Onun tərcüməsində «Monqolların gizli tarixi», «Türk ədəbiyyatı tarixi» (2 cild), özbək və türk-mən poeziyası antologiyaları da oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır.

Ramiz Əskər tədqiqatlarına və tərcümələrinə görə Türkiyənin «Türk dünyasına xidmət», Özbəkistanın beynəlxalq «Babur», Ukraynanın beynəlxalq «Bəkir Çobanzadə», Türkmənistanın beynəlxalq «Altın əsr», Avrasiya Yazarlar Birliyinin və Türksöyün mükafatlarına layiq görülmüş, Qasım Amanjollovla bağlı tədqiqat və tərcümələrinə görə Qazaxıstanın «Qasım Amanjollov» yubiley medalı ilə, Toktoqulun tərcüməsinə görə Qırğızıstanın “Toktoqul” yubiley medalı ilə, Abdulla Tukayın əsərlərinin tərcüməsinə görə Tatarıstanın «Mədəniyyət sahəsində uğurlar» medalı ilə təltif edilmişdir. Bunlardan başqa, Türksöyün 20 illiyi münasibətilə buraxılmış medalla, Türksöyün təsis etdiyi “Məhtdumqulu” və “Toktoqul” medalları ilə təltif edilmişdir. Ramiz Əskər tərcüməçilik sahəsində coşğun fəaliyyətinə görə 2011-ci ildə Avrasiya Tərcüməçilər Birliyinin (Ankara) sədri seçilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə Ramiz Əskər 2014-cü il yanvarın 13-də elmi, ədəbi-publisistik fəaliyyətinə görə “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. O, Azərbaycanın Əməkdar jurnalisti adına layiq görülmüş, KİV sahəsində ölkəmizin ən nüfuzlu mükafatları sayılan «Qızıl qələm» (iki dəfə), «Həsən bəy Zərdabi», «Humay» mükafatlarını almışdır. O, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin, Avrasiya Yazarlar Birliyinin və Beynəlxalq Mətbuat İnstitutunun (İPI, Vyana) üzvüdür.

Türkiyə, ABŞ, Rusiya, Almaniya, Çin, Balkan, Qafqaz, Orta Asiya, Orta Şərq ölkələrində keçirilən toplantılarda ölkəmizi təm-

sil etmişdir. Azərbaycanda və xaricdə çap olunmuş 1500-ə qədər publisistik məqalə və yazının müəllifidir.

Ramiz Əskər bu günədək Azərbaycanda və xarici ölkələrdə keçirilmiş 35 konqres, simpozium, konfrans və çalıştayda iştirak etmişdir. O, Ankara, İstanbul, Astana, Aşqabad, Bişkek, Kars, Kocaeli, Yalova, Əndican, Karaqanda, Prizren, Marı, Daşoğuz, Beloqorsk, Qızıl və Bakı şəhərlərində keçirilmiş beynəlxalq elmi məclislərdə dəyərli məruzələrlə çıxış etmişdir.

Ramiz Əskərin bir vətəndaş və alim kimi mühüm bir özəlliyini də qeyd etmək lazımdır. Tərcümə ediləsi əsərləri o özü seçir, heç bir sifariş və qonorar almadan təmənnəsiz çevirir, sonra öz vəsaiti hesabına (nadir hallarda ailə üzvlərinin və ən yaxın dostlarının yardımı ilə) nəşr etdirir, müxtəlif elmi qurumlara və təhsil ocaqlarına, mütəxəssislərə və həmkarlara pulsuz paylayır.

Ramiz Əskər türk dünyasının patriotudur. O, tutduğu yoldan dönməyən, əqidəsinə sadıq, hətta idealist bir insandır. Səməd Vurğun belələri haqqında yazmışdır:

Aldada bilməmiş dünyanın varı,
Bir məslək eşqilə yaşayanları!

KİTABLARI

1. İqlimdən – iqlimə, təqvimdən təqvimə. Bakı: İşıq, 1987, 6,5 ç/v, 103 s.
2. Qutadğu Bilig. Bakı: Elm, 2003, 20 ç/v, 320 s.
3. M.K.Atatürk TBMM'in banisidir. Bakı: Milli Məclisin mətbəəsi, 2003, 1,625 ç/v, 26 s.
4. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri. Bakı: MBM, 2008, 27,5 ç/v, 432 s.
5. Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 6 ç/v, 96 s.
6. Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 12 ç/v, 192 s.
7. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri. Bakı: MBM, 2009, 33,25 ç/v, 532 s.
8. Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin tədrisi. Bakı: MBM, 2010, 7 ç/v, 112 s.
9. Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, 20 ç/v, 320 s.
10. Orxon abidələri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 34 ç/v, 272 s.

Cəmi: 10 əsər, 167,3 çap vərəqi və ya 2.677 səhifə;
hər əsər orta hesabla 16,7 çap vərəqi və ya 268 səhifədir.

TƏRCÜMƏLƏRİ

1. Azərbaycan masalları. Bakı: Yazıçı, 1982, 12,25 ç/v, 196 s.
2. M.B.Məmməd zadə. Milli Azərbaycan hərəkatı. Bakı: Nəcat, 1991, 15,5 ç/v, 248 s.
3. Fəruq Sümər. Oğuzlar. Bakı: Yazıçı, 1992, 27 ç/v, 432 s.
4. Yusif Balasağunlu. Qutadğu Bilig. Bakı: Azərnəşr, 1994, 30,75 ç/v, 492 s.
5. Murad Tağı. Həyatım. Bakı: Oka Ofset, 1998, 5,75 ç/v, 92 s.
6. Erik Fixtelius. Jurnalistikanın on qızıl qaydası. Bakı: AJB, 2002, 12 ç/v, 192 s.

7. Bahəddin Ögəl. Türk mifologiyası. Bakı: Səda, 2004, I cild, 39 ç/v, 626 s.
8. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, 32 ç/v, 512 s.
9. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, II cild, 25 ç/v, 400 s.
10. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, III cild, 25 ç/v, 400 s.
11. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, IV cild, 47 ç/v, 752 s.
12. N.Ozerov. İlham Əliyev: Mən Azərbaycanıma inanıram. Bakı: Azər nəşr, 2007, 23,5 ç/v, 376 s.
13. Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I том, 32 ç/v, 512 s.
14. Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, II том, 25 ç/v, 400 s.
15. Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, III том, 30,75 ç/v, 492 s.
16. Oraz Yağmur. Qarabağlı ananın ağısı. Bakı: MBM, 2009, 5,25 ç/v, 84 s.
17. XX əsr özbək şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2009, 6 ç/v, 96 s.
18. Molla Nəfəs. Bu məkana gəlmişəm. Bakı: MBM, 2010, 10 ç/v, 160 s.
19. Molla Nəfəs. Seçilmiş əsərləri. Bakı: MBM, 2010, 15 ç/v, 240 s.
20. Tədur Zanet. Ana dilim. Bakı: MBM, 2010, 6,5 ç/v, 104 s.
21. Məxdumqulu Fəraqi. Seçilmiş əsərləri. Ankara: 2010, 28 ç/v, 448 s.
22. Türk ədəbiyyati tarixi. Bakı: MBM, 2010, I cild, 37 ç/v, 602 s.
23. Türk ədəbiyyati tarixi. Bakı: MBM, 2010, II cild, 41 ç/v, 658 s.
24. Nurməhəmməd Əndəlib. Şeirilər. Poemalar. Dastanlar. Bakı: MBM, 2011, 18,25 ç/v, 292 s.

25. Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Seçilmiş əsərləri. Bakı: MBM, 2011, 20,5 ç/v, 328 s.
26. Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Baburnamə. Bakı: BXQR, 2011, 29 ç/v, 464 s.
27. Sultan Hüseyin Bayqara. Divan. Bakı: MBM, 2011, 15,5 ç/v, 248 s.
28. Abdulla Tukay. Millətim. Bakı: MBM, 2011, 16,75 ç/v, 268 s.
29. Abdulla Tukay. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Nağıl evi, 2011, 16,75 ç/v, 268 s.
30. Mehri Xatun. Divan. Bakı: MBM, 2011, 23 ç/v, 368 s.
31. Qurbanqulu Berdimühəmmədov. Axaltəkə atı. Bakı: CBS, 2011, 14,5 ç/v, 232 s.
32. Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, 25 ç/v, 400 s.
33. Abdulla Şahbəndə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: MBM, 2011, 6,5 ç/v, 104 s.
34. Türkmən müəmmaları, dəyişmələri və vücudnamələri. Bakı: MBM, 2011, 8 ç/v, 128 s.
35. Monqolların gizli tarixi. Bakı: MBM, 2011, 22,5 ç/v, 360 s.
36. Əli Ağbaş. Seçilmiş şeirləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 9 ç/v, 150 s.
37. Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş şeirləri. Bakı: Nurlan, 2011, 10 ç/v, 160 s.
38. Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş bədii əsərləri. Bakı: BXQR, 2012, 15 ç/v, 240 s.
39. Dövlətməmməd Azadi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Nurlan, 2012, 16,5 ç/v, 264 s.
40. Faruq Sümər. Oğuzlar (türkmənlər). Bakı: BXQR, 2013, 28,5 ç/v, 456 s.
41. Gülzura Cumakunova. Toktoqul. Şeirə, nəğməyə çevrilən ömür. Əskişəhir: 2014, 20 ç/v, 320 s.

Cəmi: 41 əsər, 815,45 çap vərəqi və ya 13.047 səhifə;
hər əsər orta hesabla 20 çap vərəqi və ya 318 səhifədir.

Orijanal və tərcümə əsərləri hamısı birlikdə
Cəmi: 50 əsər, 982,75 çap vərəqi və ya 15.724 səhifə;
hər əsər orta hesabla 19,3 çap vərəqi və ya 308 səhifədir.

ELMİ ƏSƏRLƏRİ

1. İqlimdən iqlimə, təqvimdən təqvimə. Bakı: İşıq, 1987, 103 s.
2. Qutadğu Bilig. Bakı: Elm, 2003, 320 s.
3. M.K.Atatürk TBMM'in banisidir. Bakı: Milli Məclisin mətbəəsi, 2003, 26 s.
4. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri. Bakı: MBM, 2008, 432 s.
5. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri. Bakı: MBM, 2009, 532 s.
6. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 192 s.
7. Mahmud Kaşğarinin 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 96 s.
8. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin tədrisi. Bakı: MBM, 2010, 112 s.
9. Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, 320 s.
10. Orxon abidələri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 272 s.
11. Abdulla Şahbəndə / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.51-53.
12. Abdulla Şahbəndə / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.119-126.
13. Abdulla Tukay / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011. s.208-216.
14. Annaqılinc Möhtaci / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.347.
15. Azərbaycanda Orhon-Yenisey Yazıtlarının İncelenmesi Tarihinden Bazı Sayfalar / Тюркская руника: язык, история,

культура. Материалы м/н научной конференции, Кызыл: 2013, s. 60-63.

16. Azərbaycanda Orhon-Yenisey Abidelerinin Tetkiki Tarihi / Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. Ankara: 2010, s.28-30.

17. Azərbaycanda Azərbaycan dili ilə digər dillər arasında gerçəkləşdirilən tərcümə və nəşr çalışmaları və qarşılaşılan problemlər / Yalova simpoziumunun materialları, Ankara: 2011, s.34-41.

18. Azərbaycanca nəşrinə ön söz / Monqolların gizli tarixi. Bakı: MBM, 2011, s.5-10.

19. Babur və Azərbaycan / Əndican simpoziumunun materialları, Əndican: 2011, s.19-20.

20. Babur and Azerbaijan / Əndican simpoziumunun materialları, Əndican: 2011, s.84-85.

21. Babur and Azerbaijan; Azerbaijan and Babur / Babur ve Baburname Üzerine Araştırmalar. Kocaeli: 2012, s.4-5.

22. Babur ve Azerbaijan; Azerbaijan ve Babur / Babur ve Baburname Üzerine Araştırmalar. Kocaeli: 2012, s.6-7.

23. Bahaweddin Ögel we türk mifologiyasy / Oguznama – tarihi we medeni çeşme hökmünde. Aşgabat: 2010, s.108-109.

24. Bekir Çobanzadenin Bedii Mirası / Türki Dünyesi. Türki Akademiyası. Almatı: 2013, s.720-725.

25. Bekir Çobanzadenin şiiri ve nesri / Сборник материалов Крымской м/н тюркологической конференции, Белогорск: 2012, с.20-31.

26. Bilime Adanmış Ömür // Kardeş Kalemler, 2010, sayı 45, s.80-81.

27. Bir qadının qəlbi və qələmi / Mehri Xatun. Divan. Bakı: MBM, 2011, s.3-12.

28. Bir Olaya İki Bakış // Yesevi Dergisi, İstanbul: 2011, s.28.

29. Böyük alim və ədib Bəkir Çobanzadə / Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş şeirləri. Bakı: Nurlan, 2011, s.3-14.

30. Böyük alim və ədib Bəkir Çobanzadə / Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş bədii əsərləri. Bakı: BXQR, 2012, s.3-23.

31. Böyük tatar şairi Abdulla Tukay / Abdulla Tukay. Mil-lətım. Bakı: MBM, 2011, s.3-11.
32. Böyük tatar şairi Abdulla Tukay / Abdulla Tukay. Seçil-miş əsərləri. Bakı: Nağıl evi, 2011, s.5-13.
33. Böyük tatar şairi Abdulla Tukay / Qabdulla Tukay Azər-baycan ədəbiyyatşünaslığında. Bakı: Elm və təhsil, 2012, s.241-251.
34. Böyük türkmən şairi Abdulla Şahbəndə / Abdulla Şah-bəndə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: MBM, 2011, s.3-10.
35. Böyük türkmən şairi Məxdumqulu Fəraqi / Məxdumqulu Fəraqi. Seçilmiş əsərləri. Ankara: 2010, s.3-28.
36. Böyük türkmən şairi // «Ədəbiyyat qəzeti», 2 aprel 2010, s.4.
37. Böyük türkmən şairi Molla Nəfəs / Molla Nəfəs. Bu mə-kana gəlmişəm. Bakı: MBM, 2010, s.3-10.
38. Böyük türkmən şairi Molla Nəfəs / Molla Nəfəs. Seçil-miş əsərləri. Bakı: MBM, 2010, s.3-21.
39. Böyük türkmən şairi Nurməhəmməd Əndəlib / Əndəlib. Şeir-lər. Dastanlar. Poemalar. Bakı: MBM, 2011, s.3-12.
40. «Böyük Ermenistan» və Azərbaycan / II.Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, Kars: 2009, s.43-48.
41. Böyük Türkmən Şairi Mahtumkulu Firaki // TÜRKSÖY Dergisi, 2011, sayı 1, s.45-52.
42. Böyük Türkmən Şairi Nurmuhammed Anadalip // TÜRKSÖY Dergisi, 2011, sayı 3, s.14-20.
43. Dahi dilçinin 1000 illik yubileyi // «Filologiya məsələ-ləri», 2009, № 1, s. 3-8.
44. «Divan» nə zaman və harada yazılmışdır / Mahmud Kaş-ğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.28-30.
45. «Divan»ın tapılması / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.43-46.
46. «Divan»ın tərcümələri / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.34-43.
47. «Divan»ın yazıldığı dövr və mühit / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.11-19.

48. «Divanü lüğat-it-türk» əsərində əvəzliyin istifadə olunması // Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, 2008, III buraxılış, s.55-61.

49. Divanü Lugat-it-Türk İstatistikləri // Akademik Araştırmalar Dergisi, 2008-2009, Kaşgarlı Özel Sayısı, s.86-98.

50. Divanü Lugat-it-Türk İstatistikləri / Kaşgarlı Mahmud və Dönemi Sempozyumu. Ankara: 2008, s.13-14.

51. Divanü Lugat-it-Türk İstatistikləri // Kardeş Kalemler, Ağustos 2008, s.60-71.

52. «Divanü lüğat-it-türk»də heca qəlibləri // «Onomastika» jurnalı, 2008, № 3, s.143-146.

53. «Divanü lüğat-it-türk»lə bağlı bəzi bilgiler // «Elmi axtarışlar» jurnalı, 2007, XXXV, s.9-15.

54. «Divanü lüğat-it-türk»ü zikr edən mənbələr // «Filologiya məsələləri», 2007, № 8, s.161-165.

55. «Divanü lüğat-it-türk»ün dəyəri // «Filologiya məsələləri», 2008, № 2, s.75-83.

56. Divanü Lugat-it-Türkün Çeşitli Dillərə Çevirileri / V Uluslararası Şarki Avrupa Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Prizren: 2011, s.45.

57. «Divanü Lügat-it-Türk»ün Azərbaycanda Tetkiki Tarihindən // Kardeş Kalemler, Eylül 2008, s.43-46.

58. «Divanü lüğat-it-türk»ün Azərbaycanda tədqiqi tarixindən // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri, 2008, № 4, s.80-85.

59. Divanü Lugat it-Türk'ün Basılmış və Basılmamış Çevirileri / Kaşgarlı ve Türk Dünyasının Dili, Edebiyatı, Kültürü ve Tarihi. Bişkek: 2007, s.234-237.

60. «Divanü lüğat-it-türk»ün dilinin bəzi özəllikləri. Qısa qrammatik очерк / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğat-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, II cild, s.344-396.

61. «Divanü lüğat-it-türk»ün qrammatik göstəricisi və onun əhəmiyyəti / Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici. Bakı: 2008, s.120-126.

62. «Divanü lüğat-it-türk»ün quruluşu // AŞXƏT, XXIV, 2007, s.24-32.

63. «Divanü lüğat-it-türk»ün tapılması tarixçəsi // «Elmi ax-tarışlar» jurnalı, XXXIII, Bakı: 2007, s.46-49.

64. «Divanü lüğat-it-türk»ün tədqiqi tarixi / «Ortaq türk keç-mişindən ortaq türk gələcəyinə». Bakı: 2007, s.509-518.

65. «Divanü lüğat-it-türk»ün yazıldığı dövr və mühit // «Fi-lologiya məsələləri», 2007, № 6, s.345-354.

66. Dostməmməd / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.338.

67. Dövlətməmməd Azady–akyldar şahyr / D.Azady we XVIII asyr türkmen durmuşy. Aşgabat: 2012, s. 67.

68. Dövlətməmməd Azadi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.41-42.

69. Dövlətməmməd Balqızıl / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.369.

70. Dünya dilçilik elminin korifeyi / Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici. Bakı: MBM, 2008, s.5-11.

71. Dünya dilçilik elminin şah əsəri / M.Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici. Bakı: 2008, s.6-19.

72. DLT-də felin şəkilləri // Azərbaycan Dillər Universite-tinin Elmi Xəbərləri, 2008, № 1, s.59-65.

73. DLT-də əvəzlilik // «Filologiya məsələləri», 2007, № 7, s.112-121.

74. DLT-də ismin hal kateqoriyası // «Dil və ədəbiyyat» jurnalı, 2008, № 1, s.73-76.

75. DLT-də ismin kəmiyyət kateqoriyası // «Tədqiqlər», 2007, № 4, s.175-179.

76. DLT-də ismin mənsubiyyət və xəbərlik kateqoriyaları // Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, 2008, I buraxılış, s.28-31.

77. DLT-də köməkçi nitq hissələri // Azərbaycan Dillər Uni-versitetinin Elmi Xəbərləri, 2008, № 2, s.71-77.

78. DLT-də say // «Filologiya məsələləri», 2008, № 1, s.229-237.

79. DLT-də sifət//Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, 2008, II buraxılış, s.17-22.

80. DLT-də zaman kateqoriyası // «Türkologiya» jurnalı, 2007, № 3-4, s.58-65.

81. DLT-də zərf // «Dil və ədəbiyyat» jurnalı, 2008, № 2, s.65-66.

82. DLT'nin DTS'de Yansıması / Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi İCANAS-38. Ankara: 2007, s.9-10.

83. Eski Türk Abidelerinin Dilinde Askeri Terimler / Изысканный дар Рамизу Аскеру. Материалы м/н научно-теоретической конференции, посвященной 60-летию юбилею доктора филологических наук Рамиза Аскера. Баку: 2014, с. 306-316.

84. Eski Türk Abidelerinin Dilinde Askeri ve Teknik Terimler / 100-летие единения России и Тувы. Материалы м/н научной конференции. Кызыл: 2014, с. 172-176.

85. Eşsiz Bir Türk: Babur // Ege Güneşi Dergisi. İzmir: 2011, sayı 10, s.32-34.

86. Əqidə şairi. Məcid Qafuri-130 // «Ədəbiyyat qəzeti», 10 dekabr 2010, s.4.

87. Əbdürrəhim Zinhari / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.260.

88. Əsəri zikr edən mənbələr / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.31-32.

89. Əvəztaqan Katibi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.322.

90. Kaşğarlı Mahmut 11. Yüzyıl Musikisi Üzerine // Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, VIII-1, İzmir: 2008, s.31-34.

91. Kaşğarlı Mahmut ve XI. Yüzyıl Tıp Bilimi // Ege Güneşi Dergisi, İzmir: Ağustos 2009, sayı 2, s.24-26.

92. Kazakçanın bülbülü / Karaqanda simpoziumunun materialları. Karaqanda: 2011, s.15-24.

93. Könül əri Əli Ağbaş / Əli Ağbaş. Seçilmiş şeirləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, s.7-14.

94. Kutadgu Bilig'de Devlet Yöneticileri / Qafqaz Universitetində keçirilən beynəlxalq konfransın materialları. Bakı: 2003, s.288-291.

95. Kutadgu Bilig'in Dili ve Kelime Hazinesi Üzerine // Kutadgubilig Dergisi, İstanbul: 2003, sayı 4, s.283-298.

96. Kutadgu Bilig'le İlgili Yanlış Yorumlar / Prof. Dr. Mehmet Saraya Armağan. İstanbul: 2003, s.117-123.

97. Qazi Zəhirəddin Məhəmməd Babur: həyatı, şəxsiyyəti və əsərləri / Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Baburnamə. Bakı: BXQR, 2011, s.3-19.

98. Qazi Zəhirəddin Məhəmməd Babur: həyatı, şəxsiyyəti və əsərləri / Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Seçilmiş əsərləri. Bakı: MBM, 2011, s.3-22.

99. General views on the literature of the Seljuk Period / Literature and Culture of the Seljuk Epoch. Ashgabat: 2009, s.190.

100. Gözəl duyğular şairi // «Ədəbiyyat qəzeti», 26 avqust 2011, s.7.

101. Great Turkmen Poet Nurmammed Andalib / Daşoğuz simpoziumunun materialları. Aşgabat: 2011, s.83.

102. Qasım Amanjolov / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.264-271.

103. Qayıbnəzər Qayıbı / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.156-157.

104. Qeydlər və şərhələr / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğat-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.501-504.

105. Qeydlər və şərhələr / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğat-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, IV cild, s.747-748.

106. Qılinc və qələm sultanı Hüseyin Bayqara / Sultan Hüseyin Bayqara. Divan. Bakı: MBM, 2011, s.3-14.

107. Qurbandurdu Zəlili / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.233.

108. Qurbanəli Məğrubi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.145.

109. «Qutadğu Bilig» poemasının leksikası // «Dədə Qorqud» toplusu, 2002, № 2, s.34-36.

110. «Qutadğu Bilig»: türk ədəbiyyatında mövqeyi // «Dədə Qorqud» jurnalı, 2003, № 2, s.40-46.

111. «Qutadğu Bilig»də adlar / V.Məmmədəliyevin yubileyinə həsr edilmiş konfransın materialları. Bakı: 2002, s.136-139.

112. «Qutadğu Bilig»də əvəzlilik // Tədqiqlər. Bakı: 2003, s.168-171.

113. «Qutadğu Bilig»də əvəzlilik («Kitabi-Dədə Qorqud»la müqayisədə) / H.Ə.Əliyev və Azərbaycan filologiyası. Bakı: 2003, s.239-248.

114. «Qutadğu Bilig»də ismin hal kateqoriyası // Qafqaz Universitetinin Elmi əsərləri, Bakı: 2002, № 10, s.31-41.

115. «Qutadğu Bilig»də ismin kəmiyyət kateqoriyası // Bakı Universitetinin Elmi əsərləri, 2002, № 4, s.28-32.

116. «Qutadğu Bilig»də sifət // Tədqiqlər. 2. AMEA Nəsimi ad. Dilçilik İnstitutu, Bakı: 2003, s.117-124.

117. M.Kaşğari «Divan»ının tərcümələri // Bakı Universitetinin Xəbərləri, 2006, № 2, s.126-133.

118. Mahmud Kaşğari and his Divanu Lugat at-Turc / A.İmanquliyevanın 70 illiyinə həsr olunmuş konfransın materialları. Bakı: BDU nəşri, 2009, s.161-162.

119. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri (Azərbaycanca nəşrinə ön söz) / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.8-52.

120. Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin öyrədilməsinə dair // «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, 2007, № 6, s.37-42.

121. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsərində isimlər / «Terminologiya məsələləri», 2008, № 1, s.127-133.

122. Mahmud Kaşğarinin həyatı // «Folklorşünaslıq məsələləri», VI buraxılış, 2007, s.34-40.

123. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsərində fəlin təsriflənməyən formaları // «Onomastika», 2008, № 1-2, s.106-113.

124. Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfologiyası. Dokt. diss. Bakı: 2009, 266 s.

125. Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsərinin morfolojiyası. Dokt. diss. avtoref. Bakı: 2009, 48 s.

126. Magtymguly and his role in the world Literature / Magtymguly Pyragy and Universal Human Cultural Values. Aşgabat: Ylym, 2014, p. 160.

127. Mehri Xatun / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.41-50.

128. Məcid Qafuri / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.250-258.

129. Məmmədveli Kəminə / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.197-198.

130. Məxdumqulu Fəraqi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.71-74.

131. Məxdumqulu Fəraqi / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.137-166.

132. Miskin Qılınc / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.357.

133. Molla Nəfəs / Türk xalqları ədəbiyyatı öçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.185-194.

134. Molla Nəfəs / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, 271-275.

135. Mollanepesin «Bu mekana gelmişəm» poemasının kebir şahyrana ayratynlyklary / Mollanepes we XIX asyr türkmen durmuşy. Aşgabat: 2010, s.44-45.

136. Möcüzəli pəziya (yaxud türkmən özü bir möcüzədir) / Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri. Bakı: MBM, 2011, s.3-13.

137. Murad Talibi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.175.

138. Mütəfəkkir şair Dövlətməmməd Azadi / Dövlətməmməd Azadi. Bakı: BXQR, 2012, s. 3-10.

139. Nəşrdə tətbiq olunan əlifba / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğat-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, I cild, s.46-52.

140. Nurməhəmməd Əndəlib / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.10-13.

141. Nurməhəmməd Əndəlib / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.98-105.

142. Nurmuhəmmət Andalyp türkmənin beyik şahyry / Daş-
oğuz simpoziumunun materialları, Aşgabat: 2011, s.83.

143. Oraz Aşiqi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.312.

144. Oraz Yağmur / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.279-282.

145. Orazpolad Qurdoğlu / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.187-188.

146. Orta əsr türk yazılı abidələri / Magistr pilləsi üçün fənn proqramı. Bakı: BDU nəşri, 2005, s.81-87.

147. Orhon-Yenisey Yazıtlarının Azərbaycanda İncelenməsi Tarihindən Bazı Sayfalar / 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara: 2010, s.7-7-82.

148. Ön söz / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.3-4.

149. Ön söz / Telman Quliyev. Milli-mədəni irs və dil amilinə kulturoloji baxış. Bakı: Ziya, 2014, s. 3-6.

150. Ön söz. Mövzuya öz damğasını vuran kitab / Araz Qurbanov. Damğalar, rəmzlər... Mənimsəmələr. Bakı: 2013, s. 5-8.

151. Poet-philosopher Döwletmammət Azady / Döwletmamməd Azady we XVIII asyr türkmən durmuşy. Aşgabat: 2012, s.204-205.

152. Prof. Dr. Bahəddin Ögəl. Şəxsiyyəti və əsərləri / Türk mifologiyası. Bakı: Səda, 2004, I cild, s.3-17.

153. Professor Bahəddin Ogel and Turkeic mytology / Plot of Oguznama as Historical and Cultural Source. Ashgabat: 2010, s.203-204.

154. Prof. Dr. Fəruq Sümər: həyatı, şəxsiyyəti, əsərləri / Fəruq Sümər. Oğuzlar (türkmənlər). Bakı: BXQR, 2013, s.3-11.

155. Redaktordan / Atilla Jorma. Bolqarıstandakı türk ədəbiyyatına bir baxış. Bakı: MBM, 2013, s. 3.

156. Selçuklu dönəmi edebiyatına genel bir bakış / Türki Dünyesi (almanax). Astana: 2012, s.634-639.

157. Seljuklar dövrünün edebiyatına ümumi garayış / Seljuklar dövrünün edebiyatı we medeniyeti. Aşgabat: 2009, s.93.

158. Seyidnəzər Seydi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.219.

159. Seydulla Seydi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.250.

160. Səlcuqlu dövrü türk ədəbiyyatına ümumi baxış / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.5-12.

161. Some poetic features of the Poem «Bu mekana gelmişəm» by Mollanepes / Mollanepes and Turkmen Mode of Life in the XIX-th Century. Aşgabat: 2010, s.170-171.

162. Son söz / Türk ədəbiyyatı tarixi. Bakı: MBM, 2010, II cild, s.654-655.

163. Son söz / XX əsr özbək şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2009, s.91-92.

164. Sultan Hüseyin Bayqara / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.13-27.

165. Şeydayi / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.125-126.

166. Todur Zanet / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.293-298.

167. Todur Zanet / Todur Zanet. Ana dilim. Bakı: MBM, 2010, s.3-8.

168. Türk kültür tarixi. Magistr pilləsi üçün fənn proqramı. Bakı: BDU nəşri, 2005, s.145-152.

169. Türk mifologiyası və yeni dünya nizamı / Mif. Millət. Ədəbiyyat. Bakı: 2006, s.91-92.

170. Türkiyənin televiziya və radio yayımları. Mövcud qanunlar / Demokratik ölkələrin televiziya və radio sistemi. Bakı: Ozan, 1999, s.209-235.

171. Türkmən ədəbiyyatının qızıl dövrü / Türkmən şeiri antologiyası. Bakı: MBM, 2011, s.3-9.

172. Türkolojiyi Geliştiren Türkmen // Kardeş Kalemler, 2010, sayı 44, s.88-89.

173. Yusif Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» əsəri / Magistr pilləsi üçün fənn proqramı. Bakı: BDU nəşri, 2005, s.139-143.

174. Yusif Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» poemasında adlar (Azərbaycan dili ilə müqayisədə). Nam. diss. Bakı: 2004, 180 s.

175. Yusif Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» poemasında adlar (Azərbaycan dili ilə müqayisədə). Nam. diss. avtoref. Bakı: 2004, 28 s.

176. Zəhirəddin Məhəmməd Babur / Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri. Bakı: MBM, 2011, s.61-86.

177. II cildə ön söz / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, II cild, s.17-30.

178. 350 Yıldır Şakıyan Bülbül // Kardeş Kalemler, 2011, sayı 54, s.19-22.

179. III cildə ön söz / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, III cild, s.7-8.

180. IV cildə ön söz / Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Bakı: Ozan, 2006, IV cild, s.7-13.

181. Алфавит, применяемый в издании / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.46-52.

182. Великий туркменский поэт Нурмухаммед Андалиб / Daşoğuz simpoziumunun materialları, Aşgabat: 2011, с.83.

183. Великий туркменский поэт Нурмухаммед Андалиб // TÜRKSÖY Dergisi, 2011, sayı 3, s.14-20.

184. Выдающийся туркменский поэт Махтумкули // TÜRKSÖY Dergisi, 2011, sayı 1, s.45-52.

185. Военные и технические термины в языке древнетюркских памятников / Тюркская руника: язык, история, культура. Материалы м/н научной конференции, Кызыл: 2013, с.179.

186. Источники, упоминавшие «Диван» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.32-33.

187. Жизнь Махмуда Кашгарского / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.23-29.

188. Как был найден «Диван» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.33-35.

189. Когда и где был написан «Диван» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.29-32.
190. Махмуд Кашгарский и его «Дивану лугат ит-тюрк» / BDU-nun 90 illiyinə həsr olunmuş simpoziumun materialları. Bakı: Nurlar, 2009, s.238-241.
191. Махмуд Кашгарский и его «Дивану лугат ит-тюрк». Предисловие к русскому изданию / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.11-52.
192. Махтумкули и его место в мировой литературе / Международная конференция, посвященная 290-летию Махтумкули. Ашгабат: 2014, с. 160
193. Некоторые поэтические особенности поэмы «Бу мекана гелмишем» Мол-ланепеса / Молланепес и жизнь туркмен XIX века. Ашгабат: 2010, с.290-291.
194. Некоторые особенности языка «Дивану лугат ит-тюрк». Краткий грамматический очерк / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, II т., с.344-396.
195. О нахождении, переводах и структуре «Дивану лугат ит-тюрк» Махмуда Кашгарского // Adabiyot kozgusi, Тошкент: 2009, с.107-113.
196. Общий взгляд на литературу Сельджукского периода / Literature and Culture of the Seljuk Epoch. Ashgabat: 2009, с.326-327.
197. Перевод произведений Чингиза Айтматова на азербайджанский язык / Изысканный дар Рамизу Аскеру. Материалы м/н научно-теоретической конференции, посвященной 60-летию юбилею доктора филологических наук Рамиза Аскера. Баку: 2014, с.22-30.
198. Переводы «Дивана» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.35-43.
199. Поэт-мыслитель Довлетмаммед Азади / Довлетмаммед Азади и жизнь туркмен XVIII в. Ашгабат: 2012, с.335-336.
200. Предисловие ко II тому / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, II т., с.17-30.

201. Предисловие к III тому / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, III т., с.5-8.

202. Примечания и комментарии / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.501-504.

203. Профессор Бахаддин Огель и тюркская мифология / Сюжет Огузنامه как исторический и культурный источник. Ашгабат: 2010 г., с.302-303.

204. Структура «Дивана» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.41-46.

205. Эпоха и среда написания «Дивана» / Махмуд Кашгарский. Дивану лугат ит-тюрк. Баку: MBM, 2009, I т., с.14-23.

BEYNƏLXALQ FORUMLARDA İŞTİRAKI

1. 1993, Bodrum, Türkiyə; «Türkiye Modeli ve Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Demokrasi ve Piyasa Ekonomisine Geçiş» mövzusunda beynəlxalq simpozium

2. 2002, Bakı, Azərbaycan; prof. Vasim Məmmədəliyevin 60 illik yubileyinə həsr edilmiş «Şərqsünaslığın aktual problemləri» mövzusunda elmi konfrans

3. 2003, Bakı, Azərbaycan; prof. Vaqif Aslanovun yubileyinə həsr edilmiş elmi konfrans

4. 2003, Bakı, Azərbaycan; «Azərbaycan müstəqillikdən sonra» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans

5. 2006, Bakı, Azərbaycan; «Mif. Millət. Ədəbiyyat» mövzusunda Koreya-Azərbaycan «Yeni İpək Yolu» simpoziumu

6. 2007, Bakı, Azərbaycan; «Azərbaycan mətbuatının yeni inkişaf strategiyası» mövzusunda beynəlxalq konfrans

7. 2007, Bakı, Azərbaycan; «Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə» mövzusunda V uluslararası folklor konfransı

8. 2007, Ankara, Türkiyə; Uluslararası Asiya və Afrika Çalışmaları Kongresi İCANAS-38.

9. 2007, Bişkek, Qırğızıstan; Mahmud Kaşğarının 1000 illiyinə həsr olunmuş simpozium

10. 2008, Ankara, Türkiyə; Mahmud Kaşğarının 1000 illiyinə həsr olunmuş simpozium

11. 2008, İstanbul, Türkiyə; Mahmud Kaşğarının 1000 illiyinə həsr olunmuş simpozium

12. 2008, Kars, Türkiyə; «II. Uluslararası Qafqaz tarixi» simpoziumu

13. 2008, Bakı, Azərbaycan; AMEA Ədəbiyyat İnstitutunda Mahmud Kaşğarının 1000 illiyinə həsr olunmuş elmi-nəzəri konfrans

14. 2008, Bakı, Azərbaycan; Bakı Slavyan Universiteti və Azərbaycan Yaradıcılıq Birliyinin birgə keçirdikləri Mahmud Kaşğarının 1000 illiyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfrans

15. 2009, Aşqabat, Türkmənistan; Səlcuqlu dövrü ədəbiyyatı və mədəniyyətinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

16. 2009, İstanbul, Türkiyə; Türk dilləri arasında tərcümə problemləri beynəlxalq simpoziumu

17. 2009, Bakı, Azərbaycan; A.İmanquliyevaya həsr olunmuş beynəlxalq konfrans

18. 2009, Bakı, Azərbaycan; BDU-nun 90 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans

19. 2010, Aşqabad, Türkmənistan; «Oğuznamə tarixi və mədəni mənbə kimi» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans

20. 2010, Marı-Aşqabad, Türkmənistan; «Molla Nəfəs və XIX əsr türkmən həyatı» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans

21. 2010, Ankara, Türkiyə; Uluslararası III Türkiyyat Araşdırmaları simpoziumu

22. 2011, Yalova, Türkiyə; Türk dilləri arasında tərcümə problemləri beynəlxalq simpoziumu

23. 2011, Əndican, Özbəkistan; beynəlxalq Məhəmməd Heydər Mirzə simpoziumu

24. 2011, Prizren, Kosovo; V Uluslararası Cənub-Şərqi Avropa Türkologiyası simpoziumu

25. 2011, Daşoğuz, Türkmənistan; Nurməhəmməd Əndəlibə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans

26. 2011, Karaqanda, Qazaxıstan; Qasım Amanjolova həsr olunmuş beynəlxalq simpozium

27. 2012, Kocaeli, Türkiyə; Babur və «Baburbamə» haqqında araşdırmalar çalıştayı

28. 2012, Beloqorsk (Qarasubazar), Ukrayna; Bəkir Çobanzadəyə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans

29. 2012, Aşqabad, Türkmənistan; «Dövlətməmməd Azadi və XVIII əsr türkmən həyatı» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans

30. 2013, Qızıl, Tuva; Əski türk runik abidələrinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

31. 2013, Astana, Qazaxıstan; Çingiz Aytmatovun 85 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

32. 2014, Aşqabad, Türkmənistan; Məxdumqulunun 290 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

33. 2014, Qızıl, Tuva; Rusiya ilə Tuvanın birləşməsinin 100 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

34. 2014, Bişkek, Qırğızıstan; Toktoqulun anadan olmasının 150 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

35. 2014, Bakı, Azərbaycan; Toktoqulun anadan olmasının 150 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

36. 2014, Aşqabad, Türkmənistan; Məxdumqul ilinin başa çatmasına həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans

HƏYATIMDAN BƏZİ EPİZODLAR, YAXUD 50 KİTABI NECƏ YAZDIM VƏ NECƏ TƏRCÜMƏ ETDİM

Bu günə qədər mənim qələmimdəm toplam 50 kitab çıxmışdır. Bunlardan onu orijinal, qırxı isə tərcümə kitabıdır. (Ona-buna yazdığım, başqalarının imzası ilə çıxan kitablar buraya daxil deyil). İstəyirəm ki, onların yazılma və çevrilmə tarixçəsindən söhbət açam, yeri gəldikcə də həyatımdan bəzi epizodları xatırlayam.

Hələ uşaqlıqdan kitab yazmaq, tanınmış adam olmaq arzusu ilə yaşayırdım. Hər bir gənc kimi mən də şeir yazırdım və onları ara-sıra Amasiyada çıxan rayon qəzetində dərc etdirirdim. Rayon qəzeti gərək ki, 1934-cü ildən nəşr olunurdu. Ermənistan KP Amasiya rayon komitəsinin və zəhmətkeş deputatları soveti icraiyyə komitəsinin orqanı kimi əvvəlcə “Maldarlıq cəbhəsində” adı altında buraxılmışdı. Sonra “Kolxozçu tribunası”, daha sonra isə “Şirak” adı ilə çıxmışdı. “Şirak” bir neçə rayonu əhatə edirdi, həm də Mərkəzi Komitənin orqanı idi. Şirak düzənliyində yerləşən Amasiya, Qukasyan, Ani, Artik və Axuryan rayonlarını əhatə etdiyinə görə bu adı daşıyırdı. Atam Baxşəli müəllim həmin qəzetin azərbaycanca nəşrinin redaktoru idi. O vaxt mən məktəbə yeni gedirdim. Yadımdadır ki, atam axşamlar qəzetin solğun ottisklərini evə gətirir, oxuyur, redaktə və korrektə edirdi. Ertəsi gün qəzetin yüksək çap üsulu ilə normal mətbəə variantı çapdan çıxırdı. Mən “Maldarlıq cəbhəsində” və “Kolxozçu tribunası” qəzetlərini görməmişəm, “Şirak”ı görmüş olmalıyam, ancaq xatırlamıram. Dəqiq yadımdadır ki, kəndimizin yaşlı adamları rayon qəzetinə həmişə “Maldarlıq qəzeti” deyirdilər. Qəzetin son adı “Əmək” idi, ayrı, ancaq identik nəşr olaraq həm azərbaycanca, həm də ermənicə çıxırdı, təxminən 20 nəfər azərbaycanlının və erməninin işlədiyi redaksiya bir idi. Redaktor həmişə azərbaycanlı olurdu, çünki rayondakı əhalinin 90 faizi azərbaycanlı, qalanı erməni idi. Qəzet 1200 nüsxə tirajla çap edilirdi ki, bunun 1.000 nüsxəsi azərbaycanca, 200 nüsxəsi ermənicə idi. Bizim kəndin ziyalıları müxtəlif dövrlərdə redaktor vəzifəsində çalışmışdılar. Onlardan

Elbəyi Hüseynovu, İskəndər Bayramovu, atamı və əmim Kərim Əskərovu göstərə bilərəm.

Bizim kənd (əski adı Qaraçanta, yeni adı Əzizbəyov idi, bu ad 26 Bakı komissarından biri olan Məşədi Əzizbəyovun şərəfinə 1939-cu ildə verilmişdi) rayon mərkəzi Amasiyadan 3 km aralı idi. Mən uşaq olanda, 60-cı illərdə Püstəxanım Əzizbəyova bizim kəndə gəlmişdi. Danışdırlar ki, onun xahişinə görə? Amasiya-Leninakan şosse yolundan bizim kəndə qədər olan iki km-lik yola asfalt döşənəcək. Ancaq bu məsələ kənd boşalana qədər, yəni 1988-ci ilə qədər həll edilməmiş qaldı. Amasiyaya maşınla on, piyada 40 dəqiqəyə getmək mümkün idi. Bu yaxınlıq sayəsində bizim kənddən çoxlu adam MTS-də, yol və qaz idarələrində, eləcə də redaksiyada işləyirdi. Əmim Əskər Əskərov, qonşularımız Rakif Namazov, İsfəndiyar Haqverdiyev, İmran Namazov redaksiyada aparıcı jurnalistlər olmuşlar. Ona görə də çox vaxt rayon qəzetini zarafatla “Əzizbəyovluların divar qəzeti” adlandırırdılar.

Atam redaktor olanda ona kolyaskalı motosiklet, Kərim əmim redaktor olanda “Villis” maşını vermişdilər. Atam motosikleti özü sürürdü. Bir dəfə azyaşlı bacım Ülkər qəflətən onun yoluna çıxmış, atam da motosikletlə onun üstündən keçmişdi, xoşbəxtlikdən uşağa heç bir sədəmə toxunmamışdı. Kərim əmim adətən maşına minməzdi, hava xoş olanda rayona piyada gedib-gələrdi. O, rayonu-muzda ən tanınmış ziyalılardan biri idi. Əvvəllər rayonda cəmi iki orta məktəb var idi. Bunlardan biri Güllübulaqda, o biri rayon mərkəzində idi. Rayonun digər kəndlərində 7 illik (sonra 8 illik) məktəblər, ucqar və kiçik kəndlərdə isə ibtidai məktəblər var idi. Kərim əmim rayonun bəzi kəndlərində işləmiş, oradakı natamam orta məktəbləri bir-bir orta məktəb halına gətirmişdi. Güllücədə, Quzükənddə, Göllüdə və kəndimizdə orta məktəblər açmışdı. Sonra uzun illər rayon xalq maarif şöbəsinin müdiri olmuşdu, Amasiyada maarifin inkişafına mühüm töhfələr vermişdi. Redaktorluğa da maarif müdiri vəzifəsindən gəlmişdi, 1972-ci ildən 1988-ci ilə qədər “Əmək” qəzeti onun imzası ilə çıxmışdı. Əmim Əskər Əskərov isə təxminən 25 il KİV sahəsində işləmişdi: bir müddət “Şirak”da və “Əmək”də, xeyli vaxt yerli radio verilişlərində. 1967-ci

ildən 1986-cı ilədək İrəvanda “Sovet Ermənistanı” qəzetinin partiya həyatı şöbəsinin müdiri və məsul katibi olmuşdur. Atam da uzun illər həmin qəzetin Şirak ovalığı üzrə xüsusi müxbiri işləmişdi. Atamın, əmilərimin, mənim, qardaşım Əlinin, qızım Leylanın jurnalistika sahəsində ümumi stajı 140 ilə yaxındır. Bircə ona heyrət edirəm ki, filoloq əmim Abbasəli Əskərov jurnalistika ilə heç məşğul olmayıb. Başqa bir Əskərov, yəni Hamlet əmim kimya elmləri namizədidir, ömrü boyu Neft Akademiyasında çalışıb, bir neçə il də Əlcəzairdə kimyadan dərs deyib.

Mən belə bir mühitdə böyümüşdüm. Hələ uşaqlıqdan jurnalistikanın janrları ilə tanış olmuş, korrektura işarələrini tanımışdım. Atam və əmilərim dil-ədəbiyyat müəllimi idilər. Bizim nəsil Amasiyanın ən oxumuş, ən savadlı nəslərindən idi. Kənddə ilk texnikum və ali məktəb məzunu (hələ 40-50-ci illərdə), ilk elmlər namizədi və elmlər doktoru, ilk professor bizlərdən çıxmışdı. Bakıda, Gəncədə, Moskvada, Leninqradda, İstanbulda, Ankarada, Vaşinqtonda, Virciniyada və başqa yaxın-uzaq şəhərlərdə oxuyan ilk gənclər bizimkilər idi. Dəqiq saymamışam, ancaq bizim nəsilə ali təhsil almış adamların sayı olduqca çoxdur. Hər ikisi ali təhsilli filoloq olan atamla əmim Əskər Əskərov bir ali məktəblə kifayətlənməmişdilər. Atam iki il Bakıda Zaqafqaziya Ali Partiya Məktəbində, Əskər əmim isə iki il Moskvada İctimai Elmlər Akademiyasında oxuyaraq ikinci ali təhsil almışdılar. Əksəriyyəti humanitar təhsilli olan Əskərovlar arasında texniki təhsil alanlar da az deyil. Məsələn, mənim oğlum Atilla İstanbul Texniki Universitetinin və Virciniya Texniki Universitetinin (ABŞ) mexanika fakültələrini başa vurub kosmik mühəndis ixtisası aldı. İndi uçan aparatlar (peyklər) üzrə Amerikada doktoranturada oxuyur. Qızım Ayla 6 il Ankara tibb fakültəsində ümumi təbabət, sonra isə 5 il İzmirdə ginekologiya oxudu. Atam bunlara təəccüblənmirdi, ən çox qızım Leylanın Musiqi Akademiyasını bakalavr və magistr pilləsi üzrə bitirməsinə sevinirdi, “O biri ixtisaslara zəka, buna isə xüsusi istedad lazımdır” deyirdi.

Bizdə təhsilə çox önəm verilirdi. Bunu atamdan eşitmişdim: “1941-ci ildə 14 yaşım var idi. Atam cəbhəyə yola düşürdü. Ana-

ma son sözü bu oldu: Kərbəlayi Əlinin qızı, nəyin bahasına olursa-olsun, uşaqları oxut! Getdi, gəlmədi. Dirilib bu günümüzü görsə, sevindiyindən ölər”. Bu sözü bir dəfə də yaxın dostu Məmmədəli müəllim haqqında dedi: “Məmmədəli dirilib görsə ki, oğlu Abel Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olub, inan ki, sevindi-yindən ölər”.

Atamın mərhum əmiləri Qəhrəman, Ələkbər, Bayram və başqa qohumları da müharibəyə getmişdilər. Onlardan Bayram əmim 1956-da, yaxud 1957-də qayıdıb gələ bilmişdi. Onun ömrü çox məşəqqətli olmuşdu. Belə bir əhvalat danışdı: 1941-ci il iyun ayının 22-si idi. Brestdə hərbi qulluqda idim, bir manqa əsgərlə şəhər lombardını və bankını qoruyurdun. Şəhər saat 4-də alman ordusu hücumu keçdi. Göydən yağış kimi bomba yağır, yanımızda qumbara partlayır, başımızın üstündən, qulağımızın dibindən vıyıldı ilə güllələr keçirdi. Qoruduğumuz obyektə bir neçə bomba isabət etdi. Təsəvvürünüzə nə qədər pul, daş-qaş gəliirsə, onun yüz misli həcmində ətrafa səpələndi. Bizim əsgərlər ciblərini, qoyunlarını qızılla, pulla doldurdular. Bircəciyinə də əlimi vurmadım, öz-özümə, Allahım, məni qoru, daş-qaş nəyimə lazımdır dedim. Geri çəkildik, bir-iki saat sonra hava tam işıqlandı, almanın hərbi hissəsi ilə burun-buruna gəldik. Həndə hox (Əllər yuxarı)! Bizi əsir aldılar. Tərcüməçi gəldi. Kimsiniz, nəçisiniz? Dedik. Bəs bu nədir, tökün hamısını yerə! Bir-bir tökdülər, bir təpə yarandı. Sıra mənə çatdı. Sən də tök! Məndə heç nə yoxdur. Heyrət etdilər. Sən əsgər deyilsən? Əsgərəm. Sovet adamı deyilsən? Sovet adamıyam. Sən niyə heç nə yığmayıbsan qoyun-qoltuğuna, ciblərinə? Mən müsəlmanam, Allaha inanıram. Talan haramdır. Eləmi? Bəli. Onda keç bu tərəfə! Gözümün qabağında əsgər yoldaşlarım üçün hökm oxudular, talançılığa görə hamısını elə oradaca güllələdilər. Məni əsir kimi Almaniyaya göndərdilər...

Bu ibrətli əhvalat və bu nəcib insan bizim nəslin rəmzidir, bizim haramla, ticarətlə heç bir işimiz yoxdur. Əmim oğlu Mehman Moskvada guya alver edirdi. Kəndimizin gəncləri onu maraqla izləyirdilər: Əskərovlardan biznesmen çıxmaz, görək axırı necə olacaq? Axırı necə lazımdı, elə də oldu, Mehman müflis oldu...

Bizim evdə latın əlifbası ilə azərbaycanca və türkcə kitablar vardı. Mən bu əlifbanı lap uşaqlıqdan bilirdim. Dördüncü sinifdə oxuyanda əlimə bir “Fars dili” kitabı düşmüşdü. Elə həmin vaxt Marksın Engelsə bu məzmununda bir məktubunu oxumuşdum: əgər bir-birinə oxşayan və bir-birindən nöqtələr vasitəsilə fərqlənən lə-nətə gəlmiş ərəb əlifbası olmasaydı, mən fars dilinin qrammatikasını 48 saata öyrənərdim. Mən 48 saata fars dilinin qrammatikasını öyrənmək istəyən dühaya heyran qalmışdım. Qərara aldım ki, 48 saata ərəb əlifbasını öz-özümə öyrənirəm. Rahatca öyrəndim. Marksa da, Engelsə də dərin rəğbətım vardı. Ancaq hədsiz akademik dildə yazılmış “Kapital” məni heç tutmadı. Engelsə bəslədiyim heyranlıq duyğusu isə məni heç vaxt tərk etmədi. Sonralar gördüm ki, marksizmin-leninizmin şah əsəri “Təbiətin dialektikası” və “Anti-Dürinq”dir. Marksın qəbri üstündə onun o məşhur nitqi də məni hədsiz məftun etmişdi. Engels belə demişdi: Marksın beyni təfəkkürün bütün istiqamətlərində səfərə çıxmağa hazır olan gəmiyə bənzəyirdi (yəni universal idi). O bütöv bir quruluşun (yəni kapitalizmin) düşməni idi, lakin bircə nəfər də şəxsi düşməni yox idi. Mənə bundan da böyük bir fikri həzrəti Əbubəkr həzrəti Məhəmmədin dəfni zamanı demişdi: Ey müsəlmanlar! Kim ki şəxsən Məhəmməd peyğəmbərə inanırdı, qoy bilsin: o ölmüşdür! Kim ki, islama inanır, qoy bilsin: o əbədiyyən sağdır. Mən bu iki kəlamın sehrindən bu yaşımnda belə qurtula bilməmişəm. Elçibəyin ölümünün birinci ildönümü günlərində onun haqqında qələmə aldığım məqaləmdə bu iki epizodu nəql etdikdən sonra yazmışdım: Kim şəxsən Elçibəyə inanırsa, qoy bilsin ki, o ölmüşdür, yoxdur, kim azadlığa inanırsa, qoy bilsin ki, o sağdır, o əbədidir! Uşaq təfəkkürümdə başqa bir kəlam da özünə dərin yer etmişdi. Bu, “Mirzə, siz böyük olarsınız, yoxsa Abbas Səhhət?” sualına Sabirin verdiyi sadə, lakin heyrətamiz cavab idi: “Yaşda mən böyük olaram, başda Abbas Səhhət”.

Mənim çox parlaq yaddaşım və iti zəhnim vardı. Bir dəfə oxuduğum şey əsla yadımdan çıxmazdı. Atam ziyalı və rəhbər işçi olduğu üçün çoxlu qəzetə və jurnala abunəçi idi. Onları mən də oxuyurdum. Üçüncü sinifdə olanda kənd kitabxanasına üzv ya-

zılmışdım. Kitabxananın müdiri kənddə hamının dərin hörmət bəslədiyi, uşaqların “Gülbəs mama”, böyüklərin “Kişi Gülbəs” dediyi Gülbəs Haqverdiyeva idi. Çox ciddi və tələbkar adam idi, o dövrdə orta təhsil almış nadir qadınlardan biri idi. Qəzəbləndə kişi kimi söyüş də söyürdü. Uşaqların yaşına uyğun kitablar verir, sonra müəllim kimi həmin kitabların məzmununu soruşurdu. Mənə verdiyi ilk kitab “Tatar xalq nağılları” idi. Kitabxanada təxminən iki min adda kitab vardı. Mən onların hamısını bir-bir oxudum və hər dəfə Gülbəs mamamın imtahanından üzüağ çıxdım. “Tom Soyerin və Heklberri Finin macərələri”ndan, “Başsız atlı”dan “Qaplan dərəsinin əsirləri”nə qədər, “Səfillər”dən “Qara volqa”ya qədər oxumadığım kitab qalmadı. Gülbəs mama gəncliyində atamın əmisi Həbib ilə ailə qurmuşdu, nə üçünsə ayrılmışdılar, sonra ərə getməmişdi, bütün həyatını qardaşı uşaqlarına həsr etmişdi. Bizim kənddə maarifin və təhsilin inkişafında çox böyük xidmətləri olmuşdu. Qaçqınlıq dövründə Gəncədə yaşayırdı. Həmişə ürəyimdən keçirdi ki, vaxt tapıb Gəncəyə gedim, onu pay-püşklə ziyarət edim, bu fədakar, mərd, ziyalı qadının əlini öpüm, ancaq qismət olmadı. Nur içində yatsın!

Məktəb, mətbuat, kitabxana və radio (əvvəllər TV yoxdu, olanda da Bakını tutmurdu, əvəzində TRT-ni tuturdu) sayəsində mən çox məlumatlı və savadlı adam kimi yetişirdim. Heç 16 yaşım yox idi, atam deyirdi ki, Ramizlə hər mövzuda rahat şəkildə söhbət etmək olar. “Bütün bildiklərimi 16 yaşına qədər öyrənmişəm, sonra isə onları dərinləşdirmişəm”, bu sözlər dahi Əbu Əli ibn Sınaya məxsusdur. Radioda ədəbi-bədii verilişləri və son xəbərləri mütəmadi dinləyirdim. Ayrı-ayrı əsərlərin radiotamaşaları çox xoşuma gəlirdi. Rəşad Nuri Güntəkinin “Çalıquşu” romanı çox gözəl şəkildə səhnələşdirilmişdi. Sabit Rəhmanın komediyaları da son dərəcə cəlbedici idi. Təbii ki, biz Bakıdan və teatrdan uzaq olduğumuza görə bizim üçün bunların əvəzi yox idi. Rayona, eləcə də kəndə ara-sıra Bakı və İrəvan teatrları qastrola gəlirdi. Bakı teatrlarından birinin ifasında “Məşədi İbad”a tamaşa etdiyimi çox yaxşı xatırlayıram. “Sazçı qızlar” ansamblının çıxışı da dəqiq yadımdadır. Hətta bir dəfə bizim kəndə Şamo Bako-

yevin kürd ansamblı da gəlmişdi. Orada çox gözəl bir qız vardı, kəndin arvadları uzun müddət onun gözəlliyindən danışdılar: “Ölmüş hancarı da göyçək idi, az!” Gözəlliyi qədər oxuduğu bir mahnının nəqarəti də mənim yadımda qalıb: “Alalamı-dalalamı, a yeli-yeli-yeli”. Bunun nə demək olduğu mənə məlum deyil. Ancaq kürdcə bir ifadənin tərcüməsini dəqiq bilirəm. Mən uşaq olanda bizim kəndə bir neçə kürd çobanı gəlmişdi. Onlardan biri tez-tez “Səri-bavo” deyirdi. Öyrəndim ki, bu, kürd dilində “Atamın başı üçün” (Atamın başına and olsun) deməkdir. Bizim şivədə buna “Babamın başcü” deyirdilər.

Radiodan çox şey öyrənirdim. Xəbərlərdə adı çəkilən bütün ictimai-siyasi xadimlərin, ölkələrin və şəhərlərin adlarını yadımda saxlayırdım. Məsələn, Çombe, Din Rask, Maknamara, Həbəşistan imperatoru II Hayle Selassiyə, Ləl Bahadur Şastiri, Əyyub xan, U Tan, İndira Qandi, Hind-Çin, Tanzaniya və Zənzibar Birləşmiş Respublikası, Kinşasa, Kəlküttə, Dəməşq, Lissabon... Xarici dövlətlərin paytaxtlarını və rəhbərlərini, sosialist ölkələrinin baş katiblərini, nazirlər sovetinin sədrilərini, beynəlxalq kommunist və fəhlə hərəkatı xadimlərinin adlarını əzbər bilirdim. Bir dəfə qonşumuz və məktəbimizin rus dili müəllimi Anna Babenkonun zabit qardaşı onlara qonaq gəlmişdi. Səhər tezdən o, qarıda idman edirdi, biz də ona baxırıq. Zabit bizimlə danışmaq istədi, ancaq biz rusca bilmirdik. O, dilxor olub evə doğru gedəndə mən dörd söz dedim: Varşava-Polşa, Tokio-Yaponiya. Zabit dayandı, məni başa düşdü və ölkələrin paytaxtlarını soruşmağa başladı. Mən tapanca kimi cavab verdim. Sonra ona daha iki söz dedim: Vyetnam-Xo Şi Min. Bu dəfə də dövlət başçılarını soruşdu, yenə tutuquşu kimi cavab verdim. Kitay deyəndə mən hansı ölkə olduğunu anlamadım. O, Pekin deyəndə mən Çin-Mao Tsze Dun dedim. Bu məqamda bacısı Anna qarıya çıxıb onu səhər yeməyinə səslədi. Zabit bacısını çağırırdı və məni göstərərək kim olduğumu soruşdu. Anna müəllimə mənim haqqımda ona məlumat verdi. Qardaşı nəşə dedi, bacısı bizə tərcümə etdi: Saşa deyir ki, bu uşaq gələcəkdə çox böyük adam olacaq. Saşa deməsinə dedi, ancaq yanıldı, mən böyüdüm, böyük adam ola bilmədim. Bakıda oxuyanda hüquq fakültəsinin tələbəsi

naxçıvanlı Kamil Qəhrəmanovun da eynilə mənim kimi bütün lazımlı-lazımsız adamların adlarını əzbər bildiyini gördüm. Gerçək informasiya dağarcığı idi. Müstəntiqdi. Həkimlərin sözünə baxmayıb anasının cərrahiyyə əməliyyatına qatılmışdı, ana acısına dözə bilməmiş, ürəyi elə oradaca dayanmışdı. Allah rəhmət etsin!

1963-cü ilin 22 noyabrında Con Kennedi öldürüldü. Mən üçüncü sinifdə oxuyurdum. Ertəsi gün sinifə girən kimi bunu uşaqlara bildirdim. Kennedinin deyil, onlar heç Amerikanın adını da eşitməmişdilər. Sonra dedim ki, onun yerinə Lindon Conson seçilib. Bu ad onlara çox gülməli və yaman qərribə göründü, xeyli güldülər. Sonralar dillərini çıxararaq “Lindon Conson” deyib sataşır, məni cinləndirirdilər. Conson sözü bir parça növü olan concol sözünə oxşayırdı. Yadımdadır ki, atamın concol kostyumu və ağ kiteli vardı. Bütün nomenklatur işçilər bu ağ kiteli Stalin və Xruşşov dövründən bəri geyirdilər. Bəzi parça növləri də yadımda qalır: şadlanka (şotlandka), patiska, çexaqan (çex malı), əməlkən (deyəsen, amerikan)... Xruşşovdan söz düşmüş ikən, onu vəzifədən çıxaranda kənddə deyirdilər ki, haqq oldu, yaman xuruşdu (qarnı qurdlu) adam idi.

Yadımdadır, 1965-ci ildə atam Moskvağa XTNS-ə (xalq təsərrüfatı nailiyyətləri sərgisi) getmişdi. Oradan qayıdanda kənddən çox adam bizə gəlib Moskvanın necə şəhər olduğu barədə atama suallar verirdi. Hiss edirdim ki, adamlar şanlı qızıl Moskvanı görmək istəyirlər, ona dərin heyranlıq duyurlar. Ancaq o da yadımdadır ki, camaat radiodan eşitdiyi xəbərlərə şübhə ilə yanaşırdı: Moskva düz demir, sözün düzünü Anqara, türklər deyir. 60-cı illərdə Ecevit (bizim kəndlilər ona Əcəvit deyirdilər) camaat arasında xüsusilə populyar idi.

Mən tam ədəbi dildə, həm də çoxlu alınma sözlər işlədərək danışardım. Bizim ləhcə ədəbi dilə çox yaxın idi, üstəlik, bizim nəslin ziyalıları, əsasən, dil-ədəbiyyat müəllimi olduqları üçün ədəbi dildən istifadə edirdilər. Bir dəfə inəyimiz axşam naxırdan evə gəlməmişdi. Mən naxırçını taparaq ona dedim ki, inəyi səhərdən bəri axtarsaq da, gördüm deyən yoxdur. O “səhər” sözündən yapışaraq cığalladı: demək, inəyi səhər tezdən naxıra sürməyib-siniz. Onu başa saldılar ki, məsələ elə deyil, bu uşaq obrazlı

danışır. Mən xalq dilini də çox gözəl bilirdim, arada acıqla xalq dilində danışardım: “Ay Güləprüz (Güləfruz) bıcı, öyünnəri qalxoza Hamasadan (Amasiyadan) qəmisyə (komissiya) gəlmişdi. Dedim, bircə bu vurğunu qara yəlmiş (gəlmiş) dığa köpöyoğlu yetimçə təşkilatı (partiya təşkilatı katibi) basalar qoduxluğa, nə bir olar (türməyə bassalar, çox yaxşı olar). Əmə hardan (heyhat), basdı pulu, gavırım (kafir erməninin) ağzını ...xladı (rüşvət verdi). İndi atımı elədən elə, belədən belə sürür. Həə, oncaazı da saa deyim, beycə (bu gecə) bizim o partdaması güjdü gələn cücük (balaca uşaq) bir dəqqə, bir numut (minut) yatmıyıf, şabağ (şəfəq) atana qədər xoruz kimi bannıyıf (öksürüb)”.

Mən ədəbi dili öyrənəndə ərəb-fars sözlərinə və izafətə ciddi fikir verirdim. Misal üçün, Füzulinin “Söz” qəzəlindən “Olmayan qəvvəsi-bəhri-mərifət arif degil” misrasındakı üç sözdən ibarət izafət tərkibinin mənasını dəqiq şəkildə anlamaq üçün onları sağdan sola (mərifət, həhr, qəvvas, yəni mərifət dənizinin üzgüçüsü) sıralayırdım. Səhifənin altında dilimizdəki mənası göstərilən bütün ərəb-fars sözlərini yadımda saxlayırdım. O biri uşaqlar buna fikir vermirdilər. Uzun illər sonra mən Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin orqanı “Azərbaycan bugün” jurnalının baş redaktoru olanda bu biliklər mənə lazım oldu. Jurnal Azərbaycan, türk, ərəb, fars, ingilis, fransız və alman dillərində çıxırdı. Farsca nəşrin redaktoru İsrafilin fikrincə, mən fars dilinə şərqşünaslıq fakültəsinin ikinci kurs tələbələri səviyyəsində aşına idim. Klassik və müasir sözlər işlətməklə eyni mətni iki variantda yazmaq mənim üçün su içmək qədər asandır. Məsələn, belə bir cümlə təsəvvür edək: Qardaşım xoş duyğularla məndən bu məktubu bitirməmi istədi. Bu cümlə klassik leksika ilə bu şəkildə tərtib oluna bilər: Bəradərim ən dəruni hisslərlə məndən xahiş (rica, iltimas, təvəqqe) etdi ki, mən bu naməni itmamə yetirim. Mənim dil öyrənmək sahəsində istedadım vardı, başqa dilləri asan qavrayırdım. Biz məktəbdə dörd dil keçirdik: Azərbaycan, rus, erməni və alman dili. Bunların dördünü də kənd məktəbi üçün (şəhər məktəbi bu sahədə bizdən çox-çox səviyyəli idi) kifayət dərəcədə yaxşı mənimsəyirdim. Sonra türk dilini xüsusi olaraq öyrəndim.

Dillə bağlı sizə bir neçə epizod danışmaq istərdim. 1999-cu ildə mən bir qrup jurnalistlə Amerikaya getmişdim, guya KİV sahəsində ABŞ-ın təcrübəsini öyrənəcəkdik. Öyrənməyə heç nə yox idi, onlar bilən hər şey bizə məlum idi. Qrupda MDU-nun jurnalistika fakültəsinin üç məzunu var idi. Jurnalistika üzrə bizim biliyimiz Amerika səviyyəsində idi, heç aşağı deyildi, biz yalnız texniki baxımdan geri idik, vəssəlam. Vaşinqtonda olanda mən Amerika Türk Təşkilatları Assosiasiyasına zəng edib randevü istədim. Sabah görüşmək üçün şərtləşdik. Telefon sorğu kitabında göstərilən ünvanı gəldim. Həmin təşkilat orada yox idi. Yaxındakı taksofondan zəng etdim, ATS-dən ingiliscə nə isə dedilər, anlamadım. Başqa taksofonlarda da eyni şey baş verdi. Mən məcbur qalıb amerikalı bir gənci dayandırdım. Pozuq ingiliscə “Sorri, yu spik cemeniş?” dedim (bağışlayın, siz almanca bilirsinizmi?). Adam “No” dedi. Sıra ilə “Yu spik raşın (sonra azəriş, törkiş, persiş, arabiş, armeniş) soruşdum. Adam hamısına “No” dedi. Mən almanca ilə ingiliscəni bir-birinə qatararaq ona dedim: “İx volle maxen ayne telefon bezux, ay kall number telefon, helfen zi bitte, pliz help yu” (yəni bu nömrəyə zəng vurmağa kömək edin). Adama elə gəldi ki, mən 7-8 dil bilirəm, ancaq nə üçünsə bircə ingiliscə bilmirəm. O da mənim kimi bir neçə taksofondan zəng etməyə çalışdı, ancaq bir şey çıxmadı. Axırda cib telefonunu çıxarıb nömrəni yığdı və aparatı mənə verdi. Mən təşkilatın yeni ünvanını öyrəndim. Təşəkkür əlaməti olaraq amerikalıya beş dollar pul vermək istədim. O, qətiyyətlə imtina etdi və öz dilində bəzi şeylər dedi. Onu belə tərcümə etmək mümkündür: ser, siz poliqlot, ziyalı adamsınız, sizdən pul almaq ayıb olar.

Türk dili ilə bağlı xatirəm belə idi. 1989-cu ildə Turan Yazqanın rəhbərlik etdiyi Türk Dünyası Araşdırmaları Vəqfində İstanbul Universitetinin professoru Faruq Sümərlə görüşdüm və onun “Oğuzlar (Türkmənlər)” kitabının azərbaycancaya tərcümə olunacağı təqdirdə böyük fayda verəcəyi haqqında fikrimi bildirdim. Xoca razılaşdı, “İyi olur, ama tərcüməçi bulmaq zor” dedi. “Ben tərcümə ederim” dedim. O soruşdu: “Peki, siz Azerice biliyormusunuz?” “Nasıl bilmem Hocam, ben Azeriyim” dedim. O, “Azeri

olmaq ayrı, Azerice bilmək ayrı, siz edebi Azericeyi biliyormusunuz?” dedi. Mən anladım ki, professor məni Türkiyədə yaşayan azərbaycanlılardan biri hesab edir, qarşılıq və ya ərzurumlu sayır. Özümü necə lazımdır, təqdim etdim. Xoca gülərək dedi: “Yahu Türkçeniz o kadar mükəmmel ki, beni şaşırttınız”. Mən həmin kitabı tərcümə etdim, kitab 1992-ci ildə kiril əlifbası ilə 9 min nüsxə, 2013-cü ildə latın əlifbası ilə min nüsxə tirajla nəşr olundu.

Mən dördüncü sınıfdən etibarən atamın kitabxanadan aldığı kitabları da gizləncə mütaliə edirdim. Bunlardan biri məşhur alman yazıçısı Lion Feyxtvangerin “Qəribə adamın müdrikliyi, yaxud Jan Jak Russonun ölümü və ölməzliyi” romanı idi. Romanın forzas səhifəsində əsərin adı azərbaycanca, həm də almanca orijinalda verilmişdi. Almanca adı belə idi: “Narrenveiseit, oder Tod und Tiglerung des Jean Jacques Rousseau”. Mən hər gün kitabı əlimə alan kimi onun almanca adını oxuyurdum. Axırda onu yaddaşımın əsla silinməyəcək şəkildə əzbərlədim. Bu əhvalatın üstündən təxminən 15 il keçdi. Mən indiki Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil oldum, üçüncü kursu bitirdikdən sonra Moskva Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə keçdim. Burada xarici ölkələr ədəbiyyatı çox ciddi tədris olunurdu. Müəllimlərimizdən biri Rojnovski, digəri Kuçborskaya idi. Rojnovski mükəmməl almanca bilən, tez-tez Berlində, Drezdendə alman ədəbiyyatından mühazirələr oxuyan bir adam idi. O deyirdi ki, alman tələbələrin hansının daha səviyyəli olduğunu təyin etmək çətindir, hətta mümkün deyil, çünki onlar rəsmi proqramı eyni dərəcədə mənimsəyirlər. Nə isə, imtahan vaxtı gəlib çatdı, mən bilet çəkib hazırlaşmağa başladım. Suallardan biri alman, biri ingilis, biri də fransız ədəbiyyatından idi. MDU-da tələb edirdilər ki, tələbələr romanları oxusunlar. Onların təhlili onsuz da kitablarda vardı, mühazirə və seminarlarda da əlavə təhlil olunurdu. Ona görə müəllimlər yoxlayıcı suallar verirdilər: qəhrəman hansı xəstəlikdən əziyyət çəkirdi, filankəsin sevgilisinin adı nə idi, yaxud filan qadının neçə uşağı vardı və s. Mənim növbəm çatanda, Rojnovski soruşdu, aha, deyin görək nə oxuyubsunuz? Bu əsərləri deyə mən əlimdəki vərəqi ona verdim. Orada Erix

Mariya Remarkın, Anna Zegersin və başqa yazarların əsərlərinin adları, o cümlədən Lion Feyxtvangerin həmin o romanının almanca orijinal adı vardı. Rojnovski gözlüyünü çıxarıb məni hey-rətlə süzdü və dedi: “Siz almanca elə yaxşı bilirsiniz”? Dedim ki, mən heç rusca yaxşı bilmirəm, harada qala almanca ola, romanı almanca deyil, azərbaycanca oxumuşam. Sonra isə əhvalatı olduğu kimi danışdım. Rojnovski “Kifayətdir, qiymət kitabçasını verin” dedi və mənə “əla” yazdı. Beləliklə, bir informasiya mənə 15 il sonra bu şəkildə lazım oldu.

Mən Bakıda oxuyanda müxtəlif ölkələrin mətbuat orqanla-rını tapıb oxuyurdum. Almanca “Neue Zeit” (“Yeni zaman”) və serb-xorvat dilində “Borba” (“Mübarizə”) qəzetlərini mütəmadi olaraq indiki Fəvvarələr meydanında yerləşən qəzet köşkündən alırdım. Hətta bir dəfə Çin KP MK-nın orqanı “Jenmin jibao” (“Xalq qəzeti”) əlimə düşmüşdü. Mən heroqliflərə, sərlövhələrə və şəkillərə baxdım, qəzetin adının latın əlifbasıyla “Jenmin jibao” deyil, “Renmin ribao” şəklində yazıldığını gördüm, anla-dım ki, Çində tətbiq olunan latın əlifbasında *r* hərfi *j* səsini qarşı-layır. 2004-cü ildə Mahmut Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk”ü-nün uyğur və Çin dillərinə tərcüməsini Urumçidən gətirdim və çincəsinə baxanda gördüm ki, bu, doğrudan da, belədir.

Ortaq serb-xorvat dilində çıxan “Borba” qəzetini rahat anla-maq olurdu. Mən o vaxtdan slavyan dilləri ilə maraqlanmağa baş-ladım. Moskvada oxuyanda “Xaricilər üçün bolqar dili” (Bil-qarski ezik za çujdentsi”) kitabı ilə bolqarca öyrənməyə girişdim, rusca-bolqarca lüğət də aldım. Rusca ilə bolqarca türkcə ilə azərbaycanca qədər bir-birinə yaxındır. Mən bolqarca xeyli söz və ifadə öyrəndim. Bir dəfə İstanbulda bir məclisdə Bolqarıstanın keçmiş prezidenti Jelyu Jelevlə rastlaşdım və “Az sım azerbayja-nin, çeta-peşa dobre sım po bılqarski, znaya dosta dumı” deyib onu hey-rətə saldım (Azərbaycanlıyam, bolqarca yaxşı oxuyub-yazıram, çoxlu söz bilirəm). 2014-cü ilin oktyabr ayında Bişkekə Toktoqulun yubileyinə uçmaq üçün aeroportda idim. Orada cavan bir oğlan mənə yaxınlaşıb Sofiyadan gəldiyini, bolqar olduğunu və bahalı servislər satdığını söylədi. Ona da bolqarca müraciət

etdim. Oğlanın nitqi tutuldu, xeyli müddət mat-mat üzümə baxdı, sonra özünə gəlib mənə bahalı bir çay servizi bağışlamaq istədi. Onun hədiyyəsindən güclə boyun qaçırdım. Mahmud Kaşğari hələ min il əvvəl yazırdı ki, türklərin könlünə yol tapmaq üçün onların dilində danışmaq yetərlidir. Sən demə, bu fikir bir çox xalqlar üçün də keçərli imiş.

Ermənicə ilə bağlı həyatımda baş verən üç olayı xatırlayıram. Bunlardan biri Moskvada olmuşdur. Mən BDU-nun III kursunu bitirib MDU-nun III kursuna gəldiyim üçün bəzi təkrar dərslərdən, o cümlədən həftədə bir gün (tam gün) keçilən hərbi dərslərdən azad idim. Ancaq hərbi kafedrada bunu qeydə aldırmaq lazımdı. Mən oraya getdim və milliyyətçə erməni olan bir polkovniklə bu məsələni danışdım. O mənim ərizəmi aldı, oxudu, bir-iki sözün yerini dəyişdi və yenidən yazmaq üçün mənə verdi. Sonra rusca “Niyə azərbaycanlılar küt olur?” dedi. Mən ərizəni yazıb ona verdim və ermənicə “Hinger qndabed, duk sxalvum ek, turkeri şad xeloq en” dedim (Yoldaş polkovnik, siz səhv edirsiniz, türklər çox ağıllıdır). O, şok oldu, qıpqırmızı kəsildi və üzr istədi.

İkinci hadisə də Moskvada baş vermişdi. 1982-ci ildə (bəlkə də 1983-cü ildə) Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi məşhur türk jurnalı, “Milliyet” qəzetinin köşə yazarı, anayasa professoru Mümtaz Soysalı qarşılamaq və Bakıya gətirmək üçün məni Moskvaya ezam etmişdi. Moskvaya uçdum, SSRİ Jurnalistlər Birliyinə getdim, orada birliyin xarici məsələlər üzrə katibi, milliyyətçə azərbaycanlı olan Nəriman Əjdər oğlu Yulçinski ilə görüşdüm. Yulçinski mənə öz həyatını nəql etdi. Gəncliyində MTN-yə işə girdiyini, fəmiliasının (Yolçiyev) Yulçinski şəklində yazıldığını, elə o vaxtdan da Yulçinski olduğunu dedi. Axşam mən Yulçinskinin verdiyi maşınla Mümtaz Soysalı qarşılıdım, “Ukrayna” otelinə yerləşdirdim, yaxşı bir qonaqlıq verdim. Mümtaz bəy rus içkilərinin hamısını dadmaq istədi, bir fujer şampan, bir bokal şərab, yüz qram araq, yüz qram da konyak içib sərxoş oldu. Biz səhər tezdən aeroporta gədik. Onun başı ağrıyırdı, özünü pis hiss edirdi. O vaxt aeroportlarda xaricilər üçün inturist bölməsi var idi. Bizi oraya apardılar. Hava duman olduğu üçün reys təxirə düşdü. Mən bu-

fetdən çay, qəhvə, bir az da yemək aldım. Elə bu vaxt iki uşağı olan bir kişi ilə bir qadın bizim salona daxil oldu. Mən gördüm ki, bunlar ermənicə danışırlar, deməli, xarici idilər. Uşaqlar, xüsusilə oğlan şıltaqlıq edir, ana onlara irad tuturdu. Kişi bufetə getdi, Mümtaz bəy oğlanı göstərib dedi: “Yahu baksana ne güzel çocuk!” Ana bizə doğru dönərək tərtəmiz türkcə “Güzel olmasına güzel de, ama pek yaramaz!” dedi. Söhbətə başladıq, məlum oldu ki, qız əslən İstanbuldandır, Kabataş erməni litseyini bitirib, sonra İrəvana gələrək burada politexnik institutunda oxuyub, əri yerlidir. İndi Helsinkidə yaşayan qardaşının yanından gəlirlər. Türkiyə pasportunun müəmmalı şəkildə itdiyini, iki ildə bir viza ilə xaricə çıxma bildiklərini dedi, onu da əlavə etdi ki, pasportu olsa, əri və uşaqları ilə hər il xaricə, o cümlədən də Türkiyəyə, İstanbula gedə bilirlər. Sonra “Canım İstanbulu çok özledim!” deyərək duyğu sömürüsü yaptı, hətta ağlamsındı. Mümtaz Soysal tez bir məktub yazıb bunu Türkiyənin Helsinki səfirinə verməyi söylədi, “Sefir bey benim siyasal bilgilerden öğrencim, size pasaport verecek” dedi. Qadın çox şad oldu, türk millətini öyən bir neçə təşəkkür cümləsi dedi. Tam bu məqamda əri bufetdən bir məcməyi yemək-içməklə qayıtdı, çatan kimi də arvadına irad tutdu: “Geğdot turkeri hed inç es xosum?” (Murdar türklərlə nə danışırsan?). Türk əsaləti qarşısında erməni nankorluğu mənə çox toxundu: “Geğdodı du es, avel baqas çi xosas!” (Murdar özünsən, artıq-əskik danışma!) dedim. Elə bil kişini ıldırım vurdu, məcməyi əlindən yerə düşdü, yemək-içmək ətrafa dağıldı. “Bağışlayın, bizim təyyarəmizə minik başlandı” deyib tez yanımızdan uzaqlaşdılar.

Yaxşı yadımdadır, 2003-cü il idi. Avropa Şurası Ermənistan-da “Müharibə və mətbuat” mövzusunda seminar keçirirdi. Tanınmış əhli-qələm Tahir Paşanın jurnalist qurumu bu tədbirin təşkilatçıları arasında idi. Onun xahişi ilə mən və indi jurnalistika üzrə doktorant olan Samir İsmayılov (o zaman Turan informasiya agentliyində işləyirdi) həmin tədbirə qatıldım. Əvvəlcə Tiflisə, oradan dörd gürcü jurnalistlə birlikdə Ermənistanına getdik. Yadımdadır ki, Ermənistanı Baqrataşen məntəqəsindən girdik. Orada gürcü RAF-ından enib erməni RAF-ına mindik. Milli Təhlü-

kəsizlik Nazirliyinin əməkdaşları (Aşot və Azad adlı iki adam) bizi qorumaqla mükəlləf idi. Onlar xahiş etdilər ki, biz yerli xalqla ünsiyyətə girməyək, çünki “Sizdə çay, bizdə pivə içirlər, tapanda üstündən bir az da araq vurub sərxoş olurlar. Sərxoş erməni ilə ayıq türkün söhbəti tutmaz!” Biz bu doğru sözə və xahişə axıra qədər əməl etdik.

Seminar Dərəçiçəkdə keçirilirdi. Ermənilər minlərlə türk toponim kimi onun da adını dəyişdirmiş və Dzağqadzor (Çiçəkli dərə) qoymuşdular. Biz Ermənistanda 300 km-ə yaxın yol qət etdik, İcevan, Dilican, Sevan, Razdan kimi böyük yaşayış məntəqələrindən keçdik. Bunlar respublika tabeliyində olan şəhərlərdir, Masallı və Bərdə şəhərinin ərazisi qədər olurlar. Dərəçiçəyə çatıb üç gecə, dörd gündüz orada qaldıq. Pasportuma baxaraq Amasiyada anadan olduğumu görmüşdülər, məndən ermənicə bilib-bilmədiyimi soruşdular, mən də bilmədiyimi dedim. Məqsədim bizim haqqımızda nələr danışacaqlarını dinləmək idi. Tədbir rusca gedirdi, ermənilər nadir hallarda öz aralarında ermənicə danışırdılar, məsələn, duz yoxdur, çörək qurtardı, çay gətirin kimi şeylər deyirdilər. Vidalaşana yaxın erməni moderator dedi: “Siz bağışlayın ki, biz arada ermənicə danışırıdık. Erməni dili necə səslənir, qulağa yatımlıdırımı?” Bizim dəstənin üzvləri sağ olsunlar, hər məsələdə söz haqqını mənə həvalə edirdilər, bu dəfə də mənə baxdılar. Mən dedim: Əslində hər dil gözəl və ahəngdardır. Məsələn, bizim dil çox musiqilidir, çünki doqquz sait var. Erməni dilində saıtlərin sayı cəmisı beşdir. Bizim dildə ən çoxu iki səssiz yan-yana gələ bilər, üç və daha çox sait ard-arda gələ bilər, erməni dilində bu, bir az fərqlidir. Məsələn: xndzor (alma), danzr (armud), xmbagir (redaktor), qndabed (polkovnik). Bəzi sözlərdə isə ümumən sait yoxdur. Məsələn: Mkrtç. Bu həm əski ermənicədə (qrabar), həm də yeni ermənicədə (aşxarabar) betdir. Ona görə də erməni maarifçiləri Xaçatur Abovyan və Mikail Halbandyan erməni qusanlarının (aşıqlarının) türkcə yazıb-yaratmasını təbii saymış və qəbul etmişlər. Mən məktəbdə erməni dili keçmişəm, təəssüf ki, cümlənin tərifindən başqa yadımda heç nə qalmayıb. Mənim tarixi-lingvistik çıxışımı heyərlə dinləyən ermənilər

cümlənin tərifini deməyi xahiş etdilər. Mən yaddaşımı təzələdim: Barerov artahaydvadz amboğç yurakançyur mi midkı qoçvume naxadasutyun (Sözlərdən ibarət olan hər bir bitmiş fikir cümlə adlanır). Ermənilərin gözləri bərəldi, ağızları açıla qaldı. Onları tam mat etmək üçün dedim: Bir şeir də yadımdadır, ancaq müəllifini xatırlamıram. Ya Hakop Hakopyan, ya Aksel Bakunts, ya da Derenik Demirçyan yazıb, bəlkə Yeğişe Çarentsin, yaxud da Aveltik İsaakyanın qələminə məxsusdur. O hansı şeirdir—deyə soruşdular. Mən bu dəfə “Navavar” (Gəmiçi) şeirini əzbər dedim. Ermənilərin halını təsəvvür edin...

Geri qayıdanda Göyçə gölündə məşhur forel balığı yemək istədik. Aşotla Azad bizi qəti şəkildə yaxına qoymadan özləri gedib balığı sifariş etdilər, biz maşında gözlədik, hər şey hazır olandan sonra bizi süfrəyə çağırdılar. Mən onları tamamilə başa düşdüm: qorxurdular ki, birdən dığalar balığa zəhər qatarlar. Ermənilərin özləri haqqında bir atalar sözü var, əsəbiləşəndə onu işlədirlər: “Hayı davacan e” (Erməni xaindir).

Mətləbə dəxli olmasa da, bir şeyi sırf maraqla demək istəyirəm. Ermənistanda 300 km yol getdik, yolda bircə maşın da görmədik, nə bizi bir keçən oldu, nə də biz kimsəni keçdik, qarşıdan gələn maşın da görmədik. Yuxarıda adlarını sadaladığım şəhərlərdə də gözə çox adam dəymirdi, kəndlər isə büsbütün boş idi. Mən MTN-in əməkdaşlarından tez-tez camaatın harada olduğunu soruşurdum. Tarlada işləyirlər deyə cavab verirdilər. Maşın yuxarı qalxanda yenə eyni sualı verirdim. Onlardan biri axırda zarafatla dedi: Türklərin, yəni sizim gəldiyinizi eşidən kimi qaçıb gizlənmişlər. Tam əmin oldum ki, Ermənistan dərin iqtisadi tənəzzül içindədir. Bu barədə “Ermənistan, yoxsa Düşmənistən” adlı yol qeydlərimi yazıb “Aydınlıq” qəzetində dərc etdirdim.

Sovet dövründə Dərəçiçəkdə respublika əhəmiyyətli pioner düşərgəsi yerləşirdi. Düşərgə qaz idarəsi tərəfindən tikilmişdi. Azərbaycanın bir çox şəhər və kəndi qaza həsrət qaldığı vaxt ermənilər bizim qazı pulsuz-parasız idxal edərək əhaliyə satmış, yaxşı maaş almış, əldə edilən qazanca pioner düşərgəsi də tikmişdilər. O dövrdə bizdə o səviyyədə düşərgə yox idi. Dərəçiçək tə-

bii gözəlliyinə görə Altıağaca çox bənzəyir. Ancaq orada bircə dənə də villa yoxdur. Səbəbini soruşmadım, burada zəlzələ zamanı çatlamış, zədələnmiş evlər tərk edilərək boş qalmış, təmir olunmamışdı, kim gəlib villa tikəcəkdə?

Mən yeniyetməlik çağlarımdan etibarən erməni xalqının tarixi, mədəniyyəti, məişəti ilə ciddi şəkildə maraqlanır, müşahidələr aparırdım. Görürdüm ki, məişətimiz çox yaxındır, hər iki xalqın kulinariyası, yeməkləri demək olar ki, eynidir. Hətta əvəlik, ərşətə, motal pendiri, lavaş, çəşir kimi yerli müsəlman türklərə xas olan spesifik şeylər də ermənilər tərəfindən bilinir və sevilir. Mən kabab, lülə kabab, tikə kabab, pomidor, badımcan, bibər kababı barədə danışmağı ümumən artıq sayıram. Biz yeməklərə “aş”, ermənilər “caş” deyirlər. Aşla caş arasında elə bir fərq yoxdur. Ermənilər, mənəcə, konservləşdirmədə, turşu qoymada bizdən qabaqdadırlar. Araq çəkməklərinə də söz ola bilməz. Hər növ tərəvəzin turşusunu qoyur, meyvənin və giləmeyvənin kompotunu, arağını, ətin isə konservini düzəldirlər. Onlara qonaq gəndə turşu, tutma, kompot, araq və pendir-çörəyi ikicə dəqiqənin içində masaya düzürdülər, ona qədər də isti bir ət yeməyi, o da olmasa, konserv süfrəyə gəlirdi. Yaxından tanıdığım bir nəfər beş-altı dəfə evlənmişdi, arvadlarından biri də erməni olmuşdu. O, erməni arvadını çox tərifləyirdi: “Zalımın qızı süfrəni ikicə dəqiqəyə hazır edirdi”. Bəməzə bir tanışım qadınlardan söz düşəndə hansısa aşğın bu şeirini misal çəkirdi:

Alasan rus qızını, üst-başını çist eləyə,
Alasan gürcü qızını, gecə səni məst eləyə,
Alasan erməni qızını, səni hamıynan dost eləyə,
Alma xalamın qızını, sağ canını xəstə eləyə.

Erməni qadınlarının bizimkilərdən bir fərqi də var: hansının kəndli, hansının şəhərli olduğunu təyin etmək çətindir. Onlar lazımlı olanda tam şəhərli kimi geyinir və şəhərlidən seçilmirlər. Bizim kənd qadınlarının çoxunda bu xüsusiyyət yoxdur.

Ermənilər türklərə aid olan basdırma, sucuq kimi şeyləri də yaxşı tanıyırlar. Bu, onların türk-islam dənizində kiçicik bir ada olmalarından doğan haldır. Ada amili milli-mental xarakterin formalaşmasında, özünüqoruma instinktinin yaranmasında birinci dərəcəli rol oynamışdır. Hər fatehi duz-çörəklə, qız və qızılla qarşılaşmaq, özlərini ona şirin göstərmək, imtiyazlar qoparmaq, “bizə toxunma, sənin üçün nə istəsən, edərik” demək ermənilər üçün adi şey, hətta həyat fəlsəfəsi olmuşdur. Yeni fatehin sarayına və qəlbinə yol tapan, onun zəif damarını tutan ermənilər həmişə eyni şəkildə hərəkət etmişlər. Səlcuqlu, Çingiz xan, Osmanlı, Səfəvi, Əmir Teymur, Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu hökmdarları, daha sonra rus çarları, nəhayət, bolşeviklər, indi isə Rusiya hakimləri ilə dil tapan ermənilər məharətlə sadıq təbəə rolunu oynamışlar. Üfüqdə başqa bir fateh görünən zaman onun lehinə çalışmaq, hətta casusluq etmək onlar üçün təbii bir şeydir. Yaxın gələcəkdə biz ermənilərin rusları avropalı və amerikalı ağalarına necə satacaqlarının şahidi olacağıq.

Erməni milli xarakterində iki cəhət diqqətə və heyrətə şayanıdır. Bunlardan birincisi, milli mənafe naminə öz soydaşlarını qurban vermək, daha dəqiq desək, öldürmək və suçu qarşı tərəfin boynuna atmaqdır. Tarixdə bunun saysız-hesabsız örnəyi var. Biz həmin şeyi Sumqayıt olaylarında da gördük. İkinci cəhət, qadınlardan istifadə etməkdir. Erməni qızları bizim qızlardan fərqli olaraq bütün millətlərə, o cümlədən də türklərə ərə gedirlər. Bunda mənfi bir cəhət axtara bilmərik. Bu, sevginin də, şüurlu hərəkətin nəticəsi də ola bilər. Sovet dövründə Azərbaycanda istisnasız olaraq bütün nazirlərin, raykom katiblərinin, icrakom sədrələrinin katibələri və gizli şöbələrin rəisləri erməni qızları olurdu. Bu, rusların və ermənilərin ortaq layihəsi idi. Bu qızlar bizim vəzifə sahiblərinə gizli nəzarət edir, onların hər addımını barədə ruslara məlumat verirdilər. Bizimkilər çıxış yolunu bu qızları yağbal içində bəsləmək və özlərinə məşuqə etməkdə görür, bununla da erməni tələsinə düşürdülər. Azərbaycanlı kişilərdən dünyaya uşaq da gətirən erməni qızları artıq onları hər məsələdə şantaj edərək ermənilərin xeyrinə işləməyə məcbur edirdilər. Erməni ic-

timai fikri bu qızlara pis gözlə baxmırdı, onları qınamırdı, əksinə, qəhrəman sayırdı. Bunlar dəqiq bilinən faktlardır. Ermənilər kimlərin arvadının və ya məşuqəsinin erməni qadını olduğunu bilmiş və bundan yararlanmışlar. Məsələn, əvvəllər Dağlıq Qarabağın yaranmasına mənfi münasibət bəsləyən Sergo Orconikidzeyə milliyyətçə erməni olan arvadı vasitəsilə təsir etmiş, o da sonuncu iclasda buna razı olmuşdur. 1988-ci ildə Amasiya payon partiya komitəsinin birinci katibi İldırım Bağırovu ləkələmək üçün ermənilər bir erməni qızını onun mənzilinə ötürmüş və fitnəkarlıq törətmişdilər. 1986-cı (və ya 1987-ci) ildə erməni qadınları Metsamor AES-i və ekoloji vəziyyəti protesto etmək üçün İrəvanda tam çılpaq halda nümayişə çıxmış və mərkəzi küçələrdən keçmişdilər. Azərbaycan mentaliteti üçün bu, ağılasığmaz bir hərəkətdir, bizdə bunu ordunun gücü ilə də etmək mümkün deyil. Bizim ziyalılar Fridrix Engelsi yaxşı tanıyır və ona dərin hörmət bəsləyirlər. Onlar bilirlər ki, tarixdəki ilk peşə sahiblərinin, yəni Anahid məbədlərində öz bədənlərini satanların məhz erməni qadınları olması barədə Engelsin məşhur təsbiti var.

Erməni xarakterinin başqa bir cəhəti haqqında danışmaq istədim. Haykaz, Suren, Hovanes, Haykanuş, Siranuş öncə erməni, sonra fərddir, şəxsdir, adamdır. Ermənilik həmişə ön plandadır. Ermənilik naminə fəda edilməyəcək heç bir arzu, əməl, ideya, şəxs və s. yoxdur. Əgər bir türk bir ermənini 40 dəfə ölümdən xilas etmişsə, erməni heç bir tərəddüdə düşmədən və vicdan əzabı çəkmədən yenə də onun kürəyinə arxadan xəncər saplamalıdır. Bunu edə bilməsə, o erməni deyil, ən azından nümunəvi, yaxşı erməni deyil.

Erməniliyin başqa bir özəlliyi budur: hər erməni eyni zamanda daşnakdır. Erməni olub daşnak olmamaq mümkün deyil. Bu, hökmən daşnak partiyasının üzvü olmaq mənasına gəlir. Bu, daşnak ideologiyasına canla-başla bağlı olmaq deməkdir. Ermənilərdə siyasi partiyalar çox olub: daşnak, qnçak, ramkavar və s. Ancaq bunların ən millətçisi, ən gözüdönmüşü, qonşu xalqlara, özəlliklə türklərə qarşı ən qəddarı, ən acımasız məhz daşnak partiyası olduğuna görə ermənilər onu ən milli siyasi təşkilat sayırlar.

Yalan, həm də ağ yalan ermənilərə xas bir özəllikdir. Kiçik bir misal: “Dolma əsil erməni yeməyidir. *Dolma* o qədər qədim erməni sözüdür ki, biz onun gerçək mənasını bilmirik”. Başqa misal: “Qara Qarayev erməni bəstəkarıdır!” Tarixi faktları saxtalaşdırmaq sahəsində heç bir xalq ermənilərin əlinə su tökə bilməz. V əsrdə yaşayan erməni tarixçisi həm özünə qədərki tarixi olayları, həm də özündən sonrakı, məsələn, VII əsrdəki hadisələri rahatca təsvir edir.

Erməninin təfəkkürünün və həyat tərzinin başqa özəllikləri də var. Ən gözlənilməz və qəribə bəyanatlarla çıxış etmək onlara xas cəhətdir. Onlar birdən atı əhliləşdirən və metalı əridən ilk millət olduqlarından, Yaxın və Orta Şərqdə ən qüdrətli dövlət qurduqlarından dəm vurur, birdən də Amerikanı kəşf edənlər arasında bir erməninin də olduğundan söz açırlar. Onlar özlərini dünyada ən qədim millət sayırlar. Bu xəstəlikdir, adı da “mağara millətçiliyi”dir.

Ermənilər haqqında mən xeyli elmi ədəbiyyat oxumuşam. Dəqiq qənaətim budur ki, onlar heç bir dövrdə və heç bir coğrafiyada aparıcı dövlət və millət olmamışlar. Ermənilər XVIII-XIX əsrlərdə eynən aysorlar kimi Türkiyədə assimilyasiyaya üz tutmuşdular. Elə həmin vaxt missioner xristianlar özlərini yetirdilər, hər yerdə onlar üçün məktəblər açdılar, “siz böyük, qədim, mədəni bir millətsiniz, şanlı tarixiniz var” deyər ermənilər üçün saxta keçmiş düzəldilər, onlara milli şüur və iftixar duyğusu aşılədılar, aparıb Avropada oxudular, sərmayə verdilər, özlərinin dördüncü sütunu halına gətirdilər. “Qoçum, sizə dövlət quracağıq” deyər Türkiyənin müxtəlif bölgələrində onları üsyana, təxribata, fitnəkarlığa təhrik etdilər. Nəticəsi məlumdur. Eyni şey indi də baş verir. Bu dəfə də erməniləri məşum və acı bir aqibət gözləyir.

Mən bunların mağara millətçiliyinin təbiətini anlamaq istəyirdim. Ermənilərin Anadoluda və Azərbaycanda girişdikləri avantüra nəticəsində ən azı 1,5 milyon türk, kürd, yəhudi, gürcü və başqa millətlər, 300 min də erməni ölmüşdür. Bu qədər fəlakətə bais olmuş Andranikə bəslədikləri kor-koranə sevgini nə ilə izah etmək olar? Ancaq necə deyərlər, Leyliyə Məcnun gözü ilə baxmaq la-

zımdır. Bir erməni ziyalısı bunun səbəbini mənə başa saldı: Mən obyektiv adamam, genosid-filan olmayıb, o bədbəxt hadisələrdə 300 min erməni ölüb. Onlar gec-tez, 10-15, 50-60 il ərzində onsuz da qocalıb öləcəkdilər. Andranik, Njde, Dro və başqa erməni generallar sayəsində 1918-ci ildə 10 min kv km ərazisi olan cırtan Ermənistan 1920-ci ildə 29 min kv km əraziyə sahib oldu. 30 ildə 300 min adam doğular, ancaq müharibə-mübarizə, ölüm-itim olmasa, 30 ilə heç 3 kv km də torpaq əldə edə bilməzsən. Bu dəfə Dağlıq Qarabağı xeyli az itki ilə aldığ: vur-tut 50 min erməni öldü, amma torpaqlarımız nə qədər böyüdü. Eləcə sus-pus otursaydıq, siz bizə bir hektar da torpaq bağışlamazdınız...

Haqqında oxumuşam, dinləmişəm erməni xalq mahnılarını. Onların bir qismini kor bəstəkar Komitas yığıb. Andranik haqqında nəğmələr də var. Biri betdir:

Andranik kerri,
Keleq Tacikastan.
Cartenq turkeri,
Darni Hayastan.

Tərcüməsi: Andranik dayı, Gedək Türkiyəyə, Türkləri qıraq, Oralar Hayastan olsun.

Vallahi, billahi, erməni milləti öz qəhrəmanını səmimi şəkildə sevir!

Rəsmi repertuardakı mahnıları radiodan SSRİ xalq artisti Göhər Qasparyanın ifasında çox dinləmişəm. Xüsusilə “Vaze-vaz” mahnısı çox xəlqi və gözəldir. Amma xalq mahnıları çox azdır, ermənilərin yarı türkcə, yarı ermənicə, yəni qarışıq ara mahnıları, filmlərdə oxunan mahnıları da var, yəqin ki, bunlar yenə də oxunur. Uşaqlıqda eşitdiyim üçün onlardan bəziləri hələ də yadımdadır:

Solaqcan, soldı qna,
Qnqat hed yoldı qna.
Solaqcan, solda yeri,
Arvadla yolda yeri (yola get).
Dnqoz, dnqoz, man ari,

Gişneri dun ari,
Ec or kino “Sanqam”,
Hekuts kino “Sanqam”
Eğnem tevit, man qam,
Lotu-lotu gəzəydin,
Gecə evə gələydin,
Bugün “Sanqam” kinosu,
Sabah “Sanqam” kinosu,
Qoluna girib gəzəydim.

Hamayaqi arnem,
Toğanaqi mernem.
Hamayaqi alım,
Toğanaqçün ölüm.

Erməni dilində yaxşı nəğmələr də vardır. Bunlardan biri SSRİ-nin ali rəhbərlərinə həsr olunub. Rəvayətə görə, Malenkovla Bulqanın xalqın maddi rifah halı barədə söhbət edirlər. Malenkov deyir ki, hər ailəyə 20 qoyun, 2 inək verək, qoy yağ-bal içində yaşasınlar. Bulqanın buna qarşı çıxır, hər ailəyə 100 qram marqarin verməyi məsləhət görür. Ermənilər bu olaya “gözəl bir nəğmə” qoşmuşdular:

Ksan oçxar, yerqu qov,
Tsavit danem Malenkov.
Harur qram marqarin,
Merit ...em Bulqanın.
İyirmi qoyun, iki mal,
Qadan alım Makenkov,
Yüzcə qram marqarin,
Anası filan Bulqanın.

Nə isə, ruslar düz demişlər: Tam, qde armenin, yevreyu delat neçeqo (erməni olan yerdə yəhuduyə iş qalmır).

Məncə, artıq kitablar barədə danışmaq olar.

İlk kitabım “İqlimdən iqlimə, təqvimdən təqvimə” adlanır. 1987-ci ildə İşıq nəşriyyatı tərəfindən buraxılıb. Onun yazılma tarixçəsi belə oldu. Dostum Məmməd Aslana rast gəldim, dedi ki, gəl İşıq nəşriyyatına gedib Məmməd İsmayıl dəyək. Məmməd İsmayıl o vaxtlar həmin nəşriyyatın direktoru idi. Getdik, çay içdik, söhbət etdik. Tematik plandan söz düşdü. Məmməd İsmayıl adaşına şikayət etdi:

– Bax, biri sən özün, planı pozursan, sən bizim üçün “İlin fəsilləri” albomunu yazmalısən. Müddət başa çatır, əlyazma ortada yoxdur.

Məmməd Aslan dedi:

– Sən haqlısən. Bilirsən ki, hər yay Krıma gedib müalicə olunuram. Gəl verək o kitabı Ramiz yazsın.

Razılaşdılar. Məmməd İsmayıl mənə tam 40 gün möhlət verdi. Mən dərhal işə başladım. Kitab, daha doğrusu, albom bu şəkildə nəzərdə tutulmuşdu: hər fəslə uyğun beş-on səhifə müəllif yazısı, sonra beş-altı rəngli, gözəl fotosəkil və bir neçə lirik şeir. Mən öz-özümə dedim ki, işə ilin, fəsillərin, mövsümlərin, ayların elmi şərhilə başlamaq daha düzgün olar. Dərinə getdikcə gördüm ki, bu dəryadır, dənizdir, ümmandır. Gördüm ki, fərqli təqvim sistemləri var, günəşə və aya görə tərtib olunmuş şəmsi, qəməri təqvimlər var, fəsillər heç də standart olaraq dörd deyil, bəzi coğrafi ərazilərdə iki, hətta altıdır, heç ayların sayı da on iki deyil, on səkkiz aylıq təqvim də var. Həftə, həftənin günləri, müxtəlif təqvimlərdə və dillərdə onların adları, gün, günün hissələri, saat, dəqiqə, saniyə başqa bir aləmdir. Bunların hamısını topladım, yazdım və nəşriyyata təqdim etdim. Bu dəfə rəy məsələsi ortaya çıxdı. Əlyazmanı bir fizika-riyaziyyat elmləri namizədinə göndərdilər. O, əlyazmaya rəy vermək istəmədi, daha doğrusu, mənfi rəy verdi. Mənim populyar elmi izahlarımı zəif saydı, akademik şərhələrə ehtiyac olduğunu bildirdi. Sonra mənə dedi ki, bu kitabı özüm yazacağam, onda görəcəksən, kitab necə olur. Mən onun fikrini başa düşdüm: mənim hazırladığım mündəricat üzrə kitab yazmaq ona xeyli asan görünürdü. Nə isə, axırda mərhum dostumuz Məmməd müəllim dövrəyə girdi və ona isbat etdi ki, əlyaz-

ma bu halda çox normaldır, ona müsbət rəy vermək lazımdır. Rəyçi bəzi tənqidi qeydləri yumşaltdı, bəzilərini düzəltmək şərtilə rəyi imzaladı. Biz (nə mən, nə də nəşriyyat) heç nəyi düzəltmədən kitabı çapa imzaladıq. Kitab nəşriyyatın məsul əməkdaşı, tələbə dostum Səfali Nəzərovun ciddi nəzarəti altında qısa müddətə 10 min tirajla nəşr edildi. Mən kitabdan 15-20 ədəd müəllimlərimə, məktəbimizin və kəndimizin kitabxanalarına, qohumlarıma və dostlarıma yolladım. Qiyməti yalnız 20 qəpik olan 103 səhifəlik bu kitabda həddən çox maraqlı və faydalı informasiya var. Onun dəyəri də ondadır. Mənə qalsa, qədim dövrlərdə işlənmiş çəki və ölçü vahidləri (batman, misqal, arşın, verşok və i. a.) haqqında da ayrıca bir məlumat-soraq kitabı yazmaq lazımdır. Çünki əski çağlardan bəhs edən kitablarda belə ölçü vahidlərinə rast gələn oxucu onların bugünkü ekvivalentini bilmir.

İkinci orijinal kitabım belə adlanır: “Qutadğu Bilig”. Bu, 2003-cü ildə Elm nəşriyyatında nəşr olunmuşdur. Həcmi 20 çap vərəqi və ya 320 səhifədir. Bunun da öz tarixçəsi var. Mən alim olmaq barədə həmişə fikirləşirdim. Buna arzum və həvəsim olsa da, əyani aspiranturaya girmək gözümə dururdu. 80-ci illərdə Dostluq Cəmiyyətində işləyəndə dissertant kimi elmi iş götürmək istədim. Özü də Söhrab Tahirin təklifi ilə onun yaradıcılığını tədqiq etmək qərarına gəldim. O vaxtlar həyatda olan şairlərin yaradıcılığını araşdırmağa yeni-yeni icazə verirdilər. Lakin həyat yoldaşım Solmaz xanım daha ağır bir mövzunu araşdırmağı mənə uyğun bildi. Üstəlik, Nəbi Xəzri elmi iş ideyasına mənfi reaksiya verdi: Biz bundan sonra səni kitabxanadamı axtaraq? Bu iş belə qaldı. 90-cı illərdə bu ideya yenidən gündəmə gəldi. Onda mən ilk türk poeması olan “Qutadğu Bilig”i sətri tərcümə etmişdim, kitab nəşr olunmuşdu. BDU-ya türkologiya kafedrasının müdiri professor Tofiq Hacıyevin yanına getdim. O, “Yusif Balasağunlunun “Qutadğu Bilig” poemasında adlar” mövzusunda elmi araşdırma aparmağı, dissertasiya işi yazmağı təklif etdi. Mövzunu rəsmiləşdirdik, elmi şuradan və aspirantura şöbəsindən keçirdik. Tofiq Hacıyev elmi rəhbər olmağı qəbul etdi. Ancaq iş yenə də üzü üstə qaldı. Başım inqilaba, tərcümələrə və bir sıra mənasız işlərə

qarışdı. Üstəlik, dissertantlar universitetə pul ödəməli idilər. Qızım Ayla 1999-cu ildə Ankara universitetinin tibb fakültəsinə qəbul olunmuşdu, biz ciddi maddi sıxıntı ilə qarşılaşmışdıq.

2002-ci ildə mən bir daha elmə tərəf üz tutdum. Çünki Tofiq Hacıyev kafedradakı rusca dərsləri demək üçün məni saat hesabı işə dəvət etmişdi. Mən aspirantura şöbəsinə öyrəndim ki, pul ödəmədiyim üçün məni neçə il əvvəl dissertanturadan çıxarıblar. Gedib arxivdən sənədləri tapdım və dissertanturaya bərpa olundum. Bu arada dəfələrlə Türkiyəyə getmiş, “Qutadğu Bilig” əsəri ilə bağlı çoxlu ədəbiyyat yığmışdım.

2002-ci il may ayının 5-də (sovet dövründə mətbuat günü idi, çünki “Pravda” qəzetinin ilk nömrəsi 1912-ci il mayın 5-də çıxmışdı) mən kompüterin arxasına keçib dissertasiyanın adını yazdım. Sonra hər gün 1-2, bəzən 5, şənbə-bazar günləri isə təxminən 10 səhifə yazmağa başladım. Bəzi günlər işim olduğu üçün heç nə yaza bilmədim. 40 gün sonra dissertasiya hazır oldu. Yay tətildən əvvəl mən işi Tofiq müəllimə təqdim etdim. O, heyrət etdi: Sən birbaşa doktorluq yazmısan? Yox, dedim. Sən yayda bunu iki dəfə qısalt, dərslər başlananda baxaq. Elə də etdik. Dərslər başlananda iş kafedrada oxundu, müəyyən düzəlişlər edildi, tam hazır vəziyyətə gəldi. O vaxta qədər 9 namizədlik minimumu imtahanından 5-6-sını vermişdim, Abel müəllim istəyirdi ki, digər minimumları verməyim üçün xüsusi komissiya yaratsın və mən işimi müdafiə edirəm. Bu ərəfədə Ali Attestasiya Komissiyasının yeni əsasnaməsi gündəmə gəldi. Bir il də onun qəbul edilməsini gözlədik. Sonra minimumların sayı 9-dan 3-ə endirildi. Mən xarici dil və informatika üzrə minimumları, sonra isə AMEA Dilçilik İnstitutunda dildən ixtisas imtahanı verdim və müdafiə üçün növbəyə dayandım. Növbə uzanınca “işimi alıb müdafiə üçün Daşkəndə gedəcəyəm” dedim, “ancaq əvvəlcə mətbuat konfransı keçirib burada şəffafıq olmadığını”-deyəcəyəm deyə əl altından elmi şuraya xəbər göndərdim. “Necə olur ki, elmi şuraya mənimlə eyni gündə iş təqdim edən cavan qız müdafiə edir, mən yox? Mən neçə kitab tərcümə etmişəm, mən jurnalistəm, ictimai xadiməm və s.” dedim. Bunun təsiri oldu.

Müdafiədən əvvəl çoxlu məqaləm çıxmışdı, ancaq xüsusi bir monoqrafiyaya da ehtiyac var idi. Dissertasiyamın geniş variantının bazasında “Qutadğu Bilig” kitabı 2003-cü ildə belə yarandı. Məni düzgün başa düşün: “Qutadğu Bilig” haqqında nə Türkiyədə, nə Türkünstanda, nə də ki Avropada, bir sözlə, bütün dünyada bu həcmdə kitab yoxdur. Orada müəllifin həyatı və dövrü, poemanın ümumi məzmunu, əlyazma nüsxələri, tədqiqi tarixi, quruluşu, vəzni, qəhrəmanları, ideyası, qaynaqları, məruz qaldığı təsirlər və başqa əsərlərə təsiri, nəhayət, qrammatikası verilmişdir. Xalq yazıcısı Elçin kitab barəsində “525-ci qəzet”də çox yüksək fikir söyləmişdir. Sağ olsun. AMEA-nın Dilçilik İnstitutunun əməkdaşları mənə çox təşəkkür etdilər, artıq bu əsərlə bağlı hər şey bizim üçün aydındır dedilər. Xüsusilə mərhum Prof. Dr. Rəhilə Məhərrəmovanın (həm də rəsmi oponentim idi) xoş sözlərini dərin minnətdarlıqla xatırlayıram. Monoqrafiya bir çox ölkəyə və elmi qurumlara göndərildi və elmi dövriyyəyə uğurla daxil edildi.

Üçüncü kitabım “M.K.Atatürk TBMM’in banisidir” adlanır. Bu kitabı mərhum dostum, gözəl insan, keçmiş millət vəkili Vaqif Qasimovun xahişi ilə qələmə almışdım. Onun iki nəşri var, hər ikisi Milli Məclisin mətbəəsində çap olunmuşdur. Birinci nəşrdə müəllif göstərilməmiş, “Türkiyəni və Süleyman Dəmirəli sevrələr cəmiyyəti” tərəfindən buraxıldığı qeyd olunmuşdur. İkinci nəşrdə mən müəllif kimi Vaqif müəllimin adını başda verdim. 2003-cü ildə çıxan bu kitab görə ki, min nüsxə tirajla nəşr edilmişdi. Həcmi 1,625 çap vərəqi və ya 26 səhifə idi. Burada Qazi Mustafa Kamal Atatürkün həyatı və mübarizəsi ətraflı şəkildə işıqlandırılmışdır.

Bundan sonra 2008-ci ilə qədər kitab yazmadım, yalnız tərcümələrlə məşğul oldum və doktorluq dissertasiyası üzərində işlədim. Dissertasiyamın adı “Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası” idi. Müdafiədən əvvəl bir neçə kitab və monoqrafiya nəşr etdirmək AAK tərəfindən yaxşı qarşılanırdı. Ona görə də “Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri” adlı monoqrafiyayı 2008-ci ildə Min Bir Mahnı nəşriyyatında (həcmi 27,5 çap vərəqi, 432 səhifə) çapdan buraxdım. Bu, həcm etibarilə bütün dünyada Mahmud Kaşğari və “Divan”

haqqında qələmə alınmış ən böyük əsərdir. Üstəlik, tərcümə etdiyim “Divan”ın ölçüləri boyda, yəni 100x70 ölçüsündədir (başı çıxanlar bunun nə demək olduğunu bilirlər, normal ölçü 84x68-dir). Burada kitab haqqında ümumi məlumat, əsərin yazıldığı dövr və mühit, Mahmud Kaşğarının həyatı, “Divan”ın yazıldığı yer və tarix, tapılma tarixçəsi, əsəri zikr edən mənbələr, başqa dillərə tərcümələri, quruluşu, tədqiqi tarixi və morfologiyası (isim, sifət, say, əvəzlilik, zərf, fel və köməkçi nitq hissələri) verilmişdir. Türklüyə on övlad bəxş etmiş əziz valideynlərim, atam Baxşəli Qələndər oğlu və anam Səriyyə Tahir qızının unudulmaz xatirəsinə ithaf etdiyim bu kitab əziz dostum və eloğlum, türk dünyasının böyük patriotu, atəşin türkçü Barat Abdullayevin maddi dəstəyi ilə çapdan çıxıb. Bu nəcib hərəkətinə görə Barat bəyə sonsuz minnətdarlığımı bir daha izhar edir, valideynləri Əli əmiyə və Xətayə xalaya ulu tanrıdan rəhmət diləyirəm.

Beşinci kitabım bizim ölkədə nadir hallarda işlənən bir mövzuda idi. Mən qərara aldım ki, Mahmud Kaşğarının 1000 illik yubileyi münasibətilə 1000 bibliografik göstərici hazırlayım. Bu məqsədlə mən 18 dildə (Azərbaycan, türk, özbək, uyğur, qazax, türkmən, tatar, başqırd, fars, tacik, rus, ingilis, alman, fransız, italyan, macar, Çin və yapon dillərində) tam 1.000 adda əsəri bir yerə topladım və 2008-ci ildə (6 çap vərəqi, 96 səhifə) çapdan buraxdım. Bu işdə dostlarım Prof. Dr. Xəlil Bal (İstanbul Universiteti), Dos. Dr. Ərkin Əmət (Qazi Universiteti), Dr. Seyfəddin Altaylı (TRT), o vaxt Vaşinqtonda təhsil alan qardaşım Prof. Dr. Əli Əskər, AzərTAC-ın Orta Asiya üzrə xüsusi müxbiri Qulu Kəngərli mənə çox kömək etmiş, müxtəlif ölkələrdə aparılan tədqiqatlar, yerli kitabxanalardakı əsərlər barədə məlumat vermiş, yeni çıxan elmi ədəbiyyatla məni fasiləsiz təchiz etmişdilər. Onlara bir daha ürəkdən təşəkkür edirəm. Kitabı Mahmud Kaşğarının və Yusif Balasağunlunun vurğunu, on illiklər boyu Azərbaycan maarifinə xidmət etmiş atam, tanınmış el ağsaqqalı Baxşəli Qələndər oğlunun əziz xatirəsinə ithaf etmişdim. Məndən sonra Türkiyədə də belə bir təşəbbüs oldu, lakin orada toplanan bibliografik məlumat məndəki qədər zəngin deyildi.

Altıncı kitabımı “Divanü lüğat-it türkü”ün qrammatik göstəricisinə həsr etmək fikrində idim. Bu mövzu da bizdə heç vaxt tədqiqat obyektı olmamışdır. Qrammatik göstərici ayrı-ayrı nitq hissələri üzrə işlənən şəkilçiləri əhatə edir. Mən “Divan”dakı bütün şəkilçiləri misalları ilə birlikdə (əski türkcə həm ərəb, həm də latın əlifbasında) darayıb kitabdan çıxardım. 930-a yaxın şəkilçi oldu. İndi dilimizdəki şəkilçilərin sayı bundan xeyli çoxdur. Çünki müasir türkcələrə ərəb, fars və Avropa dillərindən onlarca şəkilçi keçmişdir. Mən biblioqrafik göstəriciləri də paralel şəkildə rast gəldikcə toplayırdım. Bu dəfə əski siyahıya xeyli əlavələr edib biblioqrafik əsərlərin sayını 301-ə çatdırdım. Ona görə də kitabın adını “Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it türk» əsəri üzrə biblioqrafik və qrammatik göstərici” qoydum. Bu kitab da MBM nəşriyyatında, 2008-ci ildə 12 çap vərəqi həcmində (192 səhifə) nəşr edildi.

2009-cu ildə “Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it türk» əsəri” adlı yeddinci kitabımı Rəhilə xanımın məsləhəti, israrı və təkidi ilə bəzi əlavələrlə birlikdə yenidən nəşr etdim. Burada əsas əlavə dahi Mahmud Kaşğarının milleniumuna (1000 illik yubileyinə) həsr olunmuş tədbirlər barədə idi. Belə tədbirlər Azərbaycanda, Türkiyədə, Orta Asiyada, Çində və başqa ölkələrdə keçirilmişdi. Yeni nəşrin həcmi 33,25 çap vərəqi və ya 532 səhifə oldu.

Səkkizinci kitabım “Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it türk» əsərinin tədrisi” adı ilə nəşr olundu. Mən nəzərə aldım ki, bundan sonra filologiya fakültələrində “Divan” xüsusi kurs halında tədris olunacaq (özüm “Divan” və “Qutadğu Bilig” üzrə xüsusi kurslar aparmışam). Ona görə də belə bir vəsaitə ehtiyac duyulacağını düşünürdüm. Hələlik bu düşüncəm gerçəkləşməyib və mənim bu əsərimə heç bir müraciət yoxdur. İnşallah, olar və MBM nəşriyyatında 2010-cu ildə 7 çap vərəqi həcmində (112 səhifə) buxarılan “Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsərinin tədrisi” bir gün kara gələr.

Müxtəlif vaxtlarda mən türk xalqları ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri haqqında elmi məqalələr qələmə almışdım. Yubileyləri qeyd olunan ədiblər barədə yazılar yazmış, onlara həsr olunan konfrans və simpoziumlarda məruzələrlə çıxış etmişdim. Nəhayət,

əsərlərini tərcümə etdiyim və ön söz yazdığım xeyli şair və yazıçı vardı. Bütün bu yazıları “Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri” adı altında bir yerə yığıb çapa verdim. Beləliklə, doqquzuncu kitabım işıq üzü gördü. Bu kitabda Səlcuqlu dövrü ədəbiyyatı haqda, Sultan Hüseyn Bayqara, Mehri Xatun, Zəhirəddin Məhəmməd Babur, Nurməhəmməd Əndəlib, Abdulla Şahbəndə, Məxdumqulu Fəraqi, Molla Nəfəs, Abdulla Tukay, Məcid Qafuri, Qasım Amanjolv, Oraz Yağmur və Todur Zanet kimi ünlü ədiblər haqqında oçerklər toplanmışdır. 320 səhifə (20 çap vərəqi) həcmində olan bu kitab 2011-ci ildə Min Bir Mahnı nəşriyyatında çapdan çıxmışdır.

Sonuncu və onuncu kitabım “Orxon abidələri” adlanır. Bu kitabı yazmaq üçün ta uzaq Monqolustana getdim, bir həftədən çox orada qaldım, Ulan-Batordan təxminən 100 km şərqdə yerləşən Tonyukuk abidəsini və 450 km qərbdə, Xarxorin (Qaraqorum) ətrafındakı Bilgə xaqan və Køl Tigin abidələrini ziyarət etdim, fotosəkillərini çəkdim. Bu ölkədəki 50-dən artıq qədim türk runik abidəsinin rəngli və ağ-qara fotosəkilləri, mətnləri, traskripsiyaları və tərcümələrini bir kitab halında oxuculara təqdim etdim. Bu işdə BDU-nun rektoru, akademik Abel Məhərrəmovun xidmətini və yardımını xüsusi qeyd etməliyəm. O, lütfkarlıq göstərərək mənim kitabıma təqdimat da yazdı. Onu da deyim ki, Monqolustandakı türk abidələrini Prof. Dr. Nizami Xudiyev hələ sovet dövründə gedib görmüşdür. Sonra Anar, Sabir Rüstəmxanlı və Məmməd İsmayıl həmin yerlərdə olmuşlar. Xarici İşlər Naziri Prof. Dr. Vilayət Quliyev isə Ulan-Batora rəsmi səfərdə olarkən buradakı abidələrin bəzilərini görərək onlar haqda xüsusi məqalə qələmə almışdır. Bu faktları mən sonradan öyrəndim. Mənim səfərim onlardan bir qədər fərqlidir; mən onlar kimi bir təsadüf nəticəsində və ya hər hansı bir tədbir münasibətilə Monqolustana getməmiş, tələbə yoldaşımın və ya dostumun sayəsində həmin abidələri görməmişəm, mən oraya məxsusi olaraq, belə demək mümkünsə, ekspedisiyaya getmişəm, 100x70 ölçüdə 272 səhifəlik kitab yazmış və 2012-ci ildə onu “Elm və təhsil” nəşriyyatında çapdan buraxmışam. Onu da deməliyəm ki, nəşriyyatın direktoru

Prof. Dr. Nadir Məmmədli həmin kitabı maya dəyərindən də aşağı qiymətə çap etdi. Bunun üçün ona minnətdaram.

Ulan-Batora gəldiyim gün sentyabrın ilk günləri idi, çoxlu qar yağmışdı, şiddətli soyuq vardı. Əynim yaman yuxa idi. Altı monqol tələbə yoldaşım vardı, onların ikisi ölmüşdü, dördünü axtarıb tapdım, müvəqqəti geyinmək üçün bir gödəkcə istədim. Onlardan biri (Qanbold) İctimai TV-nin baş direktoru olmuşdu, məni univərmağa apardı, zorla mənə bir gödəkcə aldı. İndi də geyinirəm. Bu ölkənin genişliyi mənə çox ləzzət etdi. Ucsuz-bucaqsız çöllərdə 500 km yol gedirsən, nə bir şəhər, nə bir kənd, nə bir qəsəbə görürsən, sonsuz üfüqlər adama zövq verir. Aradabir at, dəvə və ya heyvan sürüsü, nadir hallarda çadır (yurd) görürsən. Belə yurdlardan birinin içində oldum, masa, şifoner, televizor, radio, hər şey vardı. Paytaxt civarında bəzi adamların iki-üç mərtəbəli villası, amma həyətinə hökmən yurdu (çadırı) da var. Monqol bunsuz yaşaya bilmir. Qaraqorumda səhər tezdən Bilgə xaqan və Køl Tigin abidəsi yerləşən yerə tərəf gedəndə yolda çiy-ni səfər çantalı xeyli xarici gördüm. Bunlar buralara gələrək monqollar kimi yaşayaraq təbii həyatın zövqünü dadan turistlər idi.

Orijinal kitab yazmaq, təbii ki, tərcümə etməkdən daha çətin, ancaq daha yaxşıdır. Ona görə ki, onun üstündə müəllif kimi sənin adın gedir. Bununla belə, mən tərcüməyə çox mühüm bir sahə kimi baxıram. Başqa dillərdə yaranmış ən yaxşı elmi, texniki əsərlərin tərcümə olunması sayəsində ümumi tərəqqi və inkişaf güclənir. Bizim sahəmiz ədəbiyyat olduğu üçün deyə bilərik ki, bədii əsərlərin tərcüməsi hər bir milli mədəniyyəti zənginləşdirir, xalqın və oxucunun dünyagörüşünü genişləndirir, estetik zövqünü yüksəldir.

Şairlərdən biri (gərək ki, Mirmehdi Seyidzadə, tam əmin deyiləm) tərcümə barədə zarafatla belə demişdir:

Otururam hər cümə,
Eləyirəm tərcümə.
O da ki, gərək olur
Xırda-xuruş xərcimə.

Təbii ki, “cümə” sözü burada şərtidir, qafiyə icabı işlənmişdir. “O da ki” ifadəsi tərcümə üçün alınan qonorarı nəzərə çatdırır. Bəri başdan deyim ki, mənə heç də hər tərcümə üçün honorar verilmədi, əksinə, əksər hallarda tərcümənin çapı üçün mən pul ödədim. İndi mənim tərcümə kitablarımı tək-tək nəzərdən keçirək.

Bu əsərləri və müəllifləri mən məxsusi olaraq seçirəm. Bu zaman ümumi ədəbi və filoloji ehtiyacı nəzərə alıram. Elə əsərlər var ki, onların bizim dilimizdə olmaması bağışlanmaz ayıbdır. Məsələn, dünyanın qabaqcıl türkoloji mərkəzlərindən biri olan Bakıda türkologiyanın şahəsəri “Divanü lüğət-it-türk”ün 1926-cı ildən 2006-cı ilə qədər tərcümə edilməməsinə heç bir məqbul səbəb göstərilə bilməz. Bu əsər olmadan türk dillərinin və ədəbiyyatının, türk tarixinin və mədəniyyətinin tədqiqi və tədrisi mümkün deyil. Eyni sözlər ilk türk poeması olan “Qutadğu Bilig”ə də aiddir. Nəvainin misilsiz əsərlərinin böyük bir qismi bizim dilimizdə nəşr edilməmişdir. Buna da heç bir vəchlə haqq qazandırmaq olmaz. Baburun divanları, risalələri, məşhur “Baburnamə”si, ulu Məxdumqulunun əsərləri bizdə tədris edilir, ancaq tələbələr onların heç bir kitabını tapa bilmirdi. Eləcə də müxtəlif türk xalqlarına mənsub ən məşhur ədiblərin əsərlərinin bizim dilə uyğunlaşdırılmaması məni düşündürdü. Bakı Dövlət Universitetinin türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olduqdan sonra bu məsələlər məni xüsusilə narahat edir. Bəlkə də hər şairin, yazıçının ayrı-ayrı əsərlərini, kitablarını tərcümə və nəşr etmək mümkün deyil, heç olmasa antologiyalar buraxmaqla bu problemi qismən həll etmək olar. Bəzi şeir antologiyalarını hazırlamaq və çap etmək bu düşüncədən doğmuşdur.

Tərcüməsinə girişdiyim ilk əsər “Azərbaycan masalları” (“Azərbaycan nağılları”) kitabıdır. İdeya türk dilinin məşhur bilicisi, Azərbaycan radiosunun diktoru mərhum Sabir Axundova məxsus idi. O, lənkeranlı ünlü şair Qasirin nəvəsi idi. Türklər ona hörmətlə “ünvansız professor” deyirdilər. İş yerinə yetirdikdən sonra kitabda Sabir müəllimi tərcüməçi, məni redaktor olaraq göstərdik. Kitaba qoşa imza ilə iki səhifəlik kiçik bir ön söz də yazdıq. Bu balaca kitabda (Bakı: Yazıçı, 1982, 12,25 çap vərəqi,

196 səhifə) 10-15 Azərbaycan nağılı türkcə verilmişdir. Yadımdadır ki, bu kitaba görə az məbləğdə honorar aldım.

İkinci tərcümə kitabım məşhur inqilabçı, jurnalist, publisist Mirzə Bala Məmmədzadənin “Milli Azərbaycan hərəkatı” idi. Bunun tərcüməsini mənə Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi sifariş etmişdi. Mən onu qısa müddət ərzində hazırlayıb təhvil verdim. Mənim kiril, ərəb və latın əlifbaları ilə çıxardığım “Odlar yurdu” qəzetində Azərbaycan Demokratik Respublikası haqqında bir-birindən maraqlı yazılar yazan mərhum Mövsüm Əliyev kitaba Mirzə Bala haqqında bir məqalə də yazdı. Kitab o vaxt AJB-nin nəzdində olan Nicat nəşriyyatında 1991-ci ildə nəşr olundu. Həcmi 15,5 çap vərəqi və ya 248 səhifə idi. Bu kitab 1918-ci ildə müstəqil Azərbaycanın qurulması yolunda mübarizəni gözlər önünə sərir. Mirzə Bala sovet dövründə mühacirətə getmiş, M.Ə. Rəsulzadə və silahdaşları ilə birlikdə xarici ölkələrdə Azərbaycan davasını yürütmüşdü. Mən 90-cı illərin sonunda həmin müəllifin “Ermənilər və İran” kitabını da nəşrə hazırlamışam. Birinci imkanda onu elmi dövriyyəyə daxil etməyi düşünürəm.

Gerçəkləşdirdiyim üçüncü tərcümə məşhur tarixçi Faruq Sümərin “Oğuzlar” kitabı idi. Onun tərcüməsini mənə Yazıçı nəşriyyatının baş redaktoru Sabir Rüstəmxanlı sifariş etmişdi. Mən tərcüməni bitirib təhvil verdim, Kamil Vəliyev isə əlyazmaya kiçik, lakin emosional bir ön söz yazdı. Sabir Rüstəmxanlı artıq nəşriyyatdan getmişdi, direktor Faiq müəllim kitabın sonuna yerləşdirilmiş əlavələrin (oğuz tayfaları ilə bağlı siyahıların) bir qismini ixtisar etdi, kitabın həcmi xeyli azaldı. “Oğuzlar” Yazıçı nəşriyyatı tərəfindən 1992-ci ildə nəşr edildi. Onun həcmi 27 çap vərəqi, yaxud 432 səhifə idi. Mən bu kitaba qonorar ala bilmədim, əvvəl xəzinədə pul olmadı, sonra dedilər ki, nəşriyyatın dövlətə borcu var, sonra Elçibəy prezident olanda 7 milyon manatlıq borcu sildi. Əkrəm Əylisli direktor oldu, mənimlə münasibətləri ilıq idi. AFR-də yaşayan türk nəşir Yıldırım Dağyeli Anarın, Elçinin və onun kitablarını istəmişdi, mən hər üçünün kitablarını Almaniyağa göndərmişdim, İldırım bəy onları tərcümə elətdirmiş və Dağyeli Ferlaq nəşriyyatında almanca çapdan buraxmışdı. Bu işə kömək olsun de-

yə “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nin I cildini də kitab rəfimdən götürüb AFR-ə yollamışdım. Mən onun yanına gedib indeksləşmə tətbiq etməklə honorar verməyi xahiş edəndə gördüm ki, mənə heç tanımaq da istəmir. Qəti olmaz dedi, pulun nə qədədirsə, onu al. Məndən heç nə istəmə. Mənə 5 min manata yaxın pul düşürdü. Bu pulun artıq heç bir dəyəri qalmamışdı, indi ona 5-10 çörək almaq olardı. Mən bu qəlbi qara qələm əhlinə tükürüb getdim.

Fikir versəniz, görərsiniz ki, tərcümə kitabları siyahısında Faruq Sümərin bu əsəri iki dəfə keçir. Birinci nəşrdə “Oğuzlar”, ikinci nəşrdə “Oğuzlar (türkmənlər)” adlanır. Birinci nəşrdə mən mötərizədəki türkmənlər sözünü çıxardım, çünki geniş xalq kütələri bizim oğuzlara mənsub olmamıza yeni-yeni alışır, milli şüurda əvvəlcə bu termini oturtmaq və yaymaq lazım idi. O zaman (elə indi də) bizim həm də türkmən olduğumuz bəzi adamlarda qafa qarışıqlığı yarırdı. Məsələn burasındadır ki, azərbaycanlılar, türklər, türkmənlər, Kırım tatarları və qaqauzlar oğuz qrupuna daxildir. İslamı qəbul etdikdən sonra oğuzlara türkmən deyilmişdir. Bu gün oğuzlardan birinin adı türkmən olduğu üçün bizimkilər bu addan bir az uzaq durmağa çalışırlar. Eyni şey türk sözü üçün də keçərlidir. Biz hamımız (oğuzlar, qıpçaqlar və qarluqlar) türkün. Üstəlik, Anadolu əhli türk adlanır ki, bu, bəzi adamları sanki çaşdırır.

Kitabı 2013-cü ildə təkrar nəşr etmək qərarına gəldim, çünki o vaxtdan 21 il keçmişdi, kiril əlifbasını bilməyən yeni nəsil yetişmişdi, kitab da nadir biblioqrafik nüsxəyə çevrilmişdi, ona ciddi tələbat vardı. Dostlarım bu fikri bəyəndilər. Mən kitaba “Prof. Dr. Faruq Sümər: həyatı, şəxsiyyəti, əsərləri” adlı 9 səhifəlik bir ön söz də yazdım, alimin həyatını, bütün əsərlərini xülasə etdim, elmi şəxsiyyətini açdım. Kitab BXQR nəşriyyatında 2013-cü ildə akademik İsa Həbibbəylinin elmi redaktorluğu ilə çıxdı (həcmi: 28,5 çap vərəqi və ya 456 səhifə). Bu kitabın nəşrinə bir xeyli xərcim çıxdı.

Böyük türk şairi, mütəfəkkiri və dövlət xadimi Yusif Balasağunlu ilk türk poeması olan “Qutadğu Bilig”in müəllifidir. Əsərin adı “Xoşbəxtlik haqqında elm” kimi tərcümə olunur. Bu əsər türk dillərinin qarluq qrupunun, yəni özbək, uyğur, sarı uyğur, salur və başqa qohum dillərin şahəsəridir. Yusif Balasağunlu

Mahmud Kaşğarının müasiridir. Mahmud vəliəhd olanda Yusif də Qaraxani sarayında xidmət edirdi. Kitabın məalını, yəni sətri tərcüməsini gerçəkləşdirmək çox da çətin olmadı. Daha sonra Xəlil Rza onu poetik şəkildə tərcümə etdi. Məncə, tərcümə uğurlu alınmadı. Mən “Qutadğu Bilig” haqqında namizədlik işi yazanda bu iki tərcümənin heç birinin mətnindən deyil, orijinaldan istifadə etdim. 492 səhifəlik (30,75 çap vərəqi) bu kitab “Qutadqu bilik – Xoşbəxtliyə aparən elm” adı ilə 1994-cü ildə Azərənəşr tərəfindən 3000 nüsxə tirajla nəşr edildi. Onu linotipdə yığan qadına (adı gərək ki Arifə idi) mən öz cibimdən xeyli pul verdim, çünki xeyli honorar almışdım.

Murad Tağının “Həyatım” adlı kitab-albomunu təsadüfən tərcümə etdim. Murad Tağı əslən azərbaycanlıdır, bolşevik inqilabından əvvəl Tiflisdə gimnaziya bitirmiş, sonra Almaniyaya gedərək orada universitetdə oxumuş, müharibə başlayanda Türkiyəyə yerləşmişdir. XX əsrin 70-ci illərində ölkədə ən çox vergi ödəyən işadamı olmuşdur. Nəslə bir tərəfdən Qacarlar xanədanına gedib çıxır. Məşhur fizik akademik Çingiz Qacarin qohumudur. Tərcüməni bir nəşriyyatın xahişi ilə etdim. Utandığımдан qiymət-filan danışmadım. Yeddi gecə sabaha qədər oturub tərcüməni başa çatdırdım, kompüterdə yazdım. 59 səhifə çıxdı. Bunun üçün nə verək? deyə soruşanda dedim ki, tələbə qızım bir ay sonra Ankaradan qış tətlinə gələcək, ona təyyarə bileti alın. Dediymə peşman oldum, bir hay-küy, bir qara şivən qopardılar, gəl görəsən: Səndə heç insaf yoxmuş! Sən nə qansız adamsan! Sən bizi müflis etmək istəyirsən! Dedim ki, 59 səhifə tərcümə 10 dollardan 590 dollar edər, 5 dollardan 295 dollar edər, bilet də 300 neçə dollardır. Bəs siz nə verirsiniz? 200 min manat (yəni 50 dollar) dedilər. O pula makinaçı sizə 59 səhifəni yığmaz, mən həm tərcümə etmişəm, həm də yığmışam dedim. Olsun, o iş sənə əlinizdə su içimidir, dedilər. Dedim ki, mən bu səviyyəyə çatmaq üçün bir ömür xərcləmişəm. Siz gəlin heç bir tərcümə-filan etmədən 7 gecə mənimlə birlikdə oyaq qalın, sizə gecələr sabaha qədər qonaqlıq verim, üstündə də 590 dollar. Yenə cıgalladılar, sən oyaq qalmağa adətkərdəsən, biz oyaq qala bilmirik. Bir müddət keçdi, öy-

rəndim ki, Ankarada kitabın prezentasiyası olub. Lider TV-nin uşaqları dedilər ki, biz həmin tədbiri çəkdik, Murad Tağı bizə korrektor adı ilə yaxşı pul və bahalı hədiyyələr verdi. Bu olaya çox sevindim, ona görə ki, o dövrdə mən “Divan”ın tərcüməsini çap etmək üçün bəzi nəşriyyatlarla, o cümlədən həmin nəşriyyatla danışıqlar aparırdım. Onlar “Divan”ı çap etməyə razı idilər, honorar əvəzinə 50 nüsxə kitab verəcəkdilər. Bu olay olmasa, bəlkə də çarəsizlikdən razı olacaqdım. Mənim yazdığım o 59 səhifəlik mətnə bir hərf səhvi getmişdi, gördüm ki, necə vermişəm, elə də çap ediblər. Yeganə təsəllim odur ki, israr etdiyim üçün adım tərcüməçi kimi göstərilib. Bu kitab-albom 1998-ci ildə nəşr olundu (həcmi 5,75 çap vərəqi və ya 92 səhifədir).

Erik Fixtelius məşhur İsveç jurnalistidir. “Jurnalistikanın on qızıl qaydası” adlı gözəl bir kitab müəllifidir. Bu kitab rus, ərəb və erməni dilinə tərcümə edilmişdir. Mən müəlliflə əlaqə yaradıb honorar qarşılığında tərcümə üçün onun razılığını aldım. Erik Fixtelius bizim nəşr üçün bir müqəddimə də yazdı. Kitabı Hacı Hacıyevlə birlikdə tərcümə etdik. Bizim jurnalistika fakültələri üçün gözəl bir vəsait oldu. 2002-ci ildə çapdan çıxdı, həcmi 12 çap vərəqi və ya 192 səhifədir. Bu kitaba babat honorar aldım, müəllifə də bank vasitəsilə honorar göndərdik.

Siyahıdakı yeddinci tərcümə kitabım bu şəkildə əks olunur: Bahəddin Ögəl. Türk mifologiyası. Bakı: Səda, 2004, I cild, 39 çap vərəqi, 626 s. Bu, gözəl kitabdır, mifologiya sahəsində biliklərimizi çox-çox genişləndirən və dərinləşdirən müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli əsərdir. Onu Türkiyədən Sabir Rüstəmخانlı gətirmişdi, mən də 1990-cı ildə tərcümə etmişdim. Əlyazma 14 il havada qaldı. Bunun 10 ili Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında keçdi. İsmayıl Vəliyev onu nəşr etmək üçün vəsait tapa bilmirdi. Mətn yığıldı. Sonra biz latın əlifbasına keçdik. Mən korrekturani hər əlifba ilə iki dəfə oxudum. Kağıza qənaət üçün əsas mətni və dibnotları ən kiçik şriftlə yığdıq. Kitab çapa imzalanacağı ərəfədə diqqətsizlik üzündən mətn yandı. Uzun əzab-əziyyətdən sonra onun yarısını xilas etdik, yarısı yenidən yığıldı. Elə bu zaman İsmayıl müəllim işdən uzaqlaşdırıldı. Mən əlyazmanı və diskə kö-

çürülmüş mətni ensiklopediyadan aldım. Gördüm ki, qızların rahatlıq üçün kirillə yığıb latına çevirdikləri mətn işə yaramır. Nə isə, mətn bir də yığıldı. Bu dəfə də, necə deyərlər, yüz qurbanla tapdığımız sponsor sözündən qaçdı. Nəhayət, heç bir tanışlığım olmayan vətənpərvər və dövlətçi şəxs, Nərkazımoğlu rayon icra hakimiyyətinin o zamankı başçısı Zülfüqar Kazımov təsadüfən məsələdən hali oldu və kitabın nəşrini öz boynuna götürdü. Bu nəcib hərəkəti üçün ona bir daha təşəkkür edirəm. 2004-cü il noyabrın 11-də mən namizədlik dissertasiyası müdafiə etdiyim gün 50 nüsxə kitabı birbaşa müdafiə keçən salona gətirdilər və oradakı alimlərə, iştirakçılara payladılar. Tirajı sonra verdilər. Kitaba “Bahəddin Ögəl: şəxsiyyəti və əsərləri” adlı iri bir ön söz yazdım, bu böyük, cəfəkeş və qüdrətli alimin kəşməkeşli həyatından, hər addımda uğradığı haqsızlıqdan, şanssızlıqdan söz açdım. Kitabın dəyərini anlamaq üçün bəzi fəsillərinin adlarını yazıram: “Böyük hun dövləti və türk mifologiyası”, “Türklərin qurddan törəyişi”, “Ərgənəkon əfsanəsi”, “Uyğurların törəyiş əfsanəsi”, “Oğuz dastanı”, “Türkmənlərin şəcərəsi”, “Xannamə”, “Manas dastanı”, “Türk mifologiyasında geyik”, “Türk mifologiyasında qartal” və s. Sonra bu fundamental əsərin ikinci cildinin tərcüməsinə başladım, təxminən 100 səhifə çevirdim, tamamlamağa vaxt tapmadım. Qismət olsa, bu məsələyə yenidən qayıdacağam.

Sonrakı tərcümə ilk türk ensiklopedisti, dahi dilçi və mədəniyyətşünas Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsəridir. Kitab 2006-cı ildə Ozan nəşriyyatında nəşr olunub. I cildi 32 çap vərəqi və ya 512 səhifə, II və III cildi hər ikisi 25 çap vərəqi, yaxud 400 səhifə, IV indeks cildi isə 47 çap vərəqi və ya 752 səhifədir. Kitabın 4 cildinin toplam həcmi 2064 səhifə və ya 129 çap vərəqidir. Onun əhəmiyyəti haqda danışmıram, bunu hamı bilir. Onun tərcüməsi və nəşri barəsində söz açmaq istəyirəm. Bu möhtəşəm kitabın azərbaycanca olmaması mənə çox toxunurdu, onu tərcümə etmək istəyirdim. Ancaq mənim elmi dərəcəm yox idi. Bu məsələni elmlər namizədi olan bir dostumla müzakirə etdim. O heç ərəb əlifbasını da bilmirdi. Belə qərara gəldik ki, elmlər doktoru olan tanınmış bir ərəbisti bu işə cəlb edək. Mənim qəti şərtim bu idi: ki-

tabı türkçə Bəsim Atalay variantından a-dan z-yə qədər mən təkcə tərcümə edəcəyəm, korrekturamı qızlara həvalə etmədən özüm oxuyacağam və çapa imzalayacağam. Bu iki alim şirma olacaq. Başda doktorun, sonra namizədin, axırda mənim adım veriləcək. Dostum o doktorla danışdı, o da razı oldu. Mən I cildi tərcümə etdim, 3 nüsxə çap edib hərəsinə bir nüsxə verdim. II cilddən də xeyli tərcümə etmişdim ki, namizəd dostum bir gün mənə dedi: Bunu sənə deməsəm, olmaz. Doktor dostumuz deyir ki, qoy Ramiz hamısını tərcümə etsin, honorarı bütünlüklə ona verək, ancaq müəllif kimi adını yazmayaq, ikimiz bu tərcüməyə görə Axundov adına Dövlət mükafatı alağ. Sən nə dedin? Dedim ki, qoy Ramizlə danışım. Mən gördüm ki, bu iki alim, rusca təbirlə, juliki ot nauki sözləşiblər, ikisi də bir-birinin ağzına tüpürüb. Bu işin fəqərəsini bükdüm. Uzun müddət keçdi, inqilab oldu, müstəqillik qazandıq... Mən gedib-gəlib yarımçıq tərcüməyə baxırdım. Ürəyim qubar edirdi, axırda dözə bilmədim, tərcüməyə başladım və bitirdim! İndi də sponsor tapa bilmirdim. Orta və ali məktəblərdə tədris olunmadığı üçün bizim biznesmenlər bu kitabı tanımırdılar. Biri mənə belə dedi: Çapına pul verərdim, ancaq bu iqtidara heyifdir! Mən anladım ki, tərcüməni Heydər Əliyevin xatirəsinə ithaf etməyim onun xoşuna gəlmir. Dedim: Sən bu iqtidarın sayəsində çox pul qazanıbsan, üstəlik, bu, siyasi kitab deyil! Başqa biri lap gül vurdu: Necə olub ki, min il ərzində bu divan çürüməyib? Materialı nə imiş? Mən gördüm ki, divan dedikdə bu başabəla biznesmenin yadına ancaq mebel düşür... Nə isə, birdən ağıma gəldi ki, Süleyman Dəmirələ müraciət edim. Türk dünyasının ağsaqqalı kimi bu əsəri nəşr etdirmək şərəfi Sizə aid olmalıdır deyə bir faks göndərdim. Tam 7 gün sonra mənə zəng etdi. Xoş-beşdən sonra kitabın hazır olub olmadığını soruşdu və gətir baxım dedi. Barmekin rəhbəri Hüseyn Arabul da mənə zəng edib öz yanına çağırırdı. Getdim, kitabın əlyazmasına baxdı, bəyəndi. Ankaraya getdim, Dəmirəl də bəyəndi, bu kitab mənim dedi. Get Bakıda gözlə dedi. Xeyli gözlədim, bu arada Arabulun hesabına həbs qoyuldu. Bir az da bu şəkildə gözlədim. Arabuldan əlimi tam üzüb yenə Dəmirəli narahat etdim. Bu dəfə mənə

Bakıdakı türk iş adamı Əhməd Ərəntoka yönəltdi. Ondan da bir nəticə hasil olmadı. Dəfələrlə Ankaraya getdim, bir şey çıxmadı.

Tam bu sıralarda Kostitusiya Məhkəməsinin hakimi hörmətli İsa Nəcəfov əlyazmanı gətirməyi xahiş etdi. Getdim, baxdı, bir adama zəng edib danışdı, “çapa hazırdır” dedi, “Dəmirəllə tanışdır, bir qədər də ona bel bağlayır” dedi. “Yaxşı, biz də kömək edək”. Sonra məndən soruşdu: min nüsxə üçün nə qədər pul lazımdır? 20 min dollar dedim. Sabah gəl apar dedi. Sabaha belə qalmadı, axşam saat 17-də evə gedirdim, İsa müəllimdən zəng gəldi, “yolunu buradan sal” dedi. Getdim, mənə bir zərf verdi, “get kitabı nəşr et” dedi. Mən də nəşr etdim. Ancaq Dəmirəlin sponsor olacağı haqqında mətbuatda, radio və TV-də o qədər danışmışdıq ki, bu, artıq həqiqət qisvəsinə bürünmüşdü. Artıq onu təkzib etmək ayıb olardı. Üstəlik, kitabda Dəmirəlin mənə yazdırdığı, özünün redaktə edib imzaladığı ön sözü də vardı. Orada Azərbaycanın fəxri vətəndaşı kimi bu kitabın nəşrinə mənim də töhfəm olduğuna görə fəxr edirəm kimi cümlələr yer alırdı. Mən dedim ki, eybi yox, “Divan”ı rus dilinə tərcümə edirəm, qoy ona sponsor olsun. Məsələn ona açanda “mümkündür” dedi, rusca nəşr üçün yazdığım müqəddiməni də imzalayıb verdi. Ancaq heç bir nəşrə pul verə bilmədi...

İsa müəllimlə dəfələrlə görüşdüm və pulu verən adamın adını öyrəndim: vergilər nazirimiz Fazil Məmmədov. İsa müəllim əvvəlcə onun adını açıqlamağa icazə vermədi, sonradan bu tabunu götürdü. Mən o vaxtdan bəri çıxan kitablarımı avtoqrafla Fazil müəllimə göndərir və hər dəfə də bu beyti təkrar yazıram:

Bu əsalət ki, bugün xasdır sənə,
Əbədi ömür üçün bəsdir sənə!

2007-ci ildə mən rus jurnalisti N. Ozerovun qələmindən çıxmış bir kitabı tərcümə etdim. Kitab belə adlanırdı: “İlham Əliyev: Mən Azərbaycanı inanıram”. Bu, seçki ərəfəsində işıq üzü görün çox maraqlı və dərin bir kitabdır. Kitabda təhkiyə əsasən prezidentin dilindən aparılır, o, valideynləri haqqında, yetişdiyi mühit, təhsili barədə ürək dolusu danışır, sonra ölkənin taleyüklü məsələ-

lərindən və problemlərindən, Xəzərin statusundan, Qarabağ münaqişəsinin həllinə nail olmaq üçün Azərbaycanın apardığı siyasətdən bəhs edir. Həcm etibarilə xeyli iri olan bu kitab (23,5 çap vərəqi və ya 376 səhifə) Azərnəşrdə çapdan buraxılmışdı. Kitabın ruscası da eyni vaxtda nəşr olunmuşdu. Hyatt Regency (Naxçıvan) otelində ikisinin təqdimat mərasimi birlikdə keçirildi. Prezident özü bu tədbirdə iştirak etmirdi, lakin kitabla bağlı jurnalistin verdiyi suala cavabında kitabı çox bəyəndiyini vurğulamışdı.

2009-cu ildə mən “Divanü lüğət-it-türk”ü üç cild halında rus dilində buraxdım. Buna nəşr etdim deyə bilmirəm. Yəni də nə sponsor, nə də pul vardı. Qardaşım Prof. Dr. Əli Əskər Amerikadan Bakıya gəlmişdi. Evdə oturub söhbət edirdik. Söz “Divan”ın ruscasından düşdü. Əli dedi ki, öz qüvvəmizlə nəşr edək. Əli, kiçik qardaşım Xəyyam, bacım oğlu Asim, qızlarım Leyla və Ayla adama bir qədər pul yığıb mənə verdilər. Mən də nəşriyyata verib hər cilddən 25 ədəd çap etdirdim. Bu nüsxələri ölkənin ali rəhbərliyinə, elmi redaktor Kamal Abdullaya, rəyçi Nizami Cəfərova, Süleyman Dəmirələ, Türkiyənin Milli Kitabxanasına, ABŞ-ın Konqres Kitabxanasına, BDU-nun rektorum Abel Məhərrəmovaya, Tofiq Hacıyevə, Anara, BSU-nun türkologiya kafedrasına, bəzi görkəmli alimlərə, sponsorlara verdim. Rusçanı azərbaycanca nəşrin bolvankası üstündə işlədiyimə görə I və II cildlərin həcmi eynidir: I cild 512 səhifə, II cild 400 səhifə. Yalnız III cildin sonuna 1500 ədəd bibliografiya əlavə etdiyim üçün onun həcmi 492 səhifədir. Hər üç cild Min Bir Mahnı nəşriyyatında çap olunmuşdur.

2009-cu ildə mən həyatımın ən vacib işlərindən birini yerinə yetirdim, “Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərinin morfolojiyası” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etdim. Bunu ən azı 20 il əvvəl edə bilərdim. Qismət belə imiş. Bu müdafiənin mənim üçün əlamətdar bir cəhəti də vardı: müstəqillik dövründə, bəlkə də ölkəmizin tarixində ilk dəfə xarici bir elm adamı Bakıda keçirilən bir müdafiədə rəsmi opponent sifətilə iştirak edirdi. Bu, bütün türk dünyasının adlı-sanlı dilçisi, uzun illər Türk Dil Qurumunun sədri olmuş, Qazi Universiteti fənn-ədə-

biyyat fakültəsi türk dili və ədəbiyyatı bölümünün müəllimi Prof. Dr. Əhməd Bican Ərcilasun idi. Müdafiədən əvvəl mən ondan opponent olmağı xahiş etdim, o da razılıq verdi, rəyini yazıb göndərdi, sonra da müdafiəyə gəldi. Bircə şeyə yanırım ki, xocam müdafiədən sonra verdiyim banketdə ayağındakı padagra üzündən ət yeməkləri yeyə bilmədi, ancaq çörək-pendirlə yetindi. Onun müdafiədə iştirakı AAK tərəfindən də çox müsbət qarşılandı. Onu da deyim ki, mənim dissertasiyama xaricdən xeyli adam, o cümlədən İstanbul Universiteti Türkiyyat Araşdırmaları İnstitutunun keçmiş direktoru, hazırda ədəbiyyat fakültəsi türk dili və ədəbiyyatı bölümü əski türk dili şöbəsinin müdiri Prof. Dr. Osman Fikri Sərtqaya, Hacəttəpə Universiteti Türkiyyat Araşdırmaları İnstitutunun direktoru Prof. Dr. Ülkü Çelik Şavk, Bilkənt Universiteti türk ədəbiyyatı bölümü müəllimi, Berlin-Brandenburg Elmlər Akademiyası Turfan layihəsi direktoru Prof. Dr. Semih Tezcan, Ege Universiteti Türk Dünyası Araşdırmaları İnstitutunun müəllimi, indi direktoru Prof. Dr. Gürər Gülsevin kimi türk dilçiləri, Rusiya Elmlər Akademiyası Dilçilik İnstitutu Ural-Altay dilləri şöbəsinin müdiri, Rusiya EA-nın müxbir üzvü, Prof. Dr. Anna Vladimirovna Dıbo, Özbəkistan Elmlər Akademiyası Ə.Nəvai adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi Prof. Dr. E.A.Umarov, həmin institutun baş elmi işçisi Dos. Dr. A.R. Curabayev rəy göndərmişdilər. İçəridən olan rəylərin sayı-hesabı yox idi. Hamısına təşəkkür edirəm.

“Divan” çapdan çıxandan sonra bir qrup alim Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədri hörmətli akademik Arif Mehdiyevə məktubla müraciət etmişdi. Məktubda “Divan”ın türk dünyası, o cümlədən Azərbaycan üçün müstəsna əhəmiyyəti vurğulandıqdan sonra mənim bu möhtəşəm əsəri məharətlə tərcümə etdiyim, ona geniş bir müqəddimə, hər cildə ayrılıqda ön söz, son söz, qeyd və şərhlər yazdığım və bunların bir dissertasiya həcmində olduğu göstərilirdi. O da qeyd edilirdi ki, 1960-cı illərdə Daşkənddə eyni işləri görən, “Divan”ı özbək dilinə çevirən elmlər namizədi Salih Mütəllimova sovet AAK-ı müdafiəsiz elmlər doktoru adı vermişdi. Sonda bu

analogiyanın mənə də tətbiq olunması xahiş edilirdi. Bir müddət sonra Arif Mehdiyev məni yanına çağırırdı. Atasını, məşhur alim Şəfayət Mehdiyevi, ünlü alimlərimiz Yusif Məmmədaliyevi, akademiyamızın ilk prezidenti Oqtay Mirqasımovu tanıyıb-tanımadığımı soruşdu. Təbii ki, mən onları yaşım icabı şəxsən deyil, ismən tanıyırdım. Sonra dedi: Bu əsərin dəyərini mən çox yaxşı bilirəm, çünki həmin alimlər mən uşaq olanda tez-tez bizim evdə yığılır və türk dünyasının ən böyük əsərinin “Divanü lüğat-it-türk” olduğundan ağızdolusu danışdılar. Sənə bu ad düşür, ancaq verə bilmərəm. Əvvəla, AAK-ın əsasnaməsində fəvqəladə, müstəsna işlər barədə bir maddə yoxdur. İkincisi, bu adı sənə versəm, başqa elm sahəsinin adamları buraya axın edəcəklər. Məsələn, bir fizik gəlib deyəcək ki, siz ona tərcüməyə görə doktor adı verirsiniz, mən isə mexanika, optika, kinetika və s. sahələr üzrə orijinal kitablar yazmışam, mənə də verin. Yaxşısı budur ki, sən “Divan”a yazdığın o qeydləri dissertasiya halına sal və gətirib mənə masanın üstünə qoy. Qalanı ilə işin olmasın.

Mən Arif müəllimin dediyi kimi də hərəkət etdim. Dissertasiyanı yazdım, ancaq masanın üstünə qoymaq imkanım yox idi. İşni AAK-a göndərdim. İş konveyer üsulu ilə fırlanıb özü masaya çatdı. O zaman Arif müəllim belə demişdi: Bu iş müstəsna dərəcəli bir əsər haqqında qələmə alınıb. Onu müdafiəyə buraxmaq, üstəlik, birdəfəlik müdafiə şurası təşkil edək. Hörmətli akademik beləliklə məni müdafiə üçün növbəyə durmaq, bəlkə də illərlə gözləmək zəhmətindən xilas etdi. Burada ona bir daha öz sonsuz təşəkkürlərimi izhar edirəm.

Artıq qismən rahatlanmışdım və bütün vaxtımı tərcümə işlərinə həsr edə bilirdim. Elə həmin dövrdə mən BDU-nun bədii tərcümə laboratoriyasının baş elmi işçisi, müdiri idim. Bu işləri görməyə həm də borclu idim. Üstəlik, türk dünyasının UNESCO-su sayılan Türksöyün türk dilləri arasında tərcümə problemlərinə həsr etdiyi beynəlxalq konfranslarında iştirak edir və onun yekun bəyannaməsinə dəstək verirdim. Yekun bəyannaməsi türk xalqlarını bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün tərcümə işlərini genişləndirməyi tələb edirdi. O günə qədər mən bəzi orijinal kitablarımı və tərcü-

mələrimi Avrasiya Yazarlar Birliyi (Ankara) yayınları dil araşdır-maları dizisi adı altında nəşr etdirirdim. Bu seriyadan təxminən 20 kitab buraxmışdım. Türksöylə əməkdaşlığa başlayandan sonra Türksöylə kitabxanası seriyasını açdım, ötən il bu seriyadan 26-cı kitab, yəni “Ramiz Əskərə nəfis ərmağan” kitabı çapdan çıxdı.

Türksöylə tədbirlərinin birində istedadlı türkmən şairi Oraz Yağmurla tanış oldum. Oraz öz ölkəsində və türk dünyasında kifayət qədər tanınan qələm sahibidir. Azərbaycanı isə xüsusi bir məhəbbətlə sevir. Əsgərliyini də Bakıda çəkib. Onun türk dünyasına, eləcə də Azərbaycana və Bakıya həsr olunmuş gözəl əsərləri var. 2009-cu ildə Oraz Yağmurun “Qarabağlı ananın ağısı” adlı 84 səhifəlik kiçik bir məcmuəsini Türksöylə kitabxanası seriyasının 1-ci kitabı kimi nəşrə hazırladım, Min Bir Mahnı nəşriyyatının direktoru, türk dünyasının gerçək patriotu, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, aramızdan erkən ayrılan mərhum Rafiq Babayev onu pulsuz çap etdi. Həmin il Oraz Bakıda keçirilən şeir şölninə gəlmişdi. Kitabımı elə orada özünə təqdim etdik. Bu sürpriz qarşısında Oraz Yağmur çox duyğulandı, ağlamaq dərəcəsinə riqqətə gəldi, bütün tirajı qardaş ölkələrdən şölnə qatılan şairlərə və salondakı şeirsevərlərə payladı, özünə tək bir nüsxə saxladı.

Sayca 17-ci tərcümə kitabım “Ərkdən söylər bu dilim. XX əsr özbək şeiri antologiyası” adlanır. Onu da 2009-cu ildə MBM-də çapdan buraxmışam. Cəmi 6 çap vərəqi və ya 96 səhifə həcmində olan bu kitab Türksöylə kitabxanası seriyasının 2-ci kitabı idi. Onun yaranma tarixçəsi haqqında əsərin sonunda məlumat vermişəm. Mən Aşqabadda keçirilən bir simpoziumda istedadlı özbək tərcüməçisi və ədəbiyyatşünası Babaxan Məhəmməd Şəriflə tanış olmuşdum. Biz onunla sonralar Türksöylə bütün tədbirlərində birlikdə iştirak etmişik. Babaxan türkcədən özbəkcəyə 10-a yaxın roman tərcümə edib. Türkiyədə universitet bitirən qızı Şahinə də tərcüməçi-alimdir, onun tərcümə problemlərinə həsr olunmuş dissertasiyasına mən rəy də vermişəm. Biz Babaxanla bu qərara gəldik ki, Bakıda Azərbaycanca XX əsr özbək ədəbiyyatı antologiyası buraxaq. O, tezliklə 50 şairin bioqrafiyasını və hərəsinin bir neçə şeirini mənə göndərdi, mən də onları tərcümə

edib antologiyanı Rafiq Babayevin nəşriyyatında nəşr etdirdim. Bu kiçik kitabda Çolpan, Elbək, Batu, Aybək, Qafur Qulam, Uyğun, Maqsud Şeyxzadə, Həmid Alimcan, Mirtemir, Zülfiyyə, Şöhrət, Şükrulla, Erkin Vahidov, Abdulla Arifov, Rauf Pərfi, Həlimə Xudayberdiyeva, Xurşid Dövrən, Tahir Qəhhar, Törə Mirzə, Fəridə Bütəyeva, Xasiyyət Rüstəмова kimi tanınmış şairlər təmsil olunmuşlar. Daşkəndə 60 kitab göndərdim, özüm gedəndə də xeyli apardım. Babaxan da bizə borclu qalmadı. Mənim göndərdiyim və AzərTAC-ın Orta Asiya müxbiri Qulu Kəngərlinin apardığı materiallar əsasında 2013-cü ildə “XX əsr Azərbaycan şeiriyəti antologiyası”nı özbəkçə nəşr etdirdi. Burada Sabir, Əhməd Cavad, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Mikayıl Müşfiq, Rəsul Rza, Nigar Rəfibəyli, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Balaş Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Əli Kərim, Nəriman Həsənzadə, Xəlil Rza, Cabir Novruz, Qasım Qasımzadə, Musa Yaqub, Vaqif Səmədoğlu, Sabir Rüstəmخانلی, Nüsrət Kəsəmənli, Zəlimxan Yaqub, Rüstəm Behrudi və başqa şairlərimizin qısa tərcümeyi-halı, hərəsinin bir neçə şeiri verilmişdir. Mən və Qulu Kəngərli məsləhətçi kimi göstərilmişik. Sağ olsun!

18-ci və 19-cu tərcümə kitablarım türkmən ədəbiyyatının klassiki, məhəbbət lirikasının böyük ustadı Molla Nəfəsin (1810-1862) yaradıcılığında bəhs edir. Mən əvvəlcə onun 10 çap və rəqi (160 səhifə) təşkil edən şeirlərini 2010-cu ildə “Bu məkana gəlmişəm” adı altında nəşr etdirmişdim. Həmin il tanınmış diplomat Vəhdət Sultanzadə (ünlü tərcüməçi və şərqşünas-alim Məmmədəğa Sultanovun oğlu) Aşqabadda bizim səfirimiz təyin edildi. O, etimadnaməsini Prezident Qurbanqulu Berdimühəmmədova təqdim edəndə Molla Nəfəsin həmin kitabını da ona verdi. (Kitabı Aşqabada getməzdən əvvəl məndən almışdı). Kitab Prezidentin çox xoşuna gəldi və Türkmənistanda böyük əks-səda doğurdu. Ölkənin bütün qəzetləri onun üz qabığının şəklini və haqqında informasiya və məqalələr verdilər. Bundan bir neçə ay sonra Molla Nəfəsin 200 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans keçirilirdi. Məni də dəvət etmişdilər. Şairin bir sıra şeirlərini də tərcümə edərək onun daha irihəcmli (15 çap və rəqi, 240 səhi-

fə) “Seçilmiş əsərləri”ni nəşr etdirib özümlə Aşqabada aparmaq üçün götürdüm. Konfransın açılışında ölkənin himni, Prezidentin təbrik məktubu oxundu, sonra iclasın sədri dövlət başçısının şəxsən mənə ünvanlanmış salamlarını yetirdi və çıxış üçün ilk sözü mənə verdi. Bu hal bir neçə konfransda təkrar olundu.

Bu tərcümələrə görə, Türkmənistan prezidentinin 7 oktyabr 2010-cu il tarixli 11301 sayılı sərəncamına görə “Altın əsr” mükafatına layiq görüldüm. Bu, 38 sm uzunluğunda qızıl zəncirin ucuna bərkidilən qızıl suyuna çəkilmiş yüksək əyarlı gümüş medal-yondan ibarətdir. Onun üzərində “Türkmənistan Prezidentindən “Altın əsr” müsabiqəsinin qalibinə” sözləri həkk edilmişdir.

80-ci illərin sonunda Azərbaycanda digər türk xalqlarına böyük diqqət oyanmışdı. Onlardan biri də qaqauzlar idi. Qaqauz şairi Todur Zanet qaqauzca “Ana sözü” adlı qəzet buraxırdı. Azərbaycan mətbuatı, o cümlədən “Odlar yurdu” öz oxucularını tiraj azlığı üzündən bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalan “Ana sözü”nə abunə yazılmağa çağırırdı. Qısa müddət ərzində 100 mindən çox adam bu mətbuat orqanına abunə yazıldı. O zaman Bakıda xeyli qaqauz tələbə vardı, qaqauz şair və yazıçıları tez-tez Bakıya gəlirdilər. İllər keçdi, bir gün böyük ziyalımız Əli Şamil mənə Todur Zanetin qaqauzca 200-ə yaxın şeirinin elektron variantını göndərərək onları tərcümə etməyi tapşırırdı. Mən onun sözündən əsla çıxma bilmirəm və Əli müəllim bundan hətta sui-istifadə də edir. Todur Zanetin 104 səhifəlik “Ana dilim” adlı kiçik kitabı 2010-cu ildə MBM nəşriyyatında işıq üzü gördü. Şairin özünə xeyli kitab yolladım. Ümidvaram ki, bu kitab Todurun xanımının əlinə düşməz, ona görə də pərdə arxasında baş vermiş bəzi məqamları yazıram. Kitabın son variantını baxmaq üçün Todura göndərmişdim. O da öz razılığını vermişdi. Mətbəə çapa başlamışdı, birdən Todur başı lovlı zəng eləyib çapı dayandırdı, sonra internetdə yazdı: Amandır, filan-filan səhifələrdəki şeirləri çıxart, onların yerinə bunları qoy. Niyə? Çünki o şeirləri müəyyən adamlara həsr etmişəm, çap olunsalar, mərəkə qopacaq. Yaxşı. Yeni şeirləri tərcümə edib dəyişdirdim. Ancaq həcm də, mündəricat da dəyişdi, xeyli

problem yarandı. Todur yenə bir neçə şeiri kitabdan çıxartdırdı. Axırda mənim və mətbəenin qırımını görüb dayandı.

2010-cu ildə daha üç kitab tərcümə etdim. Bunlardan biri dahi türkmən şairi Məxdumqulu Fəraqinin (1724-1798) “Seçilmiş əsərləri” idi. Bi kitab da Əli Şamilin sifarişi idi. Əlişir Nəvai divan ədəbiyyatı, Məxdumqulu isə xalq ədəbiyyatı sahəsində türk dünyasının ən böyük iki şairidir. Onun türkməncə iki cildliyinin elektron variantından 400-dək şeirini seçərək dilimizə uyğunlaşdırdım. Elçin müəllim bir dəfə məndən soruşdu: Məxdumqulunun neçə faizi Azərbaycanca qorunub? Təqribən 90 faizi dedim. Kitab 448 səhifə (28 şap vərəqi) alındı. Xeyli iri olduğu üçün (ölçüləri də 100x70 idi) onu Bakıda nəşr etməyə gücümüz çatmadı. TÜRKSOY-a göndərdik, Ankarada min nüsxə tirajla nəşr edildi. Yağlı və qalın təbaşirli kağızda basıldığı üçün birinin çəkisi 1 kq 600 q idi. Ona görə də Bakıya yalnız 100 ədəd göndərildi, onun yarısını Türkmənistanı yola saldıq, qalanını da dost-tanışa verdik. Hər dəfə Ankaraya gedəndə 10-15 ədəd ancaq gətirə bildirdim. TÜRKSOY-dakı tiraj gəlib-gedən qonaqlara hədiyyə edildi.

Kitabdan birini də hörmətli Tofiq Hacıyevə vermişdim. Səhər məni görüb dedi: O nə kitabdı mənə vermişdin? Yoxsa xoşunuza gəlmədi? Gecə vacib bir yazı üzərində işləyirdim, səhər məruzəm vardı AAK-da. Kitab da masanın üstündə idi. Birdən elə-belə vərəqlədim, əlimdən yerə qoya bilmədim, sübhə qədər oxudum. Bu nə dahi şairmiş! Yazı da eləcə qaldı!

Məxdumqulu sənətindən bixəbər olan lovğa bir dosentimiz öz ələmində guya ona lağ eləyir: biz böyük xalqıq, Nizamini, Füzulini yetirmişik, əks halda, biz də Məxdumqulu yetirərdik!

2010-cu ildə iki cildlik “Türk ədəbiyyatı tarixi”ni (Bakı: MBM, I cild, 37 çap vərəqi, 602 səhifə; II cild, 41 çap vərəqi, 658 səhifə) tərcümə etdim. Bunun da maraqlı bir tarixçəsi var. Biz bir dəfə Ankarada Avrasiya Yazarlar Birliyində olanda Anar müəllim şikayət etdi ki, Azərbaycanca yaxşı bir türk ədəbiyyatı tarixi yoxdur. Birliyin sədri Yaqub Dəliöməröğlu dedi ki, mütəxəssislərə belə bir kitab hazırlatdıra bilər. Mən də onu tərcümə etməyə söz verdim. Bir müddət sonra iki cild həcmində əlyazma hazır

oldu, mən də verdiyim sözü tutub onu tərcümə etdim. Bu kitabda türk ədəbiyyatının ayrı-ayrı simaları haqqında oçerklər yoxdur, dövrlər üzrə çox dərin və elmi icmallar var. Burada türk ədiblərinin istisnasız olaraq bütün əsərlərinin adları çəkilir.

2011-ci il mənim həyatımda ən məhsuldar ildir. Həmin il mən Bakı Dövlət Universiteti üzrə əldə etdiyim yüksək elmi nailiyyətlərə görə “İlin alimi” seçildim. O il mənim 1 orijinal və 14 tərcümə kitabım nəşr edilmişdir. Bunların ümumi həcmi 255,5 çap vərəqi və ya 3990 səhifə təşkil edir. Bu da hər günə orta hesabla 11 səhifə yazı deməkdir. İndi siz təsəvvür edin ki, həmin il mən nə qədər gərgin işləmişəm. Hər səhifəyə 1 saat vaxt lazım olduğunu nəzərə alsaq, demək, hər gün 11 saat bilgisayar arxasında oturmuşam. Onu da deyim ki, mən təxminən 90-cı illərin ortalarından bəri əllə yazı yaza bilmirəm, hökmən kompüterdə yazmalıyam. Mənim məhsuldar işləməyimin başqa bir səbəbi də məhz odur ki, mətnləri kompüterdə mən özüm yığıram. Yoxsa ki, mətni əllə yaz, ver qız yığsın, sonra onu yoxla, qız düzəltsin, bir şey dəyişmək istəsən bunu kağız üzərində elə, bir də ver qıza... Adam çərləyər.

Nurməhəmməd Əndəlibin (1661-1740) “Şeirilər. Poemalar. Dastanlar” kitabı türkmən ədəbiyyatından növbəti tərcüməm idi. Əndəlib türkmən ədəbiyyatının və ədəbi yazı dilinin banisidir. Bu kitabda onun qəzəl, təsmin, təzmin və təxmisləri, Əbdürrəhman Caminin 11 qəzəlinin tərcüməsi, dörd poeması (“Oğuznamə”, “Risaleyi-Nəsimi”, “Səəd Vəqqas” və “Qisseyi-firon”), dörd dastanı (“Yusif və Züleyxa”, “Leyli və Məcnun”, “Zeynal Ərəb” və “Baba Rövşən”) verilmişdir. 2011-ci ildə Əndəlibin 350 illik yubileyi idi. Mən yubiley münasibətilə TÜRKSÖY dərgisində (2011, sayı 3, s.14-20) “Büyük Türkmen Şairi Nurmuhəmməd Anadalip” adlı türkcə bir məqalə dərc etdirdim, sonra isə şairin 292 səhifəlik kitabını çapdan buraxdım. Bu nəşr türkmən elmi-ədəbi çevrələrində dərin rəğbətlə qarşılandı. Kitab o zaman Finlandiyada yaşayan həmvətənimiz İzzət Cahanbəxş Nadirinin maddi dəstəyi ilə nəşr olundu. Hazırda ABŞ-da yaşayan soydaşımıza ən səmimi şəkildə təşəkkür edirik.

Böyük şair, nasir, mahir tərcüməçi, fihə, musiqiyə, hər b sənətine, poetikaya dair dərin məzmunlu risalələr müəllifi, görkəmli diplomat və dövlət adamı, Hindistanı 333 il idarə etmiş Baburilər sülaləsinin və imperiyasının banisi Zəhirəddin Məhəmməd Babur (1487-1530) çağatay poeziyası tarixində Əlişir Nəvaidən sonra ikinci böyük zirvə, nəsrdə isə birinci şəxsiyyətdir. Təəssüf ki, lap yaxın illərə qədər bu qüdrətli qələm sahibinin Azərbaycan dilində heç bir əsəri yox idi. Bu boşluğu doldurmaq məqsədilə onun "Seçilmiş əsərləri"ni (MBM, 2011, 20,5 çap vərəqi, 328 səhifə) nəşr etdim. Buraya Baburun Kabil və hind divanı, 500-ə yaxın qəzəli, qəsidəsi, rübaisi, tüyuğu, məsnəvisi, qitəsi və digər janrlarda yazdığı şeirləri, "Etiquadiyyə" risaləsi və farscadan türkcəyə çevirdiyi "Risaleyi-validiyyə" əsəri daxil edilmişdir.

Zəhirəddin Məhəmməd Babur həm də türk-islam ədəbiyyatı tarixində memuar janrında yazılmış ilk əsər olan "Baburnamə"nin müəllifidir. Ədib bu əsərində 1494-1529-cu illər arasında Orta Asiyada, Əfqanıstanda və Hindistanda baş verən bütün hadisələri, öz həyatını, o dövrün bütün ictimai-siyasi xadimlərini, ədəbiyyat, elm və mədəniyyət nümayəndələrini əhatə edir. Kitabda o regionun flora və faunası, coğrafiyası, etnoqrafik özəllikləri barədə son dərəcə maraqlı məlumatlar verilmişdir. "Baburnamə" bugünə qədər bir çox dillərə, o cümlədən ingilis, fransız, alman, ispan, holland, rus, türk, hind, Çin dillərinə tərcümə edilmişdir. Bizim dildə mənim tərcüməmlə yanaşı Prof. Dr. Füzuli Bayatın da gözəl bir tərcüməsi mövcuddur. Kitabın həcmi də xeyli böyükdür: 29 çap vərəqi, yaxud 464 səhifə.

Baburun əsərləri çapdan çıxdıqdan sonra mən onları, Sultan Hüseyn Bayqaranın kitabını, XX əsr özbək şeiri antologiyasını, Mahmud Kaşğarının "Divanü lüğət-it-türk" əsərini Özbəkistan Prezidenti İslam Kərimova göndərməsi üçün Bakıdakı özbək səfirinə təqdim etdim. Hiss etdim ki, annotasiyada Babur haqqında yazılmış "Böyük türk hökmdarı" ifadəsindəki "türk" sözü səfirin xoşuna gəlmədi. Ürəyimə damdı ki, səfir bu ifadədən dolayı kitabları Daşkəndə göndərməyəcək. Bir-iki ay sonra kitabları poçtla İslam Kərimova yolladım. Təxminən on gün sonra məni səfirlik-

dən axtarmağa başladılar. Məlum oldu ki, İslam Kərimov kitabları almış, öz müşaviri baburşünas-yazışı Xeyrəddin Sultanovu Əndicana göndərmiş, Babur fondunda ədibin əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi münasibətilə böyük tədbir keçirilmişdir. Sonra həmin tərcümələrə görə fond 2011-ci ildə məni Baburun vətəni Əndicana dəvət etdi və Baburun adını daşıyan beynəlxalq mükafat verdi. Bu, üzərində Baburun barelyefi həkk olunmuş kiçik bir medaldır, onun vəsiqəsi çox maraqlıdır: qədim dövrlərdə şahların, sultanların rulon şəklində bülükmüş dəri perqament fərmanlarına bənzəyir, dəyirmi qılıf içindədir, qılıf da at dərisindədir.

Sayca 27-ci tərcüməm Sultan Hüseyn Bayqaranın (1438-1506) “Divan”ıdır (MBM, 2011, 15,5 çap vərəqi, 248 səhifə). O da eynən Babur kimi Çingiz xanın və Əmir Teymurun nəslindəndir, onlara mirzə deyirlər ki, əmirzadə sözünün təhrif olunmuş şəklidir. Sultan Hüseyn Bayqara haqqında Babur öz “Baburnamə”sində geniş məlumat vermişdir. Onun zahiri görkəmi, arvadları, 14 oğlu, 11 qızı, xəstəliyi, hobbisi, sevdiyi və sevmədiyi şeylər, dostları və düşmənləri barədə danışmış, Dövlətabad sarayında min nəfərə yaxın elm, ədəbiyyat və sənət adamına yaratdığı şəraitdən bəhs etmişdir. Əlişir Nəvai də özünün “Məcalis-ün nəfais” təzkirəsinin səkkizinci bölməsini bütünlüklə uşaqlıq dostu və mədrəsə yoldaşı Bayqaraya həsr etmiş, onun divanındakı 164 qəzəlin mətləhlərini, yəni ilk beytlərini vermişdir.

Mənim nəşr etdiyim kitaba Bayqaranın iki yüz qəzəli, iki təxmisi, bir müxəmməsi, altı rübaisi, altı qitəsi və bir risaləsi daxildir. Şairin əsərlərinin sayı azdır, çünki o, 16 yaşında xidmətə başlamış, 52 il siyasətlə məşğul olmuş, 38 il böyük bir dövləti idarə etmişdir. Sajsız-hesabsız müharibələr, bitib-tükənməyən səfərlər və yürüşlər, rəqiblərinin və oğlanlarının yaratdığı problemlər və üsyanlar, idarəçilik işləri, məşvərətlər, qəbullar, məclislər onun vaxtını tamamilə almışdır. Əgər o, sultan deyil, Dövlətabad sarayının bütün nemətlərindən istifadə edən qayğısız bir şair olsaydı, onun bədii irsi bundan dəfələrlə artıq olardı. Bu kitabın nəşrini qızım Dr. Ayla Əskər maliyyələşdirmişdir.

28-ci və 29-cu tərcümələrim dahi tatar şairi Abdulla Tukayın (1886-1913) sənətinə aiddir. O, cəmi 27 il yaşasa da, tatar və ümumtürk poeziyasında silinməz izlər baraxmışdır. Müxtəlif illərdə ölkəmizdə şairin bir sıra şeirləri çap edilmiş, lakin ayrıca heç bir kitabı buraxılmamışdır. Tukayın anadan olmasının 125 illiyi ərəfəsində bu boşluğu doldurmaq məqsədilə onun “Millətim” adlı kitabını nəşr etdim. Bu kitabın bir özəlliyini göstərmək istəyirəm: qoşa səhifənin sol vərəqlərində Tukayın şeirlərinin tatarca orijinalı, sağ vərəqlərində Azərbaycanca tərcümələri verilmişdir. Bu, oxucuya iki dilin ortaq və fərqli cəhətlərini görməyə imkan verir. Kitab çapdan çıxar-çıxmaz ilk on nüsxəsini Tatarıstan Yazıçılar Birliyinə göndərdim və xahiş etdim ki, birlik məni Abdulla Tukay adına Dövlət mükafatına təqdim etsin. Bunun üçün lazım olan anketləri-filanı da doldurub yolladım. Mükafata təqdim edilən müəlliflər arasında öz adımlı görmədim. Neynək, layiq bilməmişlər və təqdim etməmişlər deyə düşündüm. Məni yubileyə də dəvət etmədilər. Bu mənə toxundu. Yubiley ərəfəsində köhnə tərcümələr bazasında Tukayın müxtəlif dillərdə kitabları işıq üzü gördü, ancaq bunların heç biri ilk dəfə tərcümə olunmurdu. Mənim kitabım dil və tərcümə baxımından yeni idi. Tatarıstan Mədəniyyət Nazirliyinə və Tukay fonduna məktub yazdım. Onun qısa məzmunu belə idi: mən heç bir sifariş-filan olmadan Tukayın 268 səhifəlik bir kitabını pulsuz tərcümə etmiş, qardaşım Dr. Əli Əskərin vəsaiti ilə çapdan buraxmış, on nüsxəsini Kazana göndərmişəm. Lakin siz məni yubileyə çağırmadınız, bununla da Tukayın ruhuna hörmətsizlik etdiniz. Tukay dahi, tatar milləti uludur, lakin bəzi məmurlarınız alçaqdır. Bu məktub nazirlikdə və fondada böyük ajiotaj doğurdu. Xalq şairi, millət vəkili Robert Minullin əl altından təhqiqat apararaq yazıçılar birliyinə göndərdiyim kitabları tapdı. Məlum oldu ki, birliyin sədri Tukay adına mükafata öz namizədliyini irəli sürdüyü üçün mənim kitablarımı üzə çıxarmamış, tərcümə haqqında yubiley komitəsinə də məlumat verməmişdir.

İlin sonunda Bakıda Abdulla Tukayın yubileyi keçirilməli idi. Bizim Mədəniyyət Nazirliyi Tukayın “Seçilmiş əsərləri”ni bu-

raxmaq qərarına gəldi, məndən tərcümə etdiyim şeirləri istədi. Bu yurun dedim. Kitab çıxdı, söz verdikləri halda “nəzərdə tutulmadığı üçün” (!) mənə qonorar ödəməkdən imtina etdilər. Mən bu haqda baş nazirin müavini Elçin müəllimə məktub yazıb şikayətimi bildirdim, o da öz növbəsində mədəniyyət nazirliyinə məktub yazdı. Eyni cavab gəldi: “nəzərdə tutulmamışdır”. Nə gözəl! Elə isə hansı haqla mənim tərcüməmi çap edir və müəllif hüquqlarını pozursunuz? Bu vəziyyətdə nazirliyi məhkəməyə verməkdən başqa əlac yoxdur. Lakin bu, Ramiz Əskərə yaraşan deyil!

Görün daha nələr oldu. Tataristanın mədəniyyət nazirinin müavini, əslən bakılı tatar qızı İradə Əyyubova Abdulla Tukayın Milli Kitabxanada keçirilən yubiley tədbirində iştirak etmək üçün Bakıya gəldi, nazirlik və fond adından mənə dəfələrlə üzrxahlıq etdi və Tataristanın “Mədəniyyət sahəsində uğurlara görə” medalını gətirdiyini bildirdi. Mən medaldan imtina etdim, lakin bəzi hörmətli adamlar araya girdiyi üçün tatar millətinin, Tukayın və bakılı qızın xatirinə yumşaldım. Bir neçə ay sonra Tataristan Mədəniyyət Nazirliyi mənə Kazana dəvət etdi, Tukayla bağlı yerləri gözdüm, Milli Kitabxanada tatar ziyalıları ilə görüşdüm.

Divan sahibi olan türk şairələrindən Mehri Xatunun (1460-1516) “Divan”ı (MBM, 2011, 23 çap vərəqi, 368 səhifə) mənim sayca 30-cu tərcümə kitabımdır. Mehri Xatun Türkiyənin Amasiya şəhərindəndir. Mən bu biri Amasiyadan olduğum üçün (bu ikisi bir-birilə qırılmaz tellərlə bağlıdır), üstəlik, 2010-cu ildə şairənin 550 illik yubileyi münasibətilə onun kitabını çapa hazırladım, təəssüf ki, onu vaxtında nəşr etmək mümkün olmadı, 2011-ci ilin fevralında həmkəndlim Bədirxan Haqverdiyevin sayəsində bu kitab işıq üzünə gördü. Bu bütün dünyada Mehri Xatunun yubileyinə həsr olunan yeganə kitab oldu. Dostum Bədirxana öz sonsuz təşəkkürümü bildirirəm.

Qismət elə gətirib ki, mən prezidentlərin kitablarını və ya prezidentlər haqqında kitabları da tərcümə etmişəm. Bu qəbildən ilk kitab yazıçı-publisist Akkan Süvərin “Köylü başbakan Dəmirəl” kitabı idi (Süleyman Dəmirəl sonralar prezident oldu). Bu kitab işıq üzünə görmədi, əlyazmanın bir nüsxəsi Dəmirəldə, bir

nüsxəsi məndədir. İkincisi, öz prezidentimiz haqqında rus jurnalisti N.Ozerovun yazdığı kitabdır. Onun haqqında bir qədər əvvəldə məlumat vermişəm. Üçüncüsü, Türkmənistan prezidenti Qurbanqulu Berdimühəmmədovun qələmindən çıxan “Axaltəkə atı” kitabıdır. 14,5 çap vərəqi və ya 232 səhifə həcmində olan bu rəngli kitabı CBS nəşriyyatı nəfis şəkildə nəşr etmişdir. Türkmənistanın ölkəmizdəki səfiri Toyly Köməkəvün xahişi ilə mən bu gözəl kitabı ən qısa müddət ərzində tərcümə etdim, o isə mənə nə honorar ödədi, nə də kitab verdi. “Axaltəkə atı” Azərbaycanın siyasi elitasının və elmi dairələrinin dərin marağına səbəb oldu. Səfirimiz Vəhdət Sultanzadənin mənə dediyinə görə, Aşqabadda onun möhtəşəm təqdimat mərasimi keçirildi, orada iştirak və çıxış edən Qurbanqulu Berdimühəmmədov mənə öz təşəkkürünü bildirdi.

Növbəti tərcümə kitabım “Türkmən şeiri antologiyası”dır. 400 səhifəlik (25 çap vərəqi) bu kitabda XVII-XIX əsrlər türkmən poeziyasının 21 görkəmli nümayəndəsinin bioqrafiyası və şeirlərindən nümunələr verilmişdir. Oxucu bu kitabda Əndəlib, Azadi, Şahbəndə, Məxdumqulu, Şeydayi, Məğrubi, Qayıbi, Talibi, Kəminə, Zəlili, Zinhari, Molla Nəfəs, Aşiqi, Katibi və başqa şairlərin həyat və yaradıcılığı haqqında maraqlı faktlarla qarşılaşır. Yadıma bir hadisə düşür. Bir dəfə Aşqabadda Leninin heykəlinin qaldığını eşidib onu görməyə getdim. Heykələ tamaşa etdim və gördüm ki, həqiqətən bunu sökmək olmaz. Abidə təxminən iki metr hündürlükdə dörd üzvlü kvadrat bina şəklindədir. Onun hər üzünə türkmən xalça məktəblərinin ən məşhur çeşnilərindən biri rəngli kaşı şəklində işlənib. Xalçaların yerlik hissəsinə ən gözəl motivlərlə yanaşı Lenin haqqında kəlamlar həkk edilib. Bu kəlamları pozsan və ya qoparsan, xalçaların kompozisiyası pozulacaq. Binanın ikinci mərtəbəsi sayılan hissəsində çox da hündür olmayan pyedestal üzərində Leninin heykəli ucalır. Xalçaların xatirinə Leninə toxunmaq olmaz. O vaxtlar möhkəm siqaret çəkirdim, günə dörd paçka məni görmürdü. Türkmənistanda siqaretə, nasa, tiryəkə, bir sözlə, narkotiklərə qarşı ciddi mübarizə aparılır. Küçədə, həyətdə, bazarda, ictimai yerlərdə siqaret çəkmək yasaqdır. Biz hamımız bunu bilirdik, siqareti bir az dalda yerdə, ovcu-

muzun içində gizlədərək çəkirdik. Polis görəndə tez içəri girirdik. Mən lap heykəlin yanında siqareti yandırır çəkməyə başlamışdım ki, böyürdən iki gənc polis çıxdı. Artıq iş işdən keçmişdi. Mənə yaxınlaşıb özlərini təqdim etdilər və onlarla birlikdə şöbəyə getmək lazım olduğunu bildirdilər. Mən dedim ki, siqaret yasağından xəbərim yoxdur, həm də xəstəyəm, siqaret çəkməsəm, ölürəm. İkincisi, siz türkmən ədəbiyyatı professorunu hara aparırsınız? Onlar çaşıb qaldılar. Mən bir nəfəsə 20-30 türkmən şairinin, yazıçısının adını söylədim. Siz bunların hamısının adını bilirsinizmi? dedim. Mənim biliklərimə mat qalan polislər təzim edib getdilər. Sadəcə olaraq burada siqaret çəkməməyi xahiş etdilər, çünki bura prezident aparatına çox yaxındır. Yoxsa ki, türkmən polisləri bizimkilərdən daha prinsipial və daha sərtidirlər. Məni iri məbləğdə labüd cərimədən türkmən ədəbiyyatına aşinalığım xilas etdi.

33-cü kitab klassik türkmən şairi Abdulla Şahbəndənin (1720-1800) “Seçilmiş əsərləri”dir (MBM, 2011, 6,5 çap vərəqi, 104 səhifə). Bu, qardaş xalqın ən böyük sənətkarlarından, ədəbi simalarından biridir, gözəl şeirlər və dastanlar müəllifidir. Bizim aşıqlar öz adlarına dastan qoşduqları halda (məsələn, “Ələsgər və Səhnəbanu”, “Valeh və Zərnişan”), türkmən aşıqları xalq dastanlarını işləyir, süjetinə, şeirlərinə əl gəzdirir, cilalayır, bir növ redaktə edirlər. Şahbəndənin də bir neçə dastanı vardır: “Şah Bəhram”, “Gül-Bülbül”, “Xocamverdixan”. Bunlardan “Şah Bəhram” hind mifologiyasının savaq, ovçuluq və zəfər tanrısı Varaxra, yaxud Viret-rana ilə bağlıdır. Bu surət sonralar İran mifologiyasına keçərək Bəhram şəklində sabitləşmişdir. Bəhram Mərix (Mars) kimi müharibəni simvolizə edir. Sasanilərin on dördüncü şahı çöl eşşəyi (qulan, gur) ovladığı üçün Bəhram Gur adı ilə məşhur olmuşdur. Nizami Gəncəvi “Yeddi gözəl”də, Əmir Xosrov Dəhləvi isə “Həft behişt” poemasında onun surətini yaratmışlar, Şahbəndə də onların təsiri ilə bu mövzuya mütaciət etmiş, lakin fərqli süjetə malik orijinal bir əsər qələmə almışdır. Şairin “Gül-Bülbül” dastanı da çox maraqlıdır. Bu mövzuda ondan əvvəl də əsərlər yazılmışdır. 1456-cı ildə Bədiəddin Mənuçöhr ət-Təbrizi, daha sonra özbək şairləri

Səlahi “Gül-Bülbül”, Lütfi isə “Gül və Novruz” adlı əsər yazmışlar. Şahbəndə öz dastanına başqa bir ruh vermiş, poetik məramına uyğun olaraq onun süjetini xeyli dəyişdirmişdir.

Türkmən ədəbiyyatından tərcümə etdiyim kitablarda müxtəlif janrlarda şeir nümunələri görmüşdüm. Bunların arasında indiyədək açılmamış son dərəcə çətin müəmmalar, bizim ədəbiyyatımızda xeyli seyrək olan maraqlı vücudnamələr çoxdur. Deyişmə isə təxminən hər şairin, hər aşığın sənətinə xas olan bir janrdır. Belə qərara gəldim ki, “Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri” adlı kitab tərtib edim. Müxtəlif şairlərin yaradıcılığında rast gəldiyim bu janrlardakı şeirləri bir kitabda topladım, ona “Möcüzəli poeziya (yaxud türkmən özü bir möcüzədir)” adlı böyük bir müqəddimə yazdım. Həmin kitabın həcmi 8 çap vərəqi və ya 128 səhifə oldu.

2011-ci ilin yayında ailəlikə Amerikaya, oğlum Atillanın yanına getmişdik. O vaxt mən “Monqolların gizli tarixi” kitabının tərcüməsi üzərində işləyirdim. Əlimdə əsərin türkcəsi, ruscası və almançasının elektron variantı var idi. Şəxs, xalq, tayfa, ölkə, şəhər, kənd, dağ, çay və s. adlar hər üç kitabda fərqli imlada gedirdi. Bunlardan hansı düzdür? Məsələn, Çağaday, yoxsa Çağatay, Oqaday, yoxsa Ögedey? Qərara gəldim ki, məsləhət üçün Vaşinqtondakı monqol səfirliyinə müraciət edim. İxtisasca tarixçi olan səfirə bir elektron məktub yazdım. Cavab vermədi. Eyni məktubu mədəniyyət məsələləri üzrə müşavirə də göndərdim. Yenə cavab gəlmədi. Atilla səfirliyin ünvanını öyrəndi və məni oraya apardı. Mən bir az da monqolca bilirəm. Monqolca salamlayıb özümü təqdim etdim və səfirlə görüşmək istədiyimi bildirdim. “Mümkündür”– dedilər, yuxarı telefon açdılar, ancaq: “Bəs deməzsənmi səfir bir az əvvəl gedib”. Gördüm ki, yalan deyirlər. Müşavirlə görüşdüm. Məlum oldu ki, məktubum onlara çatıb. Bəs niyə cavab vermədiniz? “İzvinite”. Müşavir dedi ki, bu, tarixi-filoloji məsələdir, biz sizə kömək edə bilmərik. Yeganə köməyimiz o ola bilər ki, Ulan-Batora getmək üçün sizə viza verək. Normal viza 30 dollara idi, mən bir də bura gəlməmək üçün 60 dollar ödəyib isti-isti viza aldım.

Vaşinqtondan ixtisasca mənin kimi jurnalist olan, Lvovda hərbi jurnalistika fakültəsi bitirən Monqolustan prezidenti Tsaxia Elbegdorja məktub göndərüb kitabın azərbaycanca nəşrinə kiçik bir müqəddimə yazmağı xahiş etdim. Hörmətli rektorun akademik Abel Məhərrəmovun köməyi ilə sentyabrda Moskva üzərindən Ulan-Batora uçdum. Orada öyrəndim ki, məktub prezidentin müşavirində, müşavir isə xaricdədir. Əvəzində Monqolustanda ən hörmətli elm adamı olan Prof. Dr. Çoymaa ilə tanış oldum, ondan lazımı məsləhətlər aldım, üstəlik, Bilgə xaqanın və Köl Tiginin, Tonyukukun abidələrini ziyarət etdim, şəkillərini çəkdim, Bakıya qayıdıb “Orxon abidələri” kitabını yazdım. Təbii ki, “Monqolların gizli tarixi”ni də çapdan buraxdım (Bakı: MBM, 2011, 22,5 çap vərəqi, 360 səhifə), Monqolustan prezidentinə, Elmlər Akademiyasına və Prof. Dr. Çoymaaya göndərdim. Düzdür, təşəkkür məktubu gəlmədi, ancaq bağlamalar da geri qayıtmadı, demək, almışlar. Aldıqlarını bir də ondan bilirəm ki, mənə Çingiz xanın 800 illik yubileyinə dəvət etmişdilər. Elmlər Akademiyasının prezidenti və ya vitse-prezidenti böyük axtarış hesabına BDU-nun xarici əlaqələr üzrə prorektoru Şəlalə xanımın telefonunu tapmış və ona belə demişdi: “Biz Ramiz Əskəri yubileyə çağırırıq. Təcili Çin səfirliyinin müşavirinə müraciət etsin, müşavir onu Çin üzərindən Ulan-Batora göndərəcək”. Şəlalə xanıma dedim ki, bəs yubiley nə vaxtdır, dedi ki, onu demədi. Yəqin hesab edib ki, yubileyin tarixini mən internetdən öyrənməliyəm. Sağ olsunlar, sayıblar, ancaq bunu niyə piş əz vəqt (əvvəlcədən) mənim özümə internet vasitəsilə xəbər verməyiblər? Mən şəxsi təcrübəmdən gördüm ki, bu ölkədə məktub yazmaq, məktuba cavab vermək bir o qədər də dəbdə deyil. Neyləmək olar, hərənin öz adəti var.

Tanınmış türk şairi Əli Ağbaşın “Seçilmiş şeirləri” sayca 36-cı tərcümə kitabımdır. Əli abi Avrasiya Yazarlar Birliyi sədrinin müavini, birliyin orqanı “Kardeş Kalemler” dərgisinin baş redaktordur. Dərgini çıxarmaq üçün pul tapılmayanda həyat yoldaşının qızıklarını lombarda girov qoyub pul götürür, jurnalın növbəti nömrəsinin mətbəə xərclərini ödəyir. Əli abi 2011-ci ildə Türkiyədə ilin şairi seçildi. Anar müəllim bu münasibətlə onun kiçik

də olsa, bir kitabını hazırlamağı məndən xahiş etdi. Mən can-başla işə başladım, bir həftəyə yüzdən artıq şeirini uyğunlaşdırdım, “Elm və təhsil” nəşriyyatı onun 9 çap vərəqi, 150 səhifə həcmində kitabını çap etdi. Həmin kitaba bu gözəl şair və mübarək insan haqqında “Könül əri Əli Ağbaş” adlı 7 səhifəlik bir müqəddimə də qələmə aldım, şeirlərinin təhlilini verdim. Mən ona şeirlər ithaf etmiş, bəzi şeirlərinə də nəzirə yazmışam. Qismət olsa, daha böyük bir kitabını çapa hazırlayacağam.

Bundan sonra böyük dilçi alim, incə ruhlu şair Bəkir Çobanzadənin (1893-1937) “Seçilmiş şeirləri”ni nəşr etdim. Bəkir Çobanzadə son min ildə biz türklərin dahi Mahmud Kaşğaridən, ulu Mirzə Kazımbəydən sonra yetişən üçüncü böyük dilçimizdir. O, XX əsrdə Avropa standartında təhsil alan, alim adı qazanan ilk filoloqumuzdur. 2007-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası onun elmi əsərlərini 5 cild halında nəşr etmişdir. Ona görə də çox az adam onun həm də gözəl şair olduğunu bilirdi. Mən Çobanzadənin şeirlərini əldə etmək üçün Kırımdakı kitabxanaya müraciət etdim, əvəzində məndən 100 dollar pul istədilər. Bu faktı Facebook-da bəyan etdim, Türkiyədən onlarca tatar o pulu ödəməyə hazır olduğunu yazdı, sonra Prof. Dr. Hakan Kırımli həmin kitabı mənə göndərdi. Mən Bəkir Çobanzadənin 73 şeirini dilimizə uyğunlaşdırdım, kitaba 12 səhifəlik ön söz yazıb nəşr etdim (Bakı: Nurlan, 2011, 10 çap vərəqi, 160 səhifə).

Daha sonra Bəkir Çobanzadənin altı gözəl hekayəsini, üç məqaləsini, ədəbiyyata, dilə, sənətə dair fikirlərini də tərcümə etdim, lakin bunlar həcm etibarilə ayrıca kitab təşkil etməkdən uzaq idi. Ona görə onun şeirlərini və nəsrini birlikdə nəşr etmək qərarına gəldim və yeni kitabın adını “Seçilmiş bədii əsərləri” qoydum. Kitab 2012-ci ildə çapdan çıxdı (Bakı: BXQR, 15 çap vərəqi, 240 səhifə). Həmin ilin 25 mayında ədibin vətəni Qarasubazar şəhərində (Kırım Muxtar Respublikası, Ukrayna, indiki adı Belqorskdir) keçirilən «Bəkir Çobanzadə dünyası» adlı beynəlxalq türkoloji konfransda «Bəkir Çobanzadənin poeziyası və nəsr» mövzusunda məruzə ilə çıxış etdim və mənə Bəkir Çobanzadə adına beynəlxalq mükafat verildi. Təqdimat mərasimində çox duyğulu bir nitq söy-

lədim. Nitqin qısa məzmunu belə idi: Mən indiyədək bəzi ölkələrdə mükafatlar almışam. Məsələn, Türkiyədə. Bu, 75 milyonluq müstəqil dövlətdir, prezidenti var, hökuməti var, baş naziri var, nazirlikləri, o cümlədən mədəniyyət nazirliyi, hər cür təşkilatları, o sıradan yazarlar birliyi, büdcəsi, pulu, sərvəti var. Məsələn, 30 milyonluq Özbəkistanda. Onların da hər şeyi var. Məsələn, 7 milyonluq Türkmənistanda. Onların da hər şeyi var. Məni ağırlamaq, mənə mükafat, o cümlədən də pul vermək onlar üçün problem deyil. Lakin sizin heç nəyiniz yoxdur, nə dövlətiniz, nə hökumətiniz, nə büdcəniz, nə pulunuz! Sizin böyük ürəyiniz var! Belə ürəyi olan millətin hər şeyi olacaq! Gördüm ki, salonda qadınlar hönkür-hönkür ağlayır, kişilər isə yanaqlarından axan göz yaşlarını silirlər. Sonra Hakan Kırımlı mənə dedi ki, ən təsirli nitq üzrə nominasiya olsaydı, onu da sənə vermək lazım gələrdi.

Mən buna bənzər bir səhnəni 2007-ci ildə Ankarada Türk Dil Qurumunda “Divanü lüğət-it-türk”ün azərbaycanca nəşrinin təqdimat mərasimində də müşahidə etdim. Türkiyənin doqquzuncu prezidenti Süleyman Dəmirəl də orada iştirak edirdi. Mən səhnədə idim, “Divan”ı tərcümə etdiyinə görə öldürülən, güllələnən, şəhid olan, ölən Xalid Səid Xocayev, Kutluğ Şevki, Məhəmməd Əli, İsmayıl Damollam, Əskər Eqeubay haqqında danışanda salonda bəzi qadınlar ucadan ağlamağa başladılar. Mərasimdən sonra o qadınlar mənə yaxınlaşdılar, tanış olduq. Məlum oldu ki, bunlar Məhəmməd Kəngərli və başqa azərbaycanlı mühacirlərin həyat yoldaşları və qızlarıdır.

Yeri gəlmişkən, vaxtilə Məhəmməd Kəngərlinin mənə danışdığı bir əhvalatı burada nəql etmək istəyirəm. O, əslən Tərtərin Kəngərli kəndindəndir. Müharibədə əsir düşmüş, sonra Türkiyəyə yerləşmiş, burada tibb fakültəsi bitirmiş, M.Ə.Rəsulzadənin yaxın silahdaşlarından olmuş, bir müddət Azərbaycan Milli Mərkəzinə (faktili olaraq mühacirət hökumətinə) və Azərbaycan Kültür Dərnəyinə rəhbərlik etmişdir. Müstəqillik ərəfəsində və dövründə dəfələrlə ana vətənə gəlmişdir. Onun danışdığı bu olay Pakistanda baş vermişdir: 1947-ci ildə Pakistan qurulanda türk milləti və Türkiyə dövləti böyük fədakarlıq göstərmiş, gənc dövlətə hər cür

maddi və mənəvi yardımında bulunmuşdur. Kimin artıq bir palı-paltarı, qabı-qasığı, çəngəli-bıçağı, nəyi varsa, oraya göndərmişdir. Pakistanlılar ən ağır günlərində “Türkiyə bizi dəstəkləyir” deyərək özlərində mənəvi güc tapmışlar. Biz Pakistanda idik, böyük bir qəsəbədən keçirdik. Sürücüyə sadə bir evi göstərüb maşını oraya sürməyi xahiş etdik. Qapını çaldıq, bir uşaq açdı. Onu başa saldıq ki, biz Türkiyədən gəlmişik, türkük. Uşaq götürüldü, bir azdan evdən bir neçə kişi və qadın çıxdı. Bizim həqiqətən türk olduğumuzu görüb yerə qapandılar, dizin-dizin sürünərək və ağlayaraq bizə doğru gəlməyə başladılar. Onları güclə ayağa qaldırdıq, əlimizə-ayağımıza sarılırdılar. Bizi evə apardılar, çox kasıb olduqları görünürdü. Taxcadan samanı eşələyib bir şəkil çıxardılar, bu, Atatürkün marşal geyimində bir fotosu idi. Sonra məscidə namaz qılmağa getdik. Məscid ağzına qədər dolu idi. Birdən kimsə qışqırdı: “Məscidimizdə türk qardaşlarımız var”. Hamı birbirinə dəydi, aləm qarışdı, ibadət pozuldu. Bizi görən insanlar qışqıraraq, təkbir gətirərək, “yaşasın Türkiyə” deyərək yaxalarını cırmağa, saç-saqqallarını yolmağa başladılar. Bu, nəcib türk millətinə bəslənən sevginin təzahürü idi...

Böyük şair və mütəfəkkir Dövlətməmməd Azadi (1700-1760) dahi Məxdumqulunun atası və müəllimi, Qurbanurdu Zəlilinin babasıdır. Azadi türkmən poeziyasında didaktik-fəlsəfi şeirin banisidir. O, “Vəzi-Azad”, “Hekayəti-Cabir Ənsar”, “Minacat”, “Behişt-namə”, “Beş namaz” adlı əsərlərin, xeyli məsnəvi, qəzəl və rübainin müəllifidir. Dövlətməmməd Azadinin humanist yaradıcılığı istisnasız olaraq bütün türkmən şairlərinə təsir göstərmişdir. Mən istədim ki, bu qüdrətli sənətkarın əsərləri də ana dilimizdə səslənsin. Ona görə də 2012-ci ildə şairin “Seçilmiş əsərləri”ni Nurlan nəşriyyatında çapdan buraxdım (16,5 çap vərəqi, 264 səhifə). Bu kitaba səkkiz səhifə ön söz yazaraq şairin əsərlərinin təhlilini verdim, “Vəzi-Azad” məsnəvisini bütünlüklə (2320 beyt), 26 rübaisini, “Beş namaz” məsnəvisindən isə 138 beyti daxil etdim. Ruhu şad olsun!

40-cı kitab barədə (Faruq Sümər. Oğuzlar (türkmənlər). BXQR, 2013, 28,5 çap vərəqi, 456 səhifə) bir az əvvəldə məlumat verdiyim üçün burada danışmaq fikrində deyiləm.

Son tərcümə kitabım Prof. Dr. Gülzura Cumakunova tərəfindən yazılan “Toktoqul. Şeirə, nəğməyə çevrilən ömür” kitabıdır. Gülzura xanım 20 ildən çoxdur ki, Türkiyədə işləyir. Bir neçə il Türkiyə təhsil nazirliyində və TİKA-da çalışmışdır. Hazırda Ankara Universitetinin professorudur. Böyük tükmən şairi, akını, bəstəkarı və improvizatoru Toktoqulun anadan olmasının 150 illiyi ərəfəsində Gülzura Cumakunova çılğın bir layihə təklif edir: Toktoqul haqqında gözəl bir kitab yazmaq və onu eyni zamanda türkcə, azərbaycanca, qazaxca, özbəkçə və türkməncə çap etmək. Şair haqqında indiyədək yazılan kitablarda Toktoqul (1864-1933) daha çox sosializmi, Lenin yoldaşı, kommunist partiyasını tərənnüm edən sənətkar kimi göstərilmişdir. Gülzura xanın öz kitabını bir az başqa səpkidə yazır, hər ölkədə bir adama, bizdə də Əli Şamilə göndərir. Əli müəllim mənim əvəzimdə söz verir, kitabın qırğızca elektron variantını 18 gün sonra mən yollayır. Halbuki tez göndərsə, bir həftəlik Novruz tətili zamanı tərcümə üzərində xeyli işləyə bilərdim. Başqa çıxış yolu yox idi. Mən işə hamıdan gec başladım, hamıdan tez bitirdim. Çevirdiyim hissələri Gülzura xanıma yollayır, anlamadığım sözləri ondan soruşurdum. Kitab eyni vaxtda altı dildə Əskişəhir valiliyinin sponsorluğu ilə nəşr edildi. (Əskişəhir 2013-cü ildə Türk Dünyasının kültür paytaxtı seçilmişdi). Bizim dildəki variant 20 çap vərəqi və ya 320 səhifə alındı. Oktyabrın 17-18-də Bişkekdə və şairin vətəni Kətmən-Töbədə Toktoqulun yubileyi keçirildi. Mən də iştirak etdim. Çox möhtəşəm və parlaq bir yubiley oldu. Bişkekdə mənə Toktoqulun 150 illiyi münasibətilə Türksöyün təsis etdiyi medal və Toktoqul Fondunun buraxdığı yubiley medalı verildi.

Dekabrın 9-da Bakıda Milli Kitabxanada Toktoqulun 150 illiyi münasibətilə beynəlxalq konfrans keçirildi. Türksöyün baş katibi Düsen Kaseinov, müavini Fırat Purtaş, Ankaradan mədəniyyət nazirliyinin nümayəndəsi, Əskişəhir valisi, alimlər, Bişkekdən Toktoqul Fondunun rəhbəri və bir akın, Gülzura Cumakunova, tərcüməçilərdən Prof. Dr. Temirxan Tebegenov (qazaxca) və Dos. Dr. Zöhrəddin İsaməddinov (özbəkçə) Bakıya gəlmişdilər. Təəssüf ki, Dos. Dr. Berdi Sarıyev (türkməncə) tədbirə qatıla bil-

məmişdi. Ölkəmizdən Mədəniyyət Nazirliyinin, akademiyanın, müvafiq yaradıcılıq birliklərinin, elmi və ədəbi ictimaiyyətin nümayəndələri həmin tədbirdə iştirak etdilər.

Bax, mənim orijinal kitablarım və tərcümələrim barədə söhbətim burada başa çatır. Arada bəzi mülahizə və fikirlərimi sizlə bölüşdüm. İnşallah, sizi çox yormadım və məndən kiçik bir şey öyrəndiniz. İri məbləğ ödəyib aldığınız lüğətə həyatınızda bircə dəfə baxsanız, o öz pulunu çıxarmış sayılır. Eləcə də oxuduğunuz uzun bir yazıdan faydalı, yaxud ibrətamiz bir şey əxz etsəniz, vaxtınız boşa getməmiş sayılır.

Bir-iki kəlmə də gələcək planlarım barədə. Ömür vəfa etsə, “Qədim türk yazılı abidələri külliyyatı” adlı bir kitab yazmaq və indiyə qədər kəşf edilmiş təxminən 650 runik mətni bir yerdə nəşr etmək istəyirəm. İkinci arzum “Türk və at” adlı bir araşdırma qələmə almaqdır. Son istəyim isə “Alp Ər Tonqa (Əfrasiyab) tarixdə və ədəbiyyatda” adlı bir monoqrfiya yazmaqdır. Sağlıq olsun...

Fürsətdən istifadə edib həyatımda müsbət rolu olmuş bəzi adamlar haqqında da bir neçə söz demək istəyirəm. Bunlar ilk növbədə nəci, humanist, savadlı, qabiliyyətli atam və əmilərimdir. İkincisi, tələbkar, sərt və bilikli orta məktəb müəllimlərimdir. Birinci sinifdə mənə əlifba öyrətmiş Rüstəm müəllimə, yuxarı siniflərdə dərs demiş Səttar müəllimə, Sədi müəllimə, Bəşir müəllimə, Əyyub müəllimə, Vəli müəllimə, Məsim müəllimə, Maqbet müəllimə, Şahmurad müəllimə, Anna İvanovna Babenkoya minnətdaram. Biz müəllimlərimizə çox ehtiram bəsləyirdik. Küçədə görün kimi şapkamızı başımızdan çıxarıb, kənara qısılıb və “Salam, yoldaş müəllim!” deyərək onları salamlayırdıq. Rüstəm müəllim gecələr qapı-qapı gəzir, pəncərədən içəri baxaraq kimin dərs oxuyub-oxumadığını izləyirdi. Səhər dərsi bilməyənləri yaxşıca döyürdü. Onu da qeyd edirəm ki, valideynlər ona həmişə “Sağ ol! Əlinə sağlıq!” deyirdilər. Onun bu hərəkətinə heç kim etiraz etmirdi. Mən bunun səbəbini böyüyəndə başa düşdüm. Valideynlər bilirdilər ki, dərs oxumayan uşaq instituta girə bilməz, dolayısı ilə buralardan qurtula bilməz. Hamı istəyirdi ki, uşağı Bakıda ali təhsil alsın, təyinatla Azərbaycanın bir rayonunda işləsin və orada qalsın. Mən

kəndə gedəndə atamla və əmilərimlə bu mövzuda söhbətlər edirdim. Onlar deyirdilər ki, buraların qumu qızıl olsa belə, xeyri yoxdur, ermənilərin içində yaşamaq artıq mümkün deyil, bizlər üçün Ermənistanın siyasi gələcəyi yoxdur. Onlar haqlı çıxdılar.

Mənim yetişməyimdə Anna İvanovnanın müstəsna dərəcədə müsbət rolu olmuşdur. Biz məktəbli ikən başqa ölkələrin, xüsusilə Rusiyanın, Ukraynanın pionerləri ilə məktublaşırıdık. Anna İvanovna bizim yazışmalarımızı yoxlayıb düzəldirdi, biz bu sayədə rusca daha yaxşı öyrənə bilirdik. Mənim Moskvaya getməyimdə bunun da mühüm rolu olmuşdu. Mən hər bayramda-seyranda Bakıdan və Moskvadan ona açıqçalar göndərirdim.

Bakıdakı müəllimlərimdən Nurəddin Babayevi, Nüsrət Bağirovu, Nəriman Zeynalovu, Tofiq Rüstəmovu, Nəsir İmanquliyevi, Əliş Nəbilini rəhmətlə anıram. Həyatdakı xocalarıma uzun ömür, can sağlığı arzulayıram.

Axırda isə həyatımda müstəsna dərəcədə rolu olmuş bir nəcih insani, prezident administrasiyası ictimai-siyasi məsələlər şöbəsinin müdiri Prof. Dr. Əli Həsənovu qeyd etmək istəyirəm. Onunla tanışlığımız bir az rəsmi xarakter daşıyırdı, mən Jurnalistlər Birliyinin baş katibi kimi ara-sıra Əli müəllimlə təmasda olurdu. 2010-cu ildə o, bir qrup KİV işçisi ilə birlikdə məni də milli mətbuatımız qarşısındakı xidmətlərimə görə, ələlxüsus “Odlar yurdu” qəzetindəki fəaliyyətimə görə Azərbaycanın əməkdar jurnalisti fəxri adına təqdim etdi. Bunun üçün ona hədsiz təşəkkür edirəm.

Mən yeni çıxan orijinal və tərcümə kitablarımdan Əli müəllimə də göndərirdim. Rastlaşanda həmişə kitablar üçün təşəkkür edir və xoş sözlər deyirdi. 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin jurnalistlər üçün inşa etdirdiyi evdə mənzil almaq üçün mən də sənəd vermişdim. Əli müəllim böyük qayğıkeşlik göstərərək mənə də mənzil ayrılmasına tərəfdar çıxmışdı, “Ramiz Əskər yalnız mətbuatın deyil, ədəbiyyatın və mədəniyyətin inkişafına da mühüm töhfələr verir, daha yaxşı işləməsi üçün ona şərait yaratmalıyıq”, demişdi. Beləliklə, mənə də əla şəraiti olan üç otaqlı mənzil ayrılmışdı. Minnətdarlıq dolu bu sətirləri də həmin evdə yazıram.

2014-cü ilin 10 yanvarında mənim 60 yaşım tamam oldu. BDU-nun rəhbərliyi bəzi mülahizələrə görə direktiv orqanlar qarşısında hər hansı bir təltifat üçün vəsatət qaldırmadı: rektorla mən eyni rayondanıq, söz-söhbət, dedi-qodu olar, onu və məni istəməyənlər bunu əldə dəstəvuz edərlər və s. Mən bunları anlayışla qarşılayıram. Abel müəllim mənə çox hörmət edir, mən də hər yerdə BDU-nun adını yüksəklərə qaldırırmağa çalışıram. Xaricə ezamiyyətə və konfranslara gedirəm, kitab yazıram, sifarişsiz, qorarsız tərcümələr edirəm, kitabları öz vəsaitimlə buraxıram, pulsuz yayıram və BDU-nun şan-şöhrətini artırırım. Bunları bütün ölkə bilir. Amma mənim xırda-xuruş uğurlarımı qısanan adamlar da var. Məsələn, çox sevdiyim və dərin ehtiram bəslədiyim bir xocam Prof. Dr. Qara Namazova üç dəfə belə demişdi: Heç cürə başa düşə bilmirəm ki, niyə Abel müəllim Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasına məhz Ramiz Əskəri müdir qoydu? Bəs kimi qoysun, xocam? “Divanü lüğət-it-türk”ü kim tərcümə edib? Türk xalqları ədəbiyyatından 40 kitabı kim tərcümə edib? 7 ölkənin mükafatlarını kim alıb? 10 kitabı kim yazıb? Ölkədə, lap bütün türk dünyasında belə bir adam varsa, mən bu dəqiqə istefa verirəm, onu müdir seçək! Görünür, Abel müəllim belə düşünən adamlara söz-söhbət üçün əlavə bəhanələr vermək istəmir.

Nə isə, yanvarın 10-da səhər BDU-ya getməyə hazırlaşdım ki, zəng gəldi. Əli Həsənovun müavini Tahir Süleymanov idi. O da MDU-da oxuyub, ancaq yaş fərqimizdən dolayı şəxsən tanış deyilik. Tahir müəllim dedi ki, Əli müəllimin tapşırığı ilə zəng edir, öyrənmək istəyir ki, mənim dövlət təltifim varmı, varsa nədir? Dedim ki, əməkdar jurnalistəm, başqa heç bir təltifim yoxdur. İki gün keçdi. Ayın 13-də axşam evə yenidən gəlmişdim, həmkarlarımdan biri zəng edib yubiley münasibətilə məni təbrik etdi. Axırda da “Neçə belə ordenlər alasan” dedi. “Nə ordeni?” deyər soruşdum. “Bəs xəbərin yoxdur, cənab prezident səni “Şöhrət” ordeni ilə təltif edib”. İnanmadım, tez saytlara girib baxdım, düz deyir. Mat qaldım. Səhər qəzetləri aldım, sərəncam hamısında dərc olunmuşdu. Daha sonra öyrəndim ki, bu təltif Əli Həsənovun sayəsində baş tutub. Əli müəllim 10 yanvar günü “Ədə-

biyyat qəzeti”ndə Yazıçılar Birliyinin mənə ünvanlanmış təbrikinə və Nizami Cəfərovun məqaləsini oxuyub. Təltif barədə öz fikrini hörmətli akademik Ramiz Mehdiyevə bildirib, onun razılığını aldıqdan sonra həmin təkliflə cənab prezidentə müraciət edib. Bax belə, nə artıq, nə əskik! Həmin gün Əli müəllimə telefon edib bunları dedim: “Bu nə nəcabətdir, bu nə əsalətdir, bu nə sürprizdir, Əli müəllim! İnanın ki, bu təltif təkcə məni yox, mənim kimi az-çox xidməti, əsəri olan, bunun üçün bir şey gözləyən bütün adamları sevindirib. Onlar fikirləşirlər ki, Ramiz Əskəri görən iqtidar bizi də görəcək”. Əli müəllim gülərək dedi: “Əvvəla, cənab prezidentə təşəkkür et, ikincisi, iqtidar hamının xidmətini görür və bundan sonra da görəcək. Sovet dövrünün sözü olmasın, bundan ruhlanmaq və daha çox iş görmək lazımdır!”

O vaxtdan bir ilə yaxın vaxt keçir. Bir neçə dəfə Əli müəllimlə eyni tədbirdə oldum, ancaq yaxınlaşıb ona təşəkkür edə bilmədim. Bilirəm ki, bu təşəkkürü yersiz sayacaq. Borclu qaldım. Borclu borclunun sağlığını istər...

Belə bir deyim var: “İl necə başlasa, elə də bitər”. 2014-cü il yanvarın 13-də hörmətli cənab prezident İlham Əliyev məni elmi, ədəbi-publisistik fəaliyyətimə görə ölkəmizin ali mükafatlarından biri olan “Şöhrət” ordeni ilə təltif etdi. Həmin il beş medala layiq görüldüm. Bunlardan üçü Türksöyün təsis etdiyi medallardır: Türksöyün yaranmasının 20 illiyi, Məxdumqulunun 290, Toktoqulun 150 illiyi münasibətilə buraxılmış yubiley medalları. Dördüncüsü Toktoqulun yubileyinə görə Qırğızistanın təsis etdiyi medaldır. Mayda Aşqabad şəhərində Məxdumqulunun anadan olmasının 290 illik yubileyində bir sıra elm və mədəniyyət xadiminə, o cümlədən Polad Bülbüloğluna və BDU-nun türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının əməkdaşı Prof. Dr. Firuzə Ağayevaya Türkmənistanın Məxdumqulu medalı verildi. Əvvəlcədən razılaşdırıldığına görə mənə qarşı ölkənin ən ali mükafatı olan Məxdumqulu adına Dövlət mükafatı verilməli idi. Bu plan nə üçünsə baş tutmadı. Həmin tədbirdə Türkiyə prezidenti Abdulla Gül və Özbəkistan prezidenti İslam Kərimov Məxdumqulu adına Dövlət mükafatına layiq görüldülər. Mənim məsələm dekabrda keçiriləcək

Məxdumqulu ilinin təntənəli yekun yığıncağına qaldı. 2014-cü il dekabrın 13-14-də Məxdumquli ilinə yekun vuruldu və mən Məxdumqulu mükafatına deyil, Məxdumqulu medalına layiq görüldüm. Medalı mənə Türkmənistan parlamentinin sədri Ağca Nurberdiyeva təqdim etdi. Bunu may ayında da etmək mümkün idi.

Dekabrın 18-də isə BDU-nun 95 illik yubileyi keçirildi. Rektorluq heç kimi mükafata təqdim etmədi...

RAMİZ ƏSKƏRİN ÖZÜ VƏ ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA TƏQDİMAT

Mən Ramiz Əskəri ilk gənclik illərindən tanıyıram. Hələ Moskva Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinin tələbəsi ikən onun dövrü mətbuatda çıxan məqalələrini zövqlə oxuyurdum. O, ali təhsilini başa vurub Bakıya qayıtdı, uzun illər kütləvi informasiya vasitələrində çalışdı. Ramizin jurnalistlik qabiliyyəti «Odlar yurdu» qəzetinin redaktoru olduğu zaman bütün parlaqlığı ilə üzə çıxdı. Onun Azərbaycanın tarixi keçmişi, xarici ölkələrdə yaşayan görkəmli həmvətənlərimiz haqqında qələmə aldığı yazılar oxucular tərəfindən maraqla qarşılanırdı. Heç də təsadüfi deyil ki, Ramiz mətbuat sahəsindəki uğurlarına görə «Qızıl qələm», «H.B.Zərdabi», «Humay» mükafatlarına və Azərbaycanın Əməkdar jurnalisti fəxri adına layiq görüldü.

Həmişə fikirləşirdim ki, Ramizin elmə gəlməsi Azərbaycan filologiyasına böyük fayda verərdi. Lakin o, elmə, necə deyərlər, uzaqdan xidmət etməyi üstün tutur, filologiyaya, jurnalistikaya, tarixə dair ən mühüm əsərləri ana dilimizə çevirirdi. Bu günə qədər onun 40 tərcümə kitabı çapdan çıxıb. Bunların arasında Faruq Sümərin «Oğuzlar», Bahəddin Ögəlin «Türk mifologiyası», Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig», Erix Fixteliusun «Jurnalistikanın on qızıl qaydası» kitabı ilə yanaşı türk xalqları ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərləri də var. Məsələn, biz ana dilimizdə Zəhirəddin Məhəmməd Babur, Sultan Hüseyn Bayqara, Mehri Xatun, Nurməhəmməd Əndəlib, Abdulla Şahbəndə, Məxdumqulu Fəraqi, Molla Nəfəs, Abdulla Tukay kimi klassik sənətkarların kitabları ilə onun tərcüməsində tanış olmuşuq. Ramiz özbək və türkmən poeziyası antologiyalarını, iki cildlik «Türk ədəbiyyatı tarixi»ni də çevirərək Azərbaycan oxucularına təqdim etmişdir. Lakin onun milli filologiyamız qarşısında ən böyük xidməti dahi dilçi, mədəniyyətşünas, etnoqraf Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» kitabını Azərbaycan dilinə tərcümə etməsidir. Tərcümə sahəsindəki səmərəli fəaliyyətinə görə Ramiz Əskər «Türk dünyasına xidmət ödülü»nə, Özbəkistanın beynəlxalq

Babur mükafatına, Türkmənistanın «Altın əsr» mükafatına, Ukraynanın beynəlxalq Bəkir Çobanzadə mükafatına, Qazaxıstanın və Tatarıstanın medallarına, Türksöy-un xüsusi mükafatına layiq görülmüş, mənzil-qərargahı Ankarada yerləşən Avrasiya Tərcüməçilər Birliyinin sədri seçilmişdir.

Ramiz Əskər elmə bir qədər gec gəldi. Lakin cəmi beş il ərzində «Qutadğu bilig» əsəri üzrə namizədlik, «Divanü lüğət-it-türk» üzrə doktorluq dissertasiyaları yazaraq uğurla müdafiə etdi, on monoqrafiya, kitab və dərs vəsaiti qələmə aldı, BDU-nun türko-logiya kafedrasında qədim türk yazılı abidələri, türk mədəniyyət tarixi üzrə mühazirələr oxudu, xüsusi kurslar apardı. Bir müddət universitetin bədii tərcümə elmi-tədqiqat laboratoriyasının baş elmi işçisi və rəhbəri oldu, artıq üçüncü ildir ki, Bakı Dövlət Universitetinin türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasına rəhbərlik edir.

Ramiz Əskərin son tərcümə kitablarından biri dünya ədəbiyyatının şah əsərlərindən sayılan «Monqolların gizli tarixi»dir. Bu əsərdə çoxlu şəxs, tayfa, xalq, ölkə, şəhər adları, ictimai-siyasi, hərbi səciyyəli termin və söz işlədilmişdir. Ramiz bunların imlasını və mənasını dəqiqləşdirmək üçün onu Ulan-Batora ezamiyyətə göndərmək üçün mənə müraciət etdi. Onu da bildirdi ki, bu, «yarı görmək üçün bir bəhanədir», əsas məqsəd Monqolustanda yerləşən qədim türk yazılı abidələrini görmək, onları tədqiq etmək, şəkillərini çəkmək, albom hazırlamaqdır. Mən razılıq verdim, çünki hər il dərs bölgüsü zamanı biz qədim türk yazılı abidələri fənni üzrə qrupları yarı bölürük ki, tələbələr Orxon-Yenisey əlifbasını yaxşı mənimsəsinlər, həm də əski türkcəni yaxşı öyrənsinlər. Mən fikirləşdim ki, Orxon abidələri albomu bu fənn üçün dəyərli dərs vəsaiti, gözəl əyani vasitə ola bilər.

Ramiz Əskər səfərdən qayıtdı, qədim türk tarixinin şanlı qəhrəmanları olan Kəl Tiginin, Bilgə xaqanın və türklərin Makiavellisi adlandırılan ulu vəzir Tonyukukun qəbrüstü abidələrinin 60x120 sm ölçüsündə böyüdülmüş dörd fotoşəklini Bakı Dövlət Universitetinə bağışladı, «Orxon abidələri (albom)» kitabını isə oxuculara və tələbələrə təqdim etdi. Əsərini mənə verəndə dedi ki, qədim türk runik abidələri ilə bağlı hələ çox işlər

görülməlidir, ən azından bu kitabın davamı olaraq «Yenisey abidələri» yazılmalıdır. Mən onu hər vasitə ilə dəstəkləməyə söz verdim. Ramiz Əskərin «Orxon abidələri» əsəri ölkəmizin elmi ictimaiyyəti və geniş oxucu kütləsi tərəfindən dərin rəğbət və maraqla qarşılandı.

Bundan qısa bir müddət sonra Ramiz mənə yaxınlaşaraq Xakasiyaya və Tuvaya getmək istədiyini bildirdi. Biz onu eza-miyyətə göndərdik. Sonra öyrəndim ki, yay tətili zamanı həmin yerlərə və Dağlıq Altaya iki dəfə də öz hesabına gedib. Buna ancaq o qadirdir. Mən ürəkdən inanıram ki, əməksevər alimin hazırda üzərində işlədiyi qədim türk yazılı abidələri külliyyatı da Azərbaycan filologiyasına və ümumən, türkologiya elminə sanballı töhfə olacaqdır.

Bakı Dövlət Universitetində dəyərli elm adamları çoxdur. Ramiz də onlardan biridir. Tam səmimiyyətlə deyirəm ki, mən çox az adama onun qədər qayğı və diqqət göstərmişəm və çox az adam mənim ümidlərimi onun qədər doğruldub. Ramiz Əskər bəlkə də yeganə adamdır ki, şəxsən özü üçün heç vaxt heç nə tələb etmir. Qələmə aldığı bütün kitabları sifarişsiz, təmənnasız yazır, tərcümə etdiyi kitablar üçün də qonorar istəmir. Üstəlik, bunların demək olar ki hamısını çətinliklə də olsa, öz şəxsi vəsaiti hesabına nəşr etdirir, universitetlərə, kitabxanalara, kafedralara hədiyyə edir, mütəxəssislərə, həmkarlara, alimlərə, dost-tanışlara bağışlayır, yüksək poçt xərclərinə baxmayaraq xarici ölkələrin elmi qurumlarına göndərir. Mən maraq üçün yoxlamışam: ABŞ-ın Konqres Kitabxanasında, Türkiyənin Milli Kitabxanasında Ramizin bütün kitabları var. Onun əslində maddi sıxıntı içində olduğu mənə məlumdur. Son 13 ildə üç uşağı ən mötəbər ali məktəblərdə oxutmaq o qədər də asan məsələ deyil. Ramizin böyük qızı Leyla Bakı Musiqi Akademiyasını bakalavr və magistr dərəcələri üzrə bitirmiş, kiçik qızı Ayla 6 il Ankarada ümumi təbəbət üzrə, 5 il İzmirdə ginekologiya ixtisası üzrə təhsil almış, oğlu Atilla isə İstanbul Texniki Universitetinin mexanika fakültəsini bitirdikdən sonra Vaşinqtonda Corc Meyson Universitetini və Virciniya Texniki Universitetini kosmik mühəndis ixtisası üzrə

uğurla başa vurmuşdur. Bu çox nadir ixtisasdır, bildiyimə görə, həmin sahədə ölkəmizdə mütəxəssis azdır. Aldığım məlumata görə, bu istedadlı gənc Kaliforniyada öz ixtisası üzrə doktoranturada oxumaq fikrindədir. Azərbaycan artıq kosmik ölkədir və bizə Atilla kimi savadlı gənclər lazımdır.

Bu günlərdə mənə xəbər verdilər ki, Ramiz Əskərin 60 yaşı tamam olur. 60 yaş bir alim və insan üçün ən mötəbər yaşıdır. Coşğun dağ çayı təpələrdən, yüksəkliklərdən sürətlə şütüyərək düzənlikdə necə ağır, sakit, ləngərli axırsa, insan da ömrün cavan və təlatümlü çağlarını arxada buraxaraq 60 yaşına çatanda eyni şəkildə sanballı və vüqarlı dövrə qədəm qoyur. İnsan əqli-zehni kamilliyinin ən yüksək zirvəsinə bu yaşda çatır, ən parlaq əsərlərini bu yaşda yaradır. Mən arzu edirəm ki, Ramiz Əskər bundan sonra da bütün türk dünyasına, Azərbaycan elminə, filologiyaya, türkologiyaya uzun illər səmərəli şəkildə xidmət etsin, bizi yeni-yeni əsərlərlə sevindirsin!

Akad. Abel MƏHƏRRƏMOV.
Bakı Dövlət Universitetinin
rektoru, millət vəkili.

«DİVANÜ LÜĞAT-İT-TÜRK» AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ

Azərbaycanın istedadlı və vətənpərvər alimi Ramiz Əskər türk dünyasının titanlarından biri Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsərini Azərbaycan dilinə tərcümə və nəşr etmişdir. Bu, xalqımız, millətimiz, vətənimiz və tariximiz üçün, elmimiz, mədəniyyətimiz üçün böyük hadisədir. Ramiz Əskər bundan sonra heç bir iş görməsə, heç nə yazmasa, bu iş onun adının tarixdə qalması üçün bəs edər. Bizim böyük müəllimimiz, görkəmli alim və yazıçı Mir Cəlal minnətdarlıqla belə bir söhbəti xatırlayırdı: bir dəfə böyük şair-dramaturq Hüseyn Cavid məndən soruşdu ki, nə yazırsan? Mən nə haqdasə yazmaq istədiyimi bildirdim. O mənə: elə adamdan yaz ki, sən onu yaşatmasan da, o səni yaşatsın; Füzulidən yaz, Füzulidən yaz. Bu məsləhət gənc Mir Cəlalin həyatında çox ciddi rol oynadı. Mir Cəlal Füzulidən yazdı. Həm də elə yazdı ki, Füzuli dühası Azərbaycan mədəniyyəti aləmində bütün varlığı ilə göründü. İndi və bundan sonra da, Füzuli adı ilə yanaşı, Mir Cəlal müəllimin də adı çəkilir. Yeri gəlmişkən deyək ki, Cavid kimi tələbkar sənətkar hər cavana bunu məsləhət görməzdi. Görünür, o, Mir Cəlalin intellektinə, savadına və bacarığına bələd imiş və ona inanmış. Bax bundan sonra Mahmud Kaşğaridən, onun «Divan»ından danışan hər kəs, hər tədqiqatçı Ramiz Əskərin adını çəkməyə bilməz. Ramizin adı da bu əsərin digər türk dillərinə, başqa sistem dillərə tərcüməçilərinin adları ilə bir sırada duracaqdır. Ramiz təkcə tərcümə işi ilə məşğul olmamış, «Divan»ın elmi-tənqidi mətnini hazırlamışdır.

Doqquz mindən artıq sözü əhatə edən, bütün əlavələri ilə indiki halda təxminən 130 çap vərəqində dörd cildlik bu əsərin tərcüməsi nə qədər ağır zəhmət, əsəb gərginliyi hesabına başa gəlirsə, onun çapı ayrı bir məsələdir. Burada imkanlı adamların köməyi tələb olunurdu. Ramiz «Divan»a yazdığı məzmunlu geniş ön sözdə onu da qeyd edir ki, «Divan»ın nəşrinə kömək üçün bir neçə imkanlı «azərbaycanlıya» müraciət etsə də, onlardan müsbət cavab ala bilməyibdir. Oxucu buna adi məsələ kimi baxa bilər. Dərindən

fikirləşəndə bu, millətin faciəsidir, bu, dünya gözündə barbarlığın nümunəsidir; iki kəlmə oxuyan səhnə qadınına milyon xərcləyən «azərbaycanlı», türk dünyasının, eləcə də Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin əvəzsiz abidəsinin nəşrinə kömək etmərsə, bunu izaha söz tapmaq olmur. Öz kitab fondunu zənginləşdirmək üçün bu «Divan»ı 33 qızıl lirəyə alan adamın qabağında belələrinə nə ad vermək olar: «Divan»ın alınma hadisəsini Ramiz Əskər belə açıqlayır. 1914-cü ildə məşhur kitabsevər Əli Əmiri əfəndi bir dəfə İstanbulun «Səhhaflar çarçısı»nda yeni bir kitabın sorağını almış» və «kitabı almaq istəmişdir». Tərslikdən Əli Əmiri əfəndinin üstündə yalnız on qızıl varmış. Təsadüfən oradan keçən bir tanışından borc götürərək kitabı 33 qızıl lirəyə satın almışdır. Ancaq məsələ bununla bitmir. Əli Əmiri əfəndi kitabın itib-batmasından qorxub onu heç kəsə vermək istəməmiş, «Axırda baş nazir Tələt Paşanın, Ziya Göyalpın və ədliyyə naziri İbrahim əfəndinin xahişi ilə kitabın tərcümə və nəşrini Kilisli Rüşfətə ... etibar etmişdir». Görün daha nə olmuşdur?! «Kitab çıxdıqdan sonra Tələt Paşa Əli Əmiri Əfəndiyə çox yüksək maaşlı vəzifə təklif etmiş, lakin o razı olmamışdır. Onda ona «Zati-alinizə kiçik bir mükafat olaraq 300 lirə göndərdim, lütfən qəbul buyurun» deyərək məktub yazmışdır. Lakin gördüyü işin vüqarı ilə tox olan məğrur Osmanlı məmuru pulu qaytararaq onu yoxsul ailələrə «Divanü lüğət-it-türk» sədəqəsi kimi paylamağı xahiş etmişdir» (səh. 32-33).

Böyük türk dünyasının, eləcə də Azərbaycanın tarixi qəhrəmanlıq tarixidir, zəkalar tarixidir, elm, mədəniyyət tarixidir, həm də insanlıq tarixidir. Biz bu tarixi qorunalıyıq, ululardan xəbər gətirən, nəsillər arasında mənəvi körpülər olan kitabı da qorunalıyıq. Kitabsız, yazısız-pozusuz tarix yoxdur, dədə-babadan xəbər yoxdur; dünən yoxdur, sabah da olmayacaqdır. Ey insanlar! Çalışın kitablar üstündə də adlarınız qalsın. Adları ilə fəxr etdiyimiz Tusini də, Nizamini də, Füzulini də yaşadan, bizə tanıdan kitabdır. Dünyada insan əli ilə yaranan hər şeyin, ən əzəmətli abidələrin də ömrü var: min il, milyon il. Kitabın isə ömrü olmur. O, hər dəfə yenidən dünyaya gəlir, təzələnilir; evlərin də, ağılın da, zövqün, zəkanın da bəzəyi olur.

Əlacsız qalan Ramiz Əskər böyük dövlət xadimi Dəmirəl müraciət edir, Dəmirəl bu təklifi məmnuniyyətlə qəbul edir və «Divan»a məzmunlu ön söz yazmaqla onun nəşrinə kömək edir. Dəmirəl görkəmli dövlət xadimi kimi dünyada tanınır, yeddi dəfə Türkiyənin baş naziri, bir dönəm Türkiyənin prezidenti olubdur. Türkiyə tarixində, ümumən türk dünyasında görkəmli tarixi şəxsiyyət kimi tanınır. Türk dünyasının dahisi Heydər Əliyevin dostu idi. Demək istəyirəm ki, bu adam hörmət və şöhrət mənasında hər şeyə nail olmuşdur və heç şeyə də ehtiyacı yoxdur. Bununla belə, «Divan»a yazdığı sözdən də görünür ki, bu əsərin çapına sərmayə buraxmağı və ona önsöz yazmağı özünə şərəf bilir. Həmin yazıdan onu da başa düşmək olur ki, Dəmirəl «Divan» haqqında ətraflı məlumatla malikdir və onu da nəzərə alır ki, bu tədbir onun adının əbədiliyini təmin edən bir fakt rolunu oynayır. Azərbaycanın hansısa bir imkanlı adamı bu fürsəti əldən buraxdı. Burada başqa bir cəhət də var. Bu da ondan ibarətdir ki, nə qədər yaxın olsa da, səhifələrində oğuzların, onun içində də Azərbaycan xalqının payı olan bu abidənin özümüzün deyil, başqalarının köməyi ilə Azərbaycan xalqının, Azərbaycan ziyalılarının istifadəsinə verilməsi faktı heç də sevincidir deyil, bir qədər də utandırıcıdır.

Alimlər elmi dilçiliyin tarixini XIX əsrin birinci rübündən hesablayırlar və belə hesab edirlər ki, dilçilik bu dövrdə ayrıca predmeti, metodu, elmlər sistemində yeri olan müstəqil elm sahəsinə çevrilmişdir; bu da onunla əsaslandırılır ki, məhz bu dövrdə dilçilikdə dillərin tədqiqində müqayisəli-tarixi metod sistemi halına düşür. Bununla bərabər demək lazımdır ki, bu üsuldən istifadənin tarixi qədimdir, nümunələri də çoxdur. Lakin bu nümunələr arasında Mahmud Kaşğarının «lüğət» adlandırdığı elmi-praktik xarakterli əsəri xüsusi yer tutur. Burada, həqiqi elmi mənada müqayisə var. Burada tək-cə sözlər və onların müqayisəsi verilmir, burada qrammatika var, elmi təhlil var. Görünür, müəllif akkadların tərtib etdikləri Şumer lüğətləri ilə, qədim hind, Çin dilçiliyi ilə, qədim filosofların sözlə münasibəti ilə tanış imiş. M.Kaşğarının dillə əlaqədar elmi düşüncələri, bir sıra hallarda indiki dilçilik fikri ilə səsləşir.

O da maraqlıdır və qeydə layıqdır ki, bu cəsarətli tədqiqatçı elmdə ərəb, sənətdə fars dilinin hökmran olduğu dövrdə türklərin dillərinin öyrənilməsi ilə məşğul olubdur; ölkə-ölkə, oba-oba gəzərək türk ləhcələri faktlarını toplayıb, sistemləşdirib və kitab halına salıb. Elə bu fakt o böyük şəxsin elmi marağı ilə bərabər, iradəsini, zəhmətə qatlaşdığını nümayiş etdirir. Ramiz Əskərin dörd cildə təqdim etdiyi «Divan»ın birinci cildinin başlanğıcındakı müəllif qeydləri göstərir ki, Mahmud Kaşğari böyük türk oğlu türk imiş, türk dünyasına nə qədər rəğbəti və məhəbbəti var imiş. Müəllif türkləri dövrün, qədimdən gələn və XI əsrdə olan dövrün ən qüdrətli xalqı hesab edir, türk dilini öyrənməyin vacibliyindən danışır. M. Kaşğarinin indi də öz gücünü saxlayan aşağıdakı sözlərini Azərbaycan oxucusuna deməmək olmur.

«Tanrının inayəti ilə günəş türk bürclərində doğdu və göylərin bütün dairələri onların mülkləri üzərində döndü. Tanrı onlara türk adını verdi və onları yer üzünə hakim qıldı. Dövrümüzün xaqanlarını onlardan çıxardı, dünya millətlərinin idarə cilovunu onların əlinə tapşırı, onları hamıdan üstün elədi, onları haqq üzrə qüvvətləndirdi. Türklərlə əlbir olanları və tərəfdarlarını əziz tutdu, türklərin sayəsində bütün arzularına çatdırdı, pislərin, qaragüruhun şərinə qorudu. Türklərin oxlarından qoruna bilmək üçün onların yolunu tutmaq hər bir ağıllı adama layiq və münasibdir. Dərdini söyləmək və türklərin könlünü fəth etmək üçün onların dilində danışmaqdan başqa yol yoxdur. Əgər kimsə öz qövmündən ayrılaraq türklərə sığınsa, o bütün qorxu və bəlalardan xilas olar, o adamla birlikdə başqaları da sığına bilər.

And içərək deyirəm ki, mən bunu Buxaranın mötəbər imamlarının birindən və nişapurlu başqa bir imamdan şəxsən eşitmişəm. Onlar ikisi də sənət-sübutla bildirir ki, peyğəmbərimiz qiyamətin əlamətlərini, axır zamanın fitnə-fəsadlarını və oğuz türklərinin ortaya çıxacağını söylədiyi vaxt «Türk dilini öyrənin, çünki onlar üçün uzun sürəcək hökmranlıq vardır»,–deyə buyurmuşdur. Vəbalı söyləyənlərin boynuna, bu hədis doğru isə, türk dilini öyrənmək çox vacib işdir, əgər bu söz doğru deyilsə, o zaman türk dilini öyrənməyi ağıl əmr edir» (I c., səh. 54-55).

Bu da türk soylarına məxsus keyfiyyət olubdur ki, şəxsən özləri üçün yox, vətənləri üçün, vətəndaşları üçün, tarix üçün qurub-yaradıblar, yazıb-yaradıblar. Əzəmətli abidələrin üstündə «Tikmədim, özüm qalam, Tikdim ki, adım qala» yazmışlar. Kaşğari də öz «Divan»ında yazır: mənə ədəbi şan-şöhrət, bitməz-tükənməz səvab olsun deyə Tanrıya sığınaraq bu kitabımı yazdım» (I c., səh. 55). Yazdı və yazdığı da onun adını min ildir ki, qoruyub, nəsil-dənəsilə tanıdır. Bu ad zaman-zaman vüsət alıb dünyaya yayılır.

«Divan» ərəb dilində yazılmışdır. Dil faktları, təbii olaraq, türk dilində, yəni türk tayfalarının dilindədir. Məlumdur ki, «Divan»ın Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri ideyası təzə deyil, 1930-cu illərdə bu sahədə çalışanlar da olubdur. Ancaq ideyanın reallaşması müxtəlif səbəblər üzündən mümkün olmayıbdır. Buna ictimai-siyasi vəziyyət mane olduğu kimi, «Divan»ın hazırlanması işi də çətinlik əmələ gətirmişdir. Bu cəhətdən çətinlik səbəbləri əsasən, bunlardan ibarət olmuşdur: a) «Divan»da ərəb yazısı ilə türk dilli mənbələrin verilməsi; b) türk tayfa dillərinə məxsus faktiki dil materiallarının ilkin variantlarının bərpası; c) o dövrün terminologiyasını saxlamaq, ya saxlamamaq məsələsi, saxlanırsa, onların mənalandırılması. Bunlar ağır zəhmət tələb edir, ancaq bunlar nə qədər vacib cəhət olsa da, əsas deyil; bu iş düşüncə, bilik, elmi tədqiqat tələb edir. R.Əskər bunların hamısının öhdəsindən uğurla gəlir. Onun müxtəlif istiqamətlərdə verdiyi komentariyalar elmi tədqiqatlardır; bunlar bir yerdə bir ciddi elmi əsərin mətnidir. Bu izahatlar həm «Divan»ın elmi mətninə aiddir, dil materialına aiddir, həm də terminlərin mənalının açılmasına aiddir. Bunlardan bir-ikisini burada təkrar etmək istəyirəm. Məsələn, M. Kaşğari «Xəlilin «Kitab-ül-əyn» kitabı dəyə bir ad çəkir. O dövrün ziyalısı üçün bu müəllif də, onun əsəri də məlum idi, onu xüsusi tanıtmə lazım gəlməzdi. Bizim üçün isə bu, uzaq tarixdir, müasir oxucuya o haqda məlumat gərək olur. Ramiz bunu edir. Belə edir: «Bəsrə qrammatika məktəbinin tanınmış nümayəndəsi, əruz nəzəriyyəsinin yaratıcılarından biri olan Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidi əl-Bəsrinin (718-792) məşhur «Kitab ül-əyn» əsəri nəzərdə tutulur». Başqa bir misal. Mahmud Kaşğari «Türk

yazısı» adı altında «Bütün türk dillərində işlənən hərflərin sayı 18-dir. Onları bu şəkildə qruplaşdırmaq mümkündür» deyə yazır və bunun söz formasında nümunələrini verir. Məhz niyə söz şəkildə: Ramiz Əskər bunun izahını verir: «Əlifbanı asan yadda saxlamaq və hərflərin düzülüş sırasını əzbər bilmək üçün keçmişdə hərflər söz şəkildə qruplaşdırılırdı. Buna latınca vox memorial (səs-hərflər yaddaşı) deyilir. Burada da həmin şeylə qarşılaşırıq. Əxukə-ləffə-şəməc-nəzəq-bəzr-şuttiyyə sözləri ərəbcə belə mənalandırılır: qardaşın-bükdüyün-çirkin-toxum-yağışlı mövsüm. Yuxarıdakı əlifbada bəzi çatışmazlıqlar var. Məsələn, ɣ və o hərfləri göstərilməmişdir. Halbuki «Divan»dakı bir çox sözlərin yazılışında bu hərflərdən də istifadə edilmişdir: «Divan»ın birinci və dördüncü cildlərinin sonlarındakı «Qeydlər və izahlar», ikinci cildin sonundakı «Divanü-lügət-it-türk»ün dilinin bəzi özəllikləri. Qısa qrammatik очерк», üçüncü cildə əlavə edilən bibliografiya və s.

Bu və digər kommentariya və qeydlər Ramiz Əskərin məlumat dairəsinin genişliyindən, hərtərəfli biliyə malik olmasından xəbər verir. Xəbər verir ki, o (Ramiz Əskər) ərəb dilini, ərəb yazısı və onun xətlərini, ərəb dilçiliyi tarixini yaxşı bilir, türkologiya problemlərinə bələddir. Mahmud Kaşğarının «Divanü lügət-it-türk» əsəri dünya filologiyasının, sözün geniş mənasında, dünya türkologiyasının elmi maraq dairəsinə daxildir. Təkcə bir formal cəhəti yada salmaq kifayətdir ki, bu «Divan» dünyanın bir sıra dillərinə, həm də daha çox, qeyri-türk dillərinə tərcümə olunubdur. Ramiz Əskər bu nəşrlərin üzvlərinin faksimlelərini təqdim edir, bu da əlavə olaraq göstərir ki, Ramiz sadəcə «Divan»ın Azərbaycan dilində nəşri ilə məşğul olmayıb; tədqiqat işi aparıb, «Divan»ın müxtəlif nəşrləri ilə tanış olub və s. İkinci cildin sonundakı fonetik, leksik, morfoloji, sintaktik izahatlar M.Kaşğari «Divan»ında alimin bu məsələlər üzrə düşüncələrinin sistemləşdirilmiş təqdimatı olmaqla, R.Əskər tərəfindən yazılmış müstəqil elmi-tədqiqat əsəri məqamındadır. Bu очеркə diqqət verməzdən əvvəl fikirləşirdim ki, «Divan» müəllifinin bu sahələr üzrə dilçilik görüşlərinin xülasəsini verim. Ancaq R.Əskərin bu haqdakı ətraflı elmi təqdimatı mənim işimi yüngülləşdirdi və mən

bu fikrimdən daşındım, hətta bunlar haqqında ilkin qeydlərimi ləğv etməli oldum, bir-iki ötəri qeydlə kifayətləndim.

M.Kaşğari «Divan»ı ilə bizə – müasir türk dünyasına çox şey deyir. Əvvəla, bu böyük alim gələcək oxucusu tərəfindən anlaşılmalı olmaq üçün asan yolla getdiyini qeyd edir və dediyi kimi edir. Mütəxəssislərin bir ağızdan təsdiq etdiyi kimi, «Divan» mətləbi uzatmayan, asan olan bir üsulla yazılmışdır. Müəllifin sözləridir: «Mən işi yüngülləşdirmək və kitabı qısaltmaq üçün bu yolu seçdim» (I c., səh. 58). Bu hal Kaşğari qələmində tamam yeni idi, yəni Kaşğaridən «əvvəl heç kimin tətbiq etmədiyi bir düzülüş və heç kimin düşünməmiş olduğu bir tərtibatla işi açıqlama» idi (səh. 58). Alim belə bir dilçilik məlumatı da verərək yazır: «Mən türklərin hər boyuna məxsus köklərin və onlardan yaranan sözlərin xüsusiyyətlərini və harada işlənməsini izah edib göstərmək üçün əlahiddə bir yol tutdum» (səh. 58). «Divan»da türk tayfa dillərində zəngin material verilmişdir. Bunlar o dövrün xalq danışığı dilini, xalq ifadə tərzini öyrənmək üçün əvəzsiz imkanlar açır. M.Kaşğari bu faktlara başqa bir nöqtəyi-nəzərdən də baxır, onlara daha böyük məna verir, belə hesab edir ki, təkcə türklərin danışığını deyib, onların özlərini, onların mənəvi və real həyatlarını öyrənmək məqsədi də daşıyır. Bu sözlərə diqqət edin: «Kitabda türklərin dünyagörüşlərini və bilgilərini göstərmək üçün onların şeirlərindən, qayğılı və sevincli günlərində yüksək düşüncələr ifadə edən hikmətli sözlərindən misallar da verdim. Bunlar nəsilərdən-nəsilərə keçərək gəlmişdir».

Bu deyimlərdə başqa cəhətlər də diqqəti çəkir. «Bunlar nəsilərdən-nəsilərə keçərək» ifadəsi. Kaşğari nəzərə alır ki, hikmətli sözlər, frazeologiya dildə yüzillərin, minillərin məhsuludur; yəni XI əsr türklərinin dili əsrlərlə inkişaf yolu keçmiş bir dildir. Bizim bəzi dil tarixçilərimiz havadan danışınca, belə mənbələrin məntiqinə qulaq versələr, yaxşı olar. M.Kaşğarinin türk dillərinə aid verdiyi fonetik, leksik və qrammatik izahatlar, dolayısı ilə XI əsr türk ədəbi dili haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Üstəlik, türkcə mətnlər bu nəzəri fikirləri təsdiqləyir.

M.Kaşğari arxaizmlərə də işarə edir. Bu, o deməkdir ki, təd-

qıqatçı türk tayfa dillərinin lüğətini çox dərindən öyrənib, o dillərdə gedən prosesləri hərtərəfli araşdırıbdır. Digər tərəfdən, bu, həm də o deməkdir ki, həmin dövrün türk tayfa dillərində işləklidən düşmüş sözlər anlayışı da olubdur. Cəmiyyətin və dillərin zamanına görə ləng dəyişdiyini nəzərə alsaq, arxaikləşmə üçün də əsrlərin tələb olunduğu faktı da qarşıya çıxır.

M.Kaşğari hələ o zaman müəyyənləşdirmişdir ki, ərəb yazısı, ərəb hərfləri türk dilinin səs tərkibini tam ifadə edə bilmir. XIX əsrdə M.F.Axundov tərəfindən qaldırılan, XX əsrin əvvəllərində bir daha diqqəti cəlb edən bu məsələ M.Kaşğaridən baş alıb gəlmişdir. M.Kaşğari ərəb yazısının tətbiqində türk tələffüzünü, hətta ayrı-ayrı türk tayfalarının ləhcələrindən ayrı-ayrı sözlərin tələffüzünü, hansı sözün hansı ləhcədə səs dəyişmələrini nəzərə alır, türk sözlərinin ərəb hərfləri ilə yazılışında qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması yollarını göstərir.

Qəribədir, M.Kaşğari elə bil elə indiki dövrdə türk sistemli dillərdən hansı birinə qrammatikasını yazır. Görün nə yazır: «İsmlər iki növdür: əslən isim olan ismlər, düzəltmə yolu ilə əldə edilən ismlər» (səh. 61). Sonra müəllif qeyd edir ki, «Fəllərdən düzələn ismlər on iki hərfdən birinin vasitəsilə meydana gəlir» (səh. 61). «Divan»da bu ismlər bir-bir sadalanır, o dövrün tələffüzləri və yazılış qaydaları göstərilir. Kaşğari ərəb yazılışında hərflərin sayına görə, türk ismlərinin altı növünü verir (ikidən yeddiyə qədər) və qeyd edir ki, «Türk dilində yeddi hərfi keçən söz yoxdur» (səh. 61). Yazılışda hərf sayına görə fəllərin beş növü verilir.

«Divan»da xüsusi adla qrammatik kateqoriyaların sistemi olmasa da, bu kateqoriyalara müraciətlər var. Məsələn, təsirli fəllərin düzəlməsindən, fəllərin məchul və qayıdış növlərindən danışılır, onlara misallar verilir, onların əmələ gəlməsində iştirak edən morfemlər göstərilir. Fəllərdən düzələn sifətlərin (əslində, əsasən fəli sifətlərin) beş forması, iki dərəcəsi (çoxaltma, azaltma), məsdərin iki növü (özlüyündə məsdər olanlar, izafət yolu ilə məsdər olanlar) və s.

M.Kaşğari «Türklər əslində iyirmi boydur» deyir, ancaq belə hesab edir ki, bu boyların sayı bilinməyən oymaqları var. Alim

ana boyları öyrənir və lüğətlərin hansılarının saf, hansıların da alınma sözlərin çox olması baxımından, türk ləhcələrini sadalayır. Bu əlamətləri türk boylarının əraziləri ilə, başqa xalqlarla əlaqə dərəcələrinə görə müəyyən edir.

Ramiz Əskər adı böyük hərf ilə yazılan Azərbaycan ziyalisidir. Onun fəal ictimai həyat fəaliyyəti, yaradıcılıq yolu çox zəngindir. «Divanü lüğət-it-türk»ün Azərbaycan dilinə çevrilməsi, nəşrə hazırlanması və nəşri onun gördüyü belə mühüm işlərdən biri, ancaq ən görkəmlisidir. O, Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetini bitirmiş, hər bir ziyalının qibtə edə biləcəyi jurnalistlik yolu keçmiş, çoxlu əsərlərin müəllifidir, milli və xarici ölkələrin mükafatlarına layiq görülmüş, dünyanın bir sıra ölkələrində Azərbaycanı təmsil etmişdir və s.

Mahmud Kaşğari öz «Divanü lüğət-it-türk» əsərini və onun bölmələrini Quranın «Bismillahir-rəhmanir-rəhim» sözləri ilə başlayır, «Könül verdiyim bu işdə ulu Tanrıdan yardım dilədim. Hər cür güc və qüvvə ancaq ona güvənməkdədir» deyir, qarşıdakı planlarından, görəcəyi işlərdən bəhs edən də «Əlbəttə, əgər ulu Tanrı istəsə», – deyə Allaha güvənir. M.Kaşğari o qaranlıq dünyada Tanrıya güvənərək, əsrlərlə yaşayan və öz müəllifini yaşadan «Divan» yaratmışdır. Ramiz Əskər bu azad dünyamızda yaşayıb yaradır. Biz Tanrıdan ona can sağlığı, uzun illər əli qələmli fəal həyat istərdik.

Prof. Dr. Yusif SEYİDOV.
Bakı Dövlət Universitetinin
kafedra müdiri.

YEDDİ ÖLKƏNİN LAUREATI

15-20 il bundan əvvəl İstanbulda Ramiz Əskərin də iştirak etdiyi bir məclisdə onun fəaliyyətindən söz düşmüşdü. Onda Ramiz nə elmlər namizədi idi, nə də ki elmlər doktoru. Mən orada dedim ki, o, türk dünyasına, elmə, mədəniyyətə, filologiyaya, özəlliklə də türkologiyaya bir professordan çox xidmət göstərüb. Onu tanımayanlar mənim bu sözlərimi heyrətlə, tanıyanlar isə təqdirlə qarşıladılar. Ramiz Əskərin özü isə bu sözlərdən ona xas olan təvazökarlıqla sıxıldı.

Ramiz Əskər bütün göstəricilər üzrə qeyri-adi, orijinal adamdır. Zahirî görkəmi ilə hamıdan fərqlənir. Saqqal saxlayır, çiyində daima içi kitabla dolu çanta daşıyır. Çatan kimi özünün yazdığı, yaxud tərcümə etdiyi kitabı və ya kitabları çıxarıb adama hədiyyə edir. Ciddi, işgüzar, səssiz və iddiasız bir elm adamı, vətənpərvər, türkcü, dövlətçi bir ziyalıdır.

Ramiz Əskəri ən qısa və ən dolğun şəkildə təqdim etmək üçün, zənnimcə, bundan yaxşı ifadə tapmaq mümkün deyil: “Yeddi ölkənin laureatı”. Hansı ölkələrin? Ən başda öz ölkəmizin, doğma Azərbaycanın. Ramiz ixtisasca qəzetçidir, jurnalistdir, 43 ildir mətbuatdadır. Yaşlı nəslin nümayəndələri ötən əsrin 80-90-cı illərində onun redaktorluğu altında ərəb, latın və kiril əlifbaları ilə nəşr olunan “Odlar yurdu” qəzetini yaxşı xatırlayırlar. O dövrdə onun qədər məzmunlu və maraqlı ikinci bir mətbuat orqanı yox idi. Qəzetin səhifələrində xaricdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan cəmiyyəti, dərnək və mərkəzləri, mühacirətdə yaşayan alim, yazıçı və sənətkarlar, mədəniyyətimizi tədqiq edən azərbaycanşünaslar, türkoloqlar haqqında çox gözəl yazılar çıxırdı və onların çoxunu Ramiz Əskər özü yazırdı. Mətbuat sahəsindəki çoxillik və səmərəli fəaliyyətinə görə o, ölkəmizin «Qızıl qələm» (iki dəfə), «H. B. Zərdabi», «Humay» mükafatlarına layiq görülmüşdür. Ramiz Əskər hazırda Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin baş katibidir, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, Avrasiya Yazarlar Birliyinin və mənzil-qərargahı Vyanada yerləşən Beynəlxalq Mətbuat İnstitutunun (International Press Institute) üzvüdür. 2010-cu ildə isə Azərbaycan

Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fərmanı ilə ona Azərbaycanın Əməkdar jurnalisti fəxri adı verilmişdir.

Ramiz Əskər qardaş Türkmənistanın «Altın əsr» mükafatı laureatıdır. Bu nüfuzlu mükafata türkmən ədəbiyyatının tədqiqi, tədrisi və tərcüməsi sahəsindəki misilsiz xidmətlərinə görə layiq görülmüşdür. Ramiz Əskər bugünə qədər klassik türkmən şairlərindən Nurməhəmməd Əndəlib, Abdulla Şahbəndə, Dövlətməmməd Azadi, Məxdumqulu Fəraqi və Molla Nəfəsin kitablarını böyük məharətlə tərcümə etmişdir. O, “Türkmən şeiri antologiyası”, “Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri” kitablarını tərtib və tərcümə edərək çapdan buraxmış, nəhayət, Prezident Qurbanqulu Berdimühəmmədovun ölkəmizdə böyük maraqla qarşılanan “Axaltəkə atı” kitabını çevirmişdir. Müasir Azərbaycan-türkmən ədəbi əlaqələrinin inkişafında Ramizin rolunu yüksək qiymətləndirən Anarın fikrincə, dünyada hələ heç kim türkmən ədəbiyyatının təbliği sahəsində Ramiz qədər səmərəli fəaliyyət göstərməmişdir.

Ramiz Əskər həm də Özbəkistanın beynəlxalq Babur mükafatı laureatıdır. Məlum olduğu kimi, Zəhirəddin Məhəmməd Babur türk tarixinin ən nadir simalarından biridir. O, 333 il mövcud olmuş baburilər imperiyasının banisi, iki divan bağlayan şair, türk ədəbiyyatında memuar janrında ilk əsər olan “Baburnamə”ni yazan nasir, neçə-neçə elmi, ədəbi, dini, hərbi risalə müəllifi, etnoqraf, musiqişünas, coğrafiyaçı, bir sözlə, ensiklopedik zəka sahibidir. Ramiz bu dühanın əvvəlcə “Seçilmiş əsərləri”ni, sonra isə “Baburnamə”sini dilimizə çevirmişdir. Özbəkistan rəhbərliyi bunu böyük razılıq hissilə qarşılamış, Prezident İslam Kərimiovan göstərişi və humanitar məsələlər üzrə müşaviri, yazıçı-baburşünas Xeyrulla Sultanovun iştirakı ilə Baburun vətəni Əndicanda kitabın təqdimat mərasimi keçirilmiş, Beynəlxalq Babur Fondunun qərarı ilə Ramizə laureat adı verilmişdir. Baburun qohumu, Teymur soyundan olan Sultan Hüseyn Bayqaranın divanını, XX əsr özbək şeiri antologiyasını da tərcümə edən Ramiz hazırda “Özbək ədəbiyyatı tarixi” üzərində işləyir.

Qardaş Türkiyə də Ramiz Əskərin fəaliyyətinə yüksək dəyər vermişdir. “Divanü lüğət-it-türk”ün nəşrindən sonra 2007-ci ildə

Türk Dil Qurumunda Türkiyənin doqquzuncu Cümhurbaşkanı Süleyman Dəmirəlin də qatıldığı təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Eyni mərasim Avrasiya Yazarlar Birliyində də təkrar edilmişdir. Türkiyə Yazarlar və Sənətçilər Vəqfi isə 2008-ci ildə Ramiz Əskəri “Türk dünyasına xidmət” mükafatına layiq görmüşdür. Alim türk dünyasının UNESCO-su sayılan, mənzil-qərargahı Ankarada yerləşən Türksöyün də özəl mükafatını almışdır (2010-cu ildə).

Bu yaxınlara qədər Azərbaycan ictimaiyyəti Bəkir Çobanzadəni görkəmli dilçi-alim və türkoloq kimi tanıyırdı. İndi onun adının önünə “incə duyğular şairi və gözəl hekayələr müəllifi” epitetləri də əlavə edilir. Ona görə ki, Ramiz Əskər ədəbin azərbaycanca “Seçilmiş şeirləri” və “Seçilmiş bədii əsərləri” adlı iki kitabını çapdan buraxaraq 84 şeirini və 6 hekayəsini ədəbiyyatsevərlərə təqdim etmişdir. Kırımın (Ukrayna) Simferopol (Ağməscid) şəhərində yerləşən B. Çobanzadə fondu bunları nəzərə alaraq 2012-ci ildə Ramiz Əskərə beynəlxalq Bəkir Çobanzadə mükafatını vermişdir.

Türk dünyasının ən ulu şairlərindən biri olan Abdulla Tukayın (1886-1913) yaradıcılığı Azərbaycanda çox tanınır və sevilir. Müxtəlif vaxtlarda ölkəmizdə onun ayrı-ayrı şeirləri tərcümə və çap etmiş, lakin heç bir kitabı çıxmamışdır. Şairin 125 illik yubileyi ərəfəsində Ramiz Əskər bu boşluğu dolduraraq Abdulla Tukayın “Millətim” və “Seçilmiş əsərləri” kitablarını Azərbaycan tükaysevərlərinin ixtiyarına vermişdir. Tatarıstan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi bu xidməti müqabilində Ramiz Əskəri Tatarıstanın «Mədəniyyət sahəsində uğurlar» medalı ilə təltif etmişdir. O, Kazana dəvət olunmuş, Tukayla bağlı yerləri gəzmiş, Milli Kitabxanada ziyalılar və oxucularla görüşmüşdür.

Məşhur şair Qasım Amanjolov (1911-1955) öz lirik və həzin rübabı ilə XX əsr qazax ədəbiyyatında silinməz izlər buraxmışdır. Onun ölümündən təqribən 60 il ötsə də, bir çox şeirləri hələ də dillər əzbəridir. 2011-ci ildə şairin anadan olmasının 100 illiyi böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. Ramiz Əskər də bu sevincdən kənarda qalmamış, sənətkar haqqında “Ədəbiyyat qəzetində bir səhifə yazı vermiş, bəzi şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş,

yaradıcılığı barədə elmi məqalə yazmışdır. Almatıda, Qaraqandada və Türkiyənin Yalova şəhərində keçirilən yubiley tədbirlərində maraqlı məruzə ilə də çıxış edən Ramiz Əskər Qazaxıstanın «Qasım Amanjolov» yubiley medalı ilə təltif olunmuşdur.

Alınan son xəbərə görə, Ramiz Əskər Türksöyün yaradılmasının 20 illiyi münasibətilə buraxılan yubiley medalı ilə də təltif edilmişdir.

İnanıram ki, o hələ başqa ölkələrin də laureatı olacaq!

Prof. Dr. Nizami CƏFƏROV.
Millətvekili.

* * *

Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» kitabı həm həcm, həm məzmun, həm də yazılma tarixi etibarilə türkologiyanın ən böyük, ən qiymətli, ən qədim əsəridir. Türk dünyasının bu möhtəşəm abidəsinin, gec də olsa, Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri, filologiyamızın elmi dövriyyəsinə daxil edilməsi, tədqiqatçılara, geniş ziyalı və oxucu kütləsinə çatdırılması ölkəmizin elmi-mədəni həyatında mühüm hadisədir.

Bu nadir lüğət-ensiklopediya sayəsində qədim yazılı abidələrimizin daha düzgün oxunması və anlaşılması, milli mədəniyyətimizin bir çox mühüm cəhətlərinin daha yaxşı öyrənilməsi və qavranılması mümkün olacaqdır. «Divanü lüğət-it-türk» min il bundan əvvəlki dilimizin, tarix və mədəniyyətimizin ən dəyərli, ən başlıca mənbəyi və məxəzi kimi elmimizdə tamamilə yeni üfüqlər və istiqamətlər açmağa, daha geniş, daha əhatəli və daha dərin araşdırmalar aparmağa kömək edəcəkdir.

Hesab edirəm ki, Azərbaycanın elmi-mədəni həyatı filologiya elmləri namizədi Ramiz Əskərin tərcüməsində ona təqdim olunan bu qiymətli hədiyyəni ürəklə və sevinclə qarşılayacaqdır.

Elimizə və elmimizə xeyirli-uğurlu olsun!

Akademik Tofiq HACIYEV.

S U N U Ş

Aziz Azerbaycan'lı Kardeşlerim!

Uzun bekleyiş ve hasretten sonra Türklüğün ve Türkoloji'nin şaheseri Divanü Lugat-it-Türk'e kavuştunuz. Azerbaycan'ın Fahri Vatandaşı olarak bu muhteşem eserin basılmasında ve böylece Sizlere ulaşmasında benim de katkılarımla olduğu için çok bahtıyarım.

Değerli dostum, kardeşim Dr. Ramiz Asker uzunca yıllar çalışarak bu eseri çevirmiştir. Büyük bir hizmet yapmıştır. Kendisini kutluyorum.

Divanü Lugat-it-Türk yaklaşık bin sene bundan önceki Türklüğün ansiklopedisi, aynasıdır. Ünlü bilgin Kaşgarlı Mahmut bu kitabında o dönemin Türkçesini, Türk Kültürünü, Edebiyatını, Tarihini, Coğrafyasını, Etnografisini, sosyal ilişkilerini, dini inançlarını, ünvan ve makamlarını, atasözleri ve deyimlerini, efsane ve mitlerini, şiir ve ağıtlarını, giyim ve kuşamını, yemek ve silahlarını, bitey ve direğini... ayrıntılı biçimde işlemiştir. En önemlisi, Kaşgarlı Mahmut Türkçenin ilk gramerini yazmış, dünya dilticilik ilmi tarihinde ilk kez karşılaştırmalı [mukayeseli] yöntemin temelini atmış ve bunu Avrupa Aydınlanma [Maarifcilik] çağının ünlü dilticilerinden asırlarca önce başarmıştır. Yazar, kitabında aşağı yukarı dokuz bin Türkçe kelimenin anlamını açıklamış, onları fiil, isim, sıfat, zamir [evezlik] olarak sınıflandırmıştır.

İşte bunlardan dolayı Divanü Lugat-it-Türk evrensel Türk Kültürünün ana kaynağı, en temel eserlerinden biri olarak çeşitli ülkelerde basılmıştır. Türkiye Türkçe'sinin yanı sıra Özbek, Uygur, Kazak Türkçe'lerine, Almanca'ya, İngilizce'ye, Farsça'ya, hatta Çince'ye çevrilmiştir.

Sevgili okurlar!

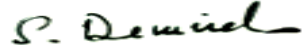
Kaşgarlı Mahmut bu eserle gelecek kuşaklara da gerekli mesajlar göndermiş, Türkçe'yi, Türk Kültürü'nü sevmeyi, geliştirmeyi ve yüceltmeyi öğütlemiştir. Bu husus çok önemlidir.

Bu bağlamda tercümenin ünlü devlet ve siyaset adamı, Türk dilinin ve medeniyetinin havarisi, çağdaş Azerbaycan devletinin

mimarı, rahmetli Cumhurbaşkanı, milli lider, dostum ve kardeşim Haydar Aliyev'in unutulmaz ve parlak hatırasına ithaf edilişi pek yerinde bir harekettir ve beni fevkalade memnun etmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de aynı çizgide yürüyeceğine inanıyorum. Kaşgarlı Mahmut, daha bin sene önce Türklerde varislik ve devamlılığı şu atasözünde ifade etmiştir: "Ata oğlu ataç toğar." Dinlerken her zaman zevk duyduğum kıvrak ve güzel Azerice de bunun karşılığı şöyledir: "Oğul atasına çeker, ot kökü üstünde biter."

Bu vesileyle, Dr. Ramiz Asker'e takdir ve teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca, eserin bilimsel editörü, ünlü bilim adamı, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi, Türk Dil Kurumu Şeref Üyesi Prof. Dr. Tofik Hacıyev'i, reyci, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi Prof. Dr. Nizami Caferov'u, eserin basımı için Bilim Konseyi kararını çıkarmış, Türk Dünyasında kendi alanında biricik kurum olan Folklor Enstitüsü ve Enstitü'nün Başkanı Prof. Dr. Hüseyin İsmailov'u ve sevgili Azerbaycan'lı kardeşlerimi içtenlikle kutluyorum.

Saygılarımla

Süleyman DEMİREL

**T.C. 9. Cumhurbaşkanı
Ankara, Ocak 2006**

ПРЕДИСЛОВИЕ К РУССКОМУ ИЗДАНИЮ

Дорогие читатели Российской Федерации!

Официальная история турецко-российских отношений насчитывает чуть более пятисот лет. Однако история тюркско-русских и, вообще, тюркско-славянских отношений уходит в глубину веков. Мы, как две великие и могучие нации, испокон веков жили бок о бок на бескрайней евразийской территории, на востоке и западе, на севере и юге, в степях и на равнинах, на Урале и в Сибири, на берегах Каспийского и Черного морей, в Крыму и Галиции, на Кавказе и Балканах.

Нельзя сказать, что эти отношения всегда были дружественными и теплыми. Геополитические и стратегические интересы государств и держав временами противопоставляли эти два суперэтноса. Однако никогда не было глубокой ненависти и неисправимой вражды между тюрками и славянами, в частности между тюрками и русскими. Широкие слои населения всегда относились друг к другу с взаимным уважением, и всегда происходил обмен культурными ценностями.

Вместе с мотивами эпосов, сказок и других фольклорных жанров, десятки понятий и слов переходили из одного языка в другой, взаимообогащая друг друга. Например, такие слова, как колпак, сарафан, шаровары, баш, башмак, парча, кумач, товарищ, деньги, янычар, ятаган, ураган, лошадь и многие другие, из тюркских языков перешли в славянские. Известный русский ученый Николай Баскаков в своей книге «Русские фамилии тюркского происхождения» дает обстоятельную информацию о тюркизмах в русском языке. Аналогичным образом, тюркские языки заимствовали множество терминов в политической, социально-экономической, научно-технической и культурной областях из славянских языков, особенно с русского в советский период.

Без преувеличения могу сказать, что в мире нет двух таких народов, как тюрки и русские, столь разных по культуре, рели-

гии и языку, но столь близких по моральным качествам. Подтверждением и свидетельством тому является известное изречение классика русской литературы Ивана Тургенева «Если чуть соскоблить каждого русского, из-под него выйдет татарин», которое повторил президент Российской Федерации господин Владимир Путин в мае 2007 года во время международной конференции, проведенной в Самаре.

Уважаемые читатели!

Книга «Дивану лугат ит-тюрк» («Словарь тюркских языков»), которую вы держите в руках, принадлежит перу гениального тюркского мыслителя Махмуда Кашгарского. Это произведение, широко исследованное русскими тюркологами, является энциклопедией и зеркалом тюркского мира тысячелетней давности, в котором автор привел обстоятельные данные о языке и литературе, культуре и географии, социальных отношениях, пословицах и стихах, одежде и кулинарии и других особенностях уклада жизни тюрков. Самое главное, Махмуд Кашгарский написал первую грамматику тюркского языка, впервые в истории мировой лингвистики основал сравнительный метод, и осуществил это веками раньше, чем знаменитые лингвисты эпохи европейского Просвещения. В своей книге он пояснил значение почти 9 тысяч тюркских слов и классифицировал их с точки зрения языкознания. Интересно, что некоторые из этих слов (например, кафтан, товар, карга, джигит, богатырь и др.) общеупотребительны как в русском, так и в турецком языках. Махмуд Кашгарский привел интересные факты о стране Руссов и других славянских странах, об их географическом расположении на составленной им карте.

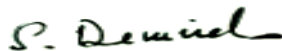
Перевод книги посвящен незабвенной и дорогой памяти выдающегося политического деятеля, основоположника современного азербайджанского государства, покойного президента, моего друга и брата Гейдара Алиева. Он придавал исключительно важное значение дружеским и добрососедским отношениям своей страны с Турцией и Россией. Нынешний

президент Азербайджана господин Ильхам Алиев успешно продолжает этот мудрый курс.

Преподаватель Бакинского Государственного Университета, мой дорогой друг, кандидат филологических наук Рамиз Аскер, эту книгу, переведенную в разное время на многие языки, под моей эгидой сначала перевел на азербайджанский, а позже по моей личной просьбе - на русский язык. Я хотел бы, чтобы русские читатели, а также татары, башкиры, чуваша, якуты-саха, тувинцы, алтайцы, хакасы, турки Северного Кавказа, гагаузы, караимы и другие наши сородичи познакомились с этим бесценным сокровищем.

В связи с завершением написания этого бесценного сокровища сердечно благодарю Рамиза Аскера, научного редактора издания – члена-корреспондента Национальной Академии Наук Азербайджана, ректора Бакинского Славянского Университета профессора Камала Абдуллу, рецензента – члена-корреспондента Национальной Академии Наук Азербайджана профессора Низами Джафарова, редакторов русского текста – кандидата психологических наук Ильхаму Балабекову, Хюкука Салманова, консультантов – профессоров Азизхана Танрыверди, Гусейна Исмаилова и Мамедали Кыпчака. Искренне верю, что эта книга внесет свою лепту в дело развития турецко-русских отношений.

С уважением,

Сулейман ДЕМИРЕЛЬ

9-ый президент

Турецкой Республики

Анкара, май 2007

MƏDƏNİYYƏTİMİZİN BÖYÜK BAYRAMI (Ramiz Əskərə açıq məktub)

Əzizim Ramiz!

Uzun illər boyu arzuladığımız, dəfələrlə dediyimiz, məsələ qaldırdığımız böyük iş, nəhayət, baş tutdu. Dahi alim Kaşğarlı Mahmudun “Divani lüğət-it-türk” əsəri axır ki, sənin tərcüməndə Azərbaycan türkcəsində işıq üzü gördü. Kitabı nəşrə hazırlayan da sən sən.

İri həcmli lüğətləri, ensiklopediyaları böyük elmi kollektivlər, institutlar, ən azı bir qrup mütəxəssis hazırlayır. Rus dilinin Ojeqovun və yaxud Uşakovun rəhbərliyiylə tərtib edilmiş çoxcildlik izahlı lüğətləri, Azərbaycanda Ruhulla Axundovun, Heydər Hüseynovun, Əliheydər Orucovun, Ağamusa Axundovun rəhbərliyi altında müxtəlif vaxtlarda nəşr olunmuş qiymətli lüğətlər bu qəbildəndir. Amma bəzən bu böyük işi tək bir adam görür. XIX əsrdə rus dilinin möhtəşəm 4 cildlik lüğətini Dal tək başına yaratmışdı. Rus xalqı bu böyük insanın xatirəsini həmişə hörmətlə yad edir. Amma Daldan səkkiz əsr öncə dünyada bəlkə ilk dəfə belə bir əzəmətli dördcildliyi türk xalqları, türk dilləri və ləhcələri üçün Kaşğarlı Mahmud yaratdı.

Türk dillərinin, türk tarixinin, folklorunun, ədəbiyyatının, coğrafiyasının əvəzsiz qaynaqlarından olan bu əsərin yeni dövrdə mükəmməl nəşrini vaxtilə Türkiyədə Bəsim Atalay hazırlamışdı (iddiaları “savadını” üstələyən birisi televiziya da “Kilisli Rifət sonralar Bəsim Atalay adıyla tanınıb” deyirdi və heç fərqi nə də varmırdı ki, bunlar ayrı-ayrı adamlardır).

Türk xalqlarının orta qərvəti olan abidəni hələ iyirminci-otuzuncu illərdə Azərbaycanda nəşr etmək təşəbbüsləri olub. Amma nə yazıq ki, bu iş baş tutmayıb. Türkiyədən sonra “Divan”ın ilk nəşri Özbəkistanda həyata keçirildi. Axır ki, bu iş Azərbaycanda da görüldü. Bu ilk növbədə sənin böyük xidmətidir, əzizim Ramiz. Mən eyni zamanda kitabın elmi redaktoru Tofiq Hacıyevin, rəyçi Nizami Cəfərovun, məsləhətçilər Hüseyn İsmayılovun, Məmmədli Qıpçağın, Əzizixan Tanrıverdinin zəhmət-

lərini də qeyd etməyə bilmərəm. Gün o gün olsun ki, ibn Mühənnə lüğəti də Azərbaycan türkcəsində işıq üzü görsün.

Yeni dövrdə türkçülük ideyalarının, türk birliyinin önəmini daima vurğulayan böyük öndərimiz Heydər Əliyevin xatirəsinə ithaf edilmiş bu nəşr Türkiyənin doqquzuncu prezidenti sayın Süleyman Dəmirəlin himayəsilə araya-ərsəyə gətirilmişdir. Mən Azərbaycan yazıçıları, ziyalıları adından, öz adımdan hörmətli Süleyman Dəmirələ də dərin təşəkkürlərimi və minnətdarlığımı bildirirəm.

Bu gün hamımızın bayramıdır. Dilimizin, dilçiliyimizin, dil tariximizin, ədəbiyyat və mədəniyyətimizin, tariximizin bayramıdır. Bu gün hələ iyirminci illərdə bu təşəbbüsdə bulunmuş, nə yazıq ki, müvəffəq olmamış Jüzenin və Xalid Səid Xocayevin bayramıdır. “Divan”ın hazırlanmasına çalışdığı üçün 37-ci ildə NKVD zirzəmilərində qol-qabırğası sındırılmış, güllələnmiş işıqlı, ziyalı maarif komissarı Pənah Qasımovun da, bu yolda şəhid olmuş neçə-neçə aydınlarımızın da bu gün ruhu şad olur.

Əziz Ramiz! Bu işdə çəkdiyiniz zəhmətə görə səni də, sənə dəstək, məsləhətçi və yardımçı olmuş bütün insanları da ürəkdən təbrik edirəm. Bayramınız mübarək! Bayramımız mübarək!

ANAR.

12 noyabr 2006.

ƏSRİMİZİN DƏRVIŞİ

2006-cı ilin dekabrında Yazıçılar Birliyinin Natəvan adına klubunda Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərinin ana dilimizə tərcüməsinin təqdimat mərasiminə toplaşmışdıq. Mən də çıxış etdim. Əsər və onun müəllifi haqqında bir neçə kəlmə dedim, sonra da təbii olaraq tərcüməçi Ramiz Əskər barədə öz ürək sözlərimi bildirdim.

Biz onunla gənclik dövründən bəri dostuq, ürək dostu, əqidə-məslək dostuyuq. Eyni amala xidmət edirik. İkimiz də türkçüyük, millətçiyik, dövlətçiyik. Mən Ramizin mərhum ata-anasını, əmilərini tanıyırdım, qardaşlarını, ailə üzvlərini, uşaqlarını tanıyıram.

1986-cı ildə Leninakan-Kars dəmiryolu ilə Türkiyəyə getmişdim. Səfərdən bir-iki gün əvvəl maşınla Amasiya rayonunun Əzizbəyov (Qaraçanta) kəndinə, Ramizgilə gedərək onlarda qonaq olduq. Tanınmış el ağsaqqalı, dil-ədəbiyyat müəllimi olan atası Baxşəli müəllim bizi sonsuz sevinclə qarşıladı, ayağımızın altında qurban kəsdi, şərəfimizə ziyafət verdi. Bütün kənd görüşümüzə gəldi. Sonra Məmməd Aslan, Fərman Kərimzadə, Amil Avey və Ramiz kənddə qalıb dincəldilər, mən isə Türkiyəyə yola düşdüm.

Bir ay sonra qayıdıb gördüm ki, Baxşəli müəllim həyətin kənarında saxladığım maşınımı kartof sahəsinin içiyə sürdürərək evin qabağına apardıdırıb, üstünə də çadır örtürüb. Neçə cərgə kartofun sıradan çıxmasına çox heyfim gəldi. Mənə dedi ki, sənin maşının küçədə qalsa, mən rahat yata bilməzdim. Bir neçə gün kənddə qaldım, Baxşəli müəllimlə çoxlu şahmat oynadım. Heç bircə oyun da uda bilmədim, “elimin-günümün əziz şairi” deyib bütün oyunları uddu. Məmməd Aslan onu bu cür qiymətləndirmişdi: “Baxşəli müəllim Arpa gölünə düşmüş balınadır”. (Arpa gölü Amasiyada yerləşir). Sonra Ramizin kiçik qardaşı Əlini (indi ABŞ-da professordur) və qızı Leylanı (indi Dubayda AZTV-nin müxbiridir) maşınımın qoyub Bakıya qayıtdım. Ramizin ailəsi, əmiləri, kəndin adamları məndə çox xoş təəssürat oyatdı. Bütün bunları deməkdən məqsədim bu ailəyə bəslədiyim ən səmimi duyğularımı göstərmək üçündür. Sonra ulu Tanrının inayəti ilə

həyatımı həmin kənddən olan və Ramizgilə də uzaq qohum düşün Tənzilə xanımla birləşdirdim.

Natəvan klubundakı çıxışıma qayıdıram. Mən dedim ki, Ramizi və Əskərovlar ailəsini heç kim mənim qədər yaxından tanımır. Onların ziyalılığına və mədəniyyətinə, əsalətinə və nəcabətinə mən yaxşı belədəm. Biz Ramiz kimi təmiz və təmənnəsiz, xeyirxah, savadlı və yurdsevər insanı haradan tapacağıq ki, bu cür əsərləri pulsuz-parasız, sifarişsiz, qonorarsız tərcümə etsin? İndiki kapitalizm şəraitində belə adam yoxdur. Bir alim demişdi ki, “Divan”ı tərcümə etməyə hazırdır, qoy dövlət ona gözəl şərait yaratsın, maaşını saxlamaqla 4 il işdən azad etsin, yaxşı qonorar versin, o da tərcümə ilə məşğul olsun. Əslində, doğru demişdi, hər şeyin bir əvəzi olmalıdır. Bu qayda hamıya şamil ola bilər, Ramizdən başqa. Onun həyatı buna sübutdur.

80-ci illərin sonunda baş verən hadisələri xatırlayın. O dövrdə mən “Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru idim. Ramiz isə “Odlar yurdu” qəzetinin baş yazarı idi. Onda da qələmi ilə vətənə təmənnəsiz xidmət etdi. Milli şüuru oyatdı, millətə gerbi, bayrağı, himni, ADR-i quranları tanıtdı, qürbətdə möhnət çəkənləri tapdı. O, yeganə mətbuat orqanı idi ki, tək bir nüsxəsi də geri qayıtmırdı, qəzetin adından baş redaktorun adına qədər hər sətiri oxunurdu. Həm də bu qəzet üç əlifba ilə (ərəb, latın, kiril) çıxırdı. Məncə, bu gün də bizim belə bir milli qəzetə ehtiyacımız var.

Mən “Yazıcı” nəşriyyatının baş redaktoru olanda məşhur tarixçi Faruq Sümərin “Oğuzlar” əsərinin tərcüməsini ona sifariş etmişdim. Ramiz qısa müddətdə tərcüməni təhvil verdi. Əsər 8.500 nüsxə tirajla nəşr olundu, bir həftəyə satılıb qurtardı. Sonra məlum oldu ki, Ramiz bir qəpik də qonorar ala bilməyib. Bir ara kassada pul yox imiş, sonra da nəşriyyatın rəhbərliyi pul ödəməkdən imtina edib.

Ramizin xarakterinin başqa bir cəhətindən söz açmaq istəyirəm. O, ildə beş-altı, bəzən daha çox kitab yazır və ya tərcümə edir, öz vəsaiti hesabına nəşr etdirir, sonra da hamısını bağışlayır. Tatarıstandan vurub Qırğızıstandan çıxır, Türkiyədən vurub Türkmənıstandan çıxır, Qazaxıstandan vurub Krımdan,

Kıbrısdan çıxır. O yeganə alimdir ki, Xakasiyaya, Altaya, Tu-
vaya, Monqolustana gedir, Orxon-Yenisey abidələrini öz gözü ilə
görüb kitab yazır. Ramizi türk dünyasının hər yerində tanıyırlar.
Uyğurustanda, Tanrı dağlarında isə bizdən yalnız onu tanıyırlar.
Buna şəxsən özüm şahidəm.

Ramiz Əskər Azərbaycan ədəbiyyatına Yusif Balasağunlu-
nun “Qutadğu bilig”, Bahəddin Ögəlin “Türk mifologiyası” əsər-
lərini, Sultan Hüseyn Bayqara, Babur, Mehri xatun, Məxdum-
qulu, Molla Nəfəs, Abdulla Tukay, Bəkir Çobanzadə kimi düha-
ların kitablarını bəxş etmişdir. Türkmən və özbək şeiri antologi-
yalarını, “Türk ədəbiyyatı tarixi”ni çevirmişdir. Mən hələ “Mon-
qolların gizli tarixi”ni, Əli Ağbaşın, Todur Zanetin, Oraz Yağmu-
run kitablarını demirəm.

Belə adama bir ad yaraşır: “Əsrimizin dərvişi”. Başqa heç bir
ad onun təbiətini və xidmətlərini ifadə edə bilməz.

Sabir RÜSTƏMXANLI.
Xalq şairi, millət vəkili.

---

* * *

Türkoloq alim R.B.Əskərovun (Ramiz Əskər) elmi yaradıcılığını mən diqqətlə izləyir, son illərdə elmi nəticələrini özəlliklə təqdirə layiq hesab edirəm. O bir neçə sanballı elmi-tədqiqat işinin müəllifidir. Lakin onun elmimiz qarşısında ən böyük xidməti dahi filoloq, ilk və qüdrətli türk ensiklopedisti Mahmud Kaşğarının fundamental «Divanü lüğət-it-türk» əsərini (Bakı: Ozan, 2006, I-II-III-IV cildlər) ana dilimizə tərcümə etməsidir. Türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının dili, ədəbiyyatı, tarixi, coğrafiyası, mədəniyyəti, etnoqrafiyası üçün misilsiz mənbə və məxəz sayılan bu əsərin tərcüməsi elmi ictimaiyyət və geniş oxucu kütləsi tərəfindən haqlı olaraq böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Məlum olduğu kimi, Mahmud Kaşğarının anadan olmasının 1000 illiyi münasibətilə YUNESKO 2008-ci ili «Mahmud Kaşğari ili» elan etmişdi. Ramiz Əskər bu əlamətdar yubiley çərçivəsində xarici ölkələrdə keçirilən elmi məclislərdə Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etmiş, maraqlı məruzələr oxumuşdur. Alimin keçən il nəşr etdirdiyi «Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici» və «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici» monoqrafiyaları haqlı olaraq dahi dilçinin yubileyinə və türkologiya elminə sanballı töhfə kimi qiymətləndirilmişdir.

Ramiz Əskər AMEA-nın uyarlı elmi-tədqiqat müəssisələrində həmişə arzu olunan araşdırmaçılarından biridir. Özəlliklə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə səmərəli elmi əlaqələri var. M.Kaşğarının 1000 illiyi münasibətilə keçirdiyimiz yubiley tədbirində biz R.Əskərin peşəkar məsləhətlərindən məmnuniyyətlə bəhrələnmişik. Elmi Şuramızın yubileyə həsr edilmiş yığıncağında oxuduğu çox maraqlı, sanballı məruzəni digər natiqlər öz çıxışlarında geniş təqdir etmişlər.

Bəkir NƏBİYEV.
AMEA-ın akademiki,
filologiya elmləri doktoru.

* * *

Ramiz Əskər qaraxanilər dövrü əsərlərindən olan «Qutadğu bilig» və «Divanü lüğət-it-türk» ilə bağlı mühüm əsərlərin müəllifidir. 2003-cü ildə nəşr edilən «Qutadğu bilig» adlı monoqrafiyasından sonra Ramiz Əskər diqqətini «Divanü lüğət-it-türk» üzərində cəmləşdirmiş və bu sahədə əhəmiyyətli əsərlərə imza atmışdır. «Divan» haqqında bir çox məqalənin müəllifi olan Əskər 2006-cı ildə «Divan»ın Bəsim Atalay tərəfindən Türkiyə türkcəsinə tərcüməsini üç cild halında Azərbaycan dilinə çevirmiş və beləliklə, Azərbaycan türkologiyasındakı mühüm bir boşluğu doldurmuşdur. Ramiz Əskər mətnaltı haşiyədəki qeydlərində DLT-nin digər tərcümələrindən də faydalanmış və bu yolla Bəsim Atalay tərcüməsinə bəzi əlavələr də etmişdir.

Ramiz Əskər 2008-ci ildə DLT ilə bağlı bir sıra əsərlərini də nəşr etdirmişdir. «Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici» adlı əsəri və «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici» adlı əsəri DLT haqqında ən mükəmməl bibliografik tədqiqatlardır. Dünyanın hansı dilində DLT barəsində bir kitab, bir məqalə nəşr edilmişsə, Əskərin son əsərində yerini almışdır. Hətta 2008-ci il də daxil olmaqla konqres və simpoziumlarda oxunan və hələ çap edilməmiş məruzələrin başlıqları da Əskərin bu əsərində göstərilmişdir.

Ramiz Əskərin bu sahədəki ən mühüm tədqiqatı isə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün yazdığı dissertasiyadır.

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN.
Qazi Universiteti fənn-ədəbiyyat fakültəsi
türk dili və ədəbiyyatı bölümü.

* * *

Mən Ramiz Əskəri həm şəxsən tanıyıram, həm də türkologiya sahəsində apardığı ciddi tədqiqatlarından dolayı dəyərli bir elm adamı kimi təqdir edirəm. Onun müxtəlif vaxtlarda məşhur türk şairi və mütəfəkkiri Y.Balasağunlunun «Qutadğu bilig», mərhum ustadlarını Prof. Dr. F.Sümərin «Oğuzlar» və Prof. Dr. B.Ögəlin «Türk mifologiyası» kimi türkologiyanın əsas və ölməz

əsərlərini Azərbaycan dilinə uğurla tərcümə etdiyini bilirəm. «Türk mifologiyası» kitabının tərcüməsinə mərhum müəllimim Prof. Dr. B.Ögəlin həyatı və əsərləri haqqında yazdığı geniş və duyğulu müqəddimə məni dərinlən mütəəssir etmişdir.

Ramiz Əskərin öz qələmindən çıxan orijinal və əhatəli araşdırma və tədqiqatları da yaxından izləyirəm. Xüsusilə, onun «Yusif Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» poemasında adlar» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını və 320 səhifəlik «Qutadğu Bilig» monoqrafiyasını türkologiya elminə çox mühüm töhfə kimi qiymətləndirirəm.

Ramiz Əskər son illərdə Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» adlı ensiklopedik lüğətinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi və tədqiqi ilə məşğul olmuş, bu sahədə fundamental əsərlər yazmışdır. 2006-cı ildə «Divanü lüğat-it-türk»ü 4 cild halında Azərbaycan dilinə çevirərək nəşr etdirən həmkarımız «Divan»ın rus dilinə tərcüməsini də başa çatdırmış və nəşriyyata təhvil vermişdir. 2008-ci ildə isə «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsərinin morfolojiyası» mövzusunda doktorluq dissertasiyası, «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it-türk» əsəri» (432 səh.) adlı monoqrafiya, «Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 bibliografik göstərici» (96 səh.) və «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri üzrə bibliografik və qrammatik göstərici» (192 səh.) adlı kitablarını yazmışdır.

Ramiz Əskərin adını çəkdiyim əsərləri türkoloji biliklərimizi artırmış və bu sahəni olduqca zənginləşdirmişdir. Bu günə qədər Azərbaycanda Mahmud Kaşğari və onun ensiklopedik «Divanü lüğat-it-türk» əsəri haqqında bu qədər məhsuldar və əhatəli əsərlər yazan başqa bir adam tanımıram. Ramiz Əskərin bu əsərləri türkologiya elminin banisi, dahi türk dilçisi Mahmud Kaşğarının 1000 illik yubileyinə misilsiz töhfə olmuş və Mahmud Kaşğari ilə bağlı tədqiqatlar sahəsində Azərbaycanın adını yüksəltmişdir.

Prof. Dr. Osman Fikri SƏRTQAYA.
İstanbul Universiteti ədəbiyyat fakültəsi
türk dili və ədəbiyyatı bölümü
əski türk dili şöbəsinin müdiri.

* * *

Cənab Dr. Ramiz Əskərin qələmindən çıxan «Mahmud Kaşğarının «Divanü lü-ğat-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» mövzusunda dissertasiyasının avtoreferatını və «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it-türk» əsəri» adlı monoqrafiyasını böyük zövqlə oxudum. Bu sahədə müxtəlif araşdırmalar aparan bir elm adamı kimi bəzi düşüncələrimi paylaşmaq istəyirəm.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyəm ki, cənab Dr. Ramiz Əskər dissertasiya mövzusunun uğurla seçmişdir. Çünki «Divanü lüğat-it-türk» üzərində müxtəlif səpkili tədqiqatlar aparılmış, ancaq əsərin morfoloqiyası bir küll halında işlənməmişdir. Cənab Ramiz Əskər «Divan»ı morfoloji baxımdan araşdırmış, isim, sifət, say, əvəzlik, zərf və felləri, köməkçi nitq hissələrini qrammatik kateqoriyalar üzrə tədqiq etmiş, bunu müasir Azərbaycan dili, qədim türk abidələri, o cümlədən Orxon-Yenisey kitabələri, «Qutadğu bilig», «Kitabi-Dədə Qorqud», «Ətabət ül-həqaiq», «Dastani-Əhməd Hərəmi» və klassik divan şeiri örnəkləri ilə müqayisə etmiş və bunu uğurla həyata keçirmişdir. Bu baxımdan orijinallığı və əhatəliliyi nöqtəyi-nəzərindən dissertasiyanı təqdirəlayiq hesab edirəm. Eyni düşüncə monoqrafiyaya da aiddir. Müəllif bu iki əsərində Türkiyədəki elmi mənbələri diqqətlə daramış, 1915-ci ildən bəri aparılan tədqiqatların demək olar ki, hamısını gözdən keçirmişdir. Cənab Ramiz Əskər əlavə olaraq Mahmud Kaşğari və «Divanü lüğat-it-türk» haqqında 18 dildə (türk, ingilis, rus, alman, fransız, italyan, macar, fars, tacik, yapon, Çin, Azərbaycan, özbək, qazax, türkmən, uyğur, tatar və başqırd dillərində) yazılmış 1000, daha sonra isə 1301 adda ədəbiyyatı əhatə edən iki biblioqrafik göstərici və «Divan»dakı təqribən 930 şəkilçini ehtiva edən qrammatik göstərici hazırlamışdır ki, bunları «Divan» sahəsində kompas əsərlər adlandırmaq mümkündür. Zənnimcə, bu sahədə çalışan türk elm adamları cənab Dr. Ramiz Əskərin kitablarından «Divanü lüğat-it-türk»lə əlaqədar Orta Asiyada, Azərbaycanda, Çində, xüsusən də Rusiyada aparılmış tədqiqatlar haqqında ilk dəfə çox qiymətli məlumatlar əldə edəcəklər. Bu mənada cənab Dr. Ramiz Əskərin monoqrafiyasının Türkiyədə də

nəşr edilməsinin çox faydalı olacağı düşüncəsindəyəm. Çünki bu tədqiqatın türk universitetlərində «Divan»la bağlı dərslərə, aparılan araşdırmalara böyük töhfə verəcəyinə inanıram.

Prof. Dr. Ülkü Çelik ŞAVK.
Hacəttəpə Universiteti
Türkiyyat Araşdırmaları
İnstitutunun direktoru.

* * *

Dr. Ramiz Əskərin «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» mövzusunda qələmə aldığı əsəri və «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri» adlı monoqrafiyanı maraqla oxudum.

Müəllif «Divanü lüğət-it-türk»də nitq hissələrini araşdırmış, türkcənin ən əski mətnlərindən başlayıb müasir türk dillərinə doğru yaxınlaşaraq müxtəlif müqayisələr aparmışdır. Bu müqayisələri apararkən xüsusilə seçdiyi nümunələrin orijinal olduğunu nəzərə almaqda istifadə etdiyi materiala tam hakim olduğu qənaətinə varmaqdayam. «Divanü lüğət-it-türk» haqqında yazılmış çox sayda əsər arasında bütövlüklə morfoloqiya həsər olunmuş bir araşdırma olmadığı üçün Dr. Ramiz Əskərin tədqiqatının bu boşluğu doldurduğunu vurğulamaq lazımdır.

Dr. Ramiz Əskərin monoqrafiyası da onun bugün türkologiya elminin çatdığı mərhələni yaxından izləyən ciddi bir elm adamı olduğunu açıq şəkildə əks etdirən tədqiqatdır. DLT-nin faksimilesi, elmi-tənqidi mətni və tərcümələrindən başlayaraq «Divan» haqqında müxtəlif ölkələrdə və müxtəlif dillərdə yazılmış əsərləri diqqətlə toplayan müəllif bundan sonra «Divan»la bağlı araşdırma aparın şəxslərə böyük kömək olacaq bir biblioqrafiya meydana gətirmişdir. Ramiz Əskərin «Divanü lüğət-it-türk» üzrə biblioqrafiyanı gələcəkdə bu istiqamətdə təkmilləşdirməsi təmənniyə şayandır.

Prof. Dr. Semih TEZCAN.
Bilkənt Universiteti türk ədəbiyyatı bölümü müəllimi,
Berlin-Brandenburg Elmlər Akademiyası
Turfan layihəsi direktoru.

* * *

Dr. Ramiz Əskərin yazdığı «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» və «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri» adlı tədqiqatları oxudum.

Müəllif mövzu ilə əlaqədar çox zəngin bibliografiya vermişdir. O, indiyədək «Divanü lüğət-it-türk» haqqında yazılmış olan mənbələrin demək olar ki, hamısından istifadə etmişdir. Dr. Ramiz Əskərin monoqrafiyası da çox böyük bir əməyin məhsuludur. O, mövzu ilə bağlı özündən əvvəlki bütün mənbələri gözdən keçirmişdir. Halbuki «Divanü lüğət-it-türk» haqqında əvvəllər qələmə alınmış ən mükəmməl tədqiqatlarda belə məhdud sayda mənbədən yararlanmışdır. Dr. Ramiz Əskərin əsərlərində isə müxtəlif dillərdə olan qaynaqlardan istifadə olunmuşdur. İngilis, alman, fransız, italyan, macar dili kimi Qərb dilləri ilə yanaşı Çin, yapon, fars, tacik, habelə rus, Azərbaycan, türk, özbək, uyuğur, tatar dillərindəki mənbələr tədqiqata cəlb edilmişdir.

Dr. Ramiz Əskərin bu tədqiqatları tətbiq edilən metodlar və yararlanılan mənbələr baxımından son dərəcə zəngindir. Onun öz fikirləri isə türk dili sahəsindəki tədqiqatlara töhfə kimi qiymətləndirilməlidir. Bundan sonra aparacağım tədqiqatlarda, xüsusilə, «Divanü lüğət-it-türk» haqqında yazacağım yazılarda müraciət edəcəyim ilk elmi mənbələr Dr. Ramiz Əskərin adı çəkilən tədqiqatı olacaqdır. Bu əsərləri münasibətilə onu təbrik edirəm.

Prof. Dr. Gürər GÜLSEVİN.
Ege Universiteti Türk Dünyası
Araşdırmaları İnstitutunun müəllimi.

* * *

Əskərov Ramiz divanı təkcə tədqiq etməyib, həm də onu bütövlükdə tərcümə edib 2006-cı ildə çap etdirərək Azərbaycan oxucusuna çatdırıb. 2009-cu ildə isə həmin möhtəşəm abidəni rus dilinə çevirərək bu dili ünsiyyət dili kimi qəbul edən türk xalqlarına, eyni zamanda rus dili ilə beynəlxalq aləmə təqdim etmiş-

dir. Beləliklə, müəllif həm də öz elmi fəaliyyətini vətənpərvərlik amalı ilə birləşdirmişdir.

Müəllif «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri» adlı monoqrafiyasının (Bakı, 2008) 14-cü və 114-cü səhifələrində göstərir ki, Mahmud Kaşğarinin lüğəti Azərbaycan dilinə gec tərcümə edilmişdir. Ancaq onu demək lazımdır ki, hər bir layiqli əsər elə öz vaxtında yazılır. Mahmud Kaşğari də əsəri öz vaxtında yazmışdı, Ramiz Əskərov da öz vaxtında onu Azərbaycan oxucusuna və beynəlxalq aləmə çatdırıb. Hər bir layiqli iş öz tədqiqatçısını gözləyir. Azərbaycanda da layiqli tədqiqatçı elə öz dövründə yetişib.

Müəllif əsərin hazırlanmasına olduqca gərgin əmək sərf etmişdir. 531 adda ədəbiyyatdan istifadə edən müəllif Azərbaycan dili ilə birlikdə türk, özbək, uygur, qazax, türkmən, tatar, başqırd, tacik, fars, çin, yapon, rus, ingilis, alman, italyan, macar dillərindəki mənbələrlə tanış olmuşdur.

Dissertasiya işi özünün yüksək elmi səviyyəsinə, səliqəliliyinə, faktların inandırıcılığına, tarixi mənbələrin araşdırılmasındakı istiqamətverici əhəmiyyətinə görə nümunəvi sayıla bilər. Odur ki, Əskərov Ramiz Baxşəli oğlu «Mahmud Kaşğarinin «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfolojiyası» adlı dissertasiya işinə görə 10.02.06 – Türk dilləri ixtisası üzrə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almağa tamamilə layiqdir.

Prof. Dr. Mübariz YUSİFOV.
Gəncə Dövlət Universiteti.

* * *

60-cı illərdə mən Daşkənddə aspirant idim. Rəhmətlik Əkrəm Cəfər Daşkəndə gəlmişdi. DLT-nin özbək dilinə tərcüməsi yenidən çapdan çıxmışdı. Əkrəm Cəfər dedi ki, «Divan» tezliklə Bakıda Azərbaycan dilində də nəşr olunacaq. Mən Bakıya gələndə mərhum M.Şirəliyevdən soruşdum ki, lüğət çıxdımı? Çünki Salih Mütəllibov xahiş etmişdi ki, mən ona Bakıdan «Divan»ın

azərbaycanca tərcüməsini gətirim. 1963-cü ildən neçə onilliklər ötdü, lakin «Divan» çap olunmadı.

Türk xalqlarının mədəniyyət tarixində iz buraxan, yadda qalan əsərlər kifayət qədərdir. Onların arasında mənbə kimi, tədqiqat nümunəsi kimi Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk»ü mühüm yer tutur. Bu əsər min ildir ki, yaranıb, min ildir xidmət edir, dünyada türklər var olduqca, o da var olacaq. Bu əsərin uzun müddət tərcümə edilməməsi, nəşr olunmaması bizim üçün böyük qəbahət idi. Bu missiyanı Ramiz Əskər yerinə yetirdi. Ramiz Əskər bu əsərlə yaşayacaq. Mən Ramiz Əskərin tərcüməsində «Divan»ı, onun kitablarını, monoqrafiyasını, avtoreferatını oxumuşam. Onun tədqiqatı haqqında opponentlər xoş sözlər söylədilər, bütün müsbət və mənfi cəhətlərini göstərdilər. Çox xoşbəxtəm ki, bu tarixi müdafiədə iştirak edirəm, səs verirəm. Sizi təbrik edirəm.

Prof. Dr. Vilayət ƏLİYEV.
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universitetinin prorektoru.

* * *

Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsəri dünya miqyasında ən möhtəşəm əsərlərdən biridir... «Divan»ın morfoloji xüsusiyyətləri onun əzəmətini bir daha ortaya qoydu. Bu dissertasiyada isim, sifət, say, əvəzlik, zərf, fel və köməkçi nitq hissələri ətraflı işlənmişdir.

Ramiz müəllim haqqında çox gözəl sözlər demək olar. O, «Qutadğu bilig» əsəri üzrə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş və filologiya elmləri namizədi adına layiq görülmüşdür. Onun uğurları hədsizdir, bunu hamı bilir. Onun ən böyük uğuru «Divanü lüğət-it-türk»ü 4 cild halında Azərbaycan dilinə tərcümə etməsidir. Azərbaycan Mədəniyyət Fondunda bu tərcümənin təqdimat mərasimi keçirildi. Orada tanınmış alimlərlə yanaşı, mən də bu tərcümənin məziyyətləri haqqında danışdım. Ra-

miz müəllimin birbaşa «Divan»la əlaqədər olan 66 adda məqaləsi onun elmi yaradıcılığını üzə çıxarır.

Mən Ramiz müəllimin tərcüməsində 4 cildlik «Divan»ı oxumuşam, onun monoqrafiyası və avtoreferatı ilə tanışam. O, orta əsrlər dövrü abidələrinə istinad edərək, müqayisələr apararaq əsərin bütün məziyyətlərini üzə çıxarmışdır. Mən çox danışmaq istəmirəm. Bu dissertasiya Ali Attestasiya Komissiyasının doktorluq dissertasiyaları qarşısında qoyduğu tələblərə bütünlüklə cavab verir və Ramiz Əskərov 10.02.06 – Türk dilləri ixtisası üzrə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almağa tamamilə layiqdir.

Prof. Dr. Roza EYVAZOVA.
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun şöbə müdiri.

* * *

Filologiya elmləri namizədi Ramiz Bəxşəli oğlu Əskərovun «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» mövzusunda yazdığı doktorluq dissertasiyasını diqqətlə oxudum və dərin zövq adım. Hər şeydən əvvəl mövzunun son dərəcə aktual olduğunu və uğurla seçildiyini qeyd etməliyəm. Çünki türkologiyanın ən mühüm əsəri olan «Divan»ın tədqiqi müasir dilçiliyimiz baxımından çox vacibdir. Bu sahədə birincilik məhz morfoloqiyaya verilməli idi. «Divanü lüğət-it-türk»ün morfoloqiyasının tədqiqi həm Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasının yenidən yazılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

R.B.Əskərovun dissertasiyası ciddi və bitkin bir tədqiqat işidir. Burada morfoloqiyanın bütün bəhs və bölmələri diqqətlə araşdırılmışdır. Dərhal görünür ki, müəllif orta türk dövrünə, həmin dövrün abidələrinə, xüsusilə Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig» poemasına və Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinə dərinlən bələddir. Bu da təbiidir, çünki o, Azərbaycanda «Qutadğu bilig»i və «Divan»ı ana dilimizə tərcümə etmiş, hər iki abidə haqqında monoqrafiya və dissertasiya yazmış yeganə mütəxəssisdir.

Dissertant tədqiqat işi ilə əlaqədar 50-yə yaxın məqalə yazmış, 3 monoqrafiya («Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it-türk» əsəri». Bakı: MBM, 2008, 432 s.; «Mahmud Kaşğarının 1.000 illik yubileyinə 1.000 biblioqrafik göstərici». Bakı: MBM, 2008, 96 s.; «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri üzrə biblioqrafik və qrammatik göstərici». Bakı: MBM, 2008, 192 s.) nəşr etdirmişdir.

Prof. Dr. Qəzənfər KAZIMOV.
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun şöbə müdiri.

* * *

Bu gün müdafiəyə təqdim olunan əsər ayrı-ayrı fərdlər üçün deyil, bütün Azərbaycan xalqı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Alimlərin yekdil fikrinə görə, «Divanü lüğat-it-türk» ensiklopedik əsərdir, Ramiz müəllim də ensiklopedik əsər haqqında ensiklopedik bir dissertasiya yazmışdır. Deyirlər ki, əsər var ev üçün yaranır, əsər var el üçün yaranır. Ramiz müəllim el üçün əsər yaratmışdır. O, böyük vətəndaşdır, sakit gəzib dolanır, əslində isə daxilində böyük bir enerji gəzdirir. O, «Divan»ı 4 cildə tərcümə edib, əsər haqqında monoqrafiya, kitab, kitabçalar yazmışdır. Sizi təbrik edirəm. Siz titanik qüvvə sərf edib titanik bir əsər yazmışsınız. Bu əsər eynən «Kitabi-Dədə Qorqud» kimi müqəddəs kitabdır.

Mən bir şeyi də demək istəyirəm. Sovet dövründə biz öz adımızı açıq deyə bilmirdik. Məncə, o stereotip indi də davam edir. Siz, məsələn, nə üçün nəticə qismində Azərbaycan dili sözünü işlətmirsiniz? Əsər sübut edir ki, «Divan» həm də Azərbaycan dilinin abidəsidir. Mən arzu edirəm ki, gələcəkdə bu əsərlə bağlı tədqiqatlar daha da geniş miqyasda aparılsın. «Divan»dakı 9 min sözün yarısı bizim dilimizdə, qalanı da türk dilində işlənir. Üstəlik, DLT öz sahəsində Avropa dilçilik elmini 8 əsr qabaqlayıb. Madam ki, hazırda qloballaşma gedir, biz gərək Avropaya sübut edək ki, bizim belə bir möhtəşəm əsərimiz var. Mən Ramiz müəl-

limi də, Tofiq müəllimi də təbrik edirəm. Hesab edirəm ki, bu tədqiqat doktorluq işinin səviyyəsindən də yüksəkdir.

Prof. Dr. Sevil MEHDİYEVA.
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun şöbə müdiri.

* * *

Rəyə təqdim olunmuş işin mövzusu, şübhəsiz ki, böyük aktuallığa və elmi dəyərə malikdir. Bu, orta türk dövrünün ən böyük abidəsinin, türk dillərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsinin əsasını qoymuş ən əhəmiyyətli əsərin qrammatik təsvirinə həsr olunmuşdur. Dissertant özünü çoxdan ilkin və orta türk dövrü üzrə, xüsusən də qaraxanilər dövrü üzrə tanınmış mütəxəssis kimi göstərmişdir. Mahmud Kaşğarının bu dissertasiyada təsvir edilən lüğətinin və digər bir qaraxani abidəsi olan «Qutadğu bilig»in Azərbaycan dilinə tərcümələri onun qələminə məxsusdur. Rəy verilən iş «Divanü lüğət-it-türk»ün morfologiyasının Azərbaycan dilində monoqrafik planda ilk tədqiqidir (H.Q.Niqmatovun və F.R.Zeynalovun əsərləri umümən qaraxani abidələrinə həsr olunmuşdur). Bundan başqa, tədqiqatda qaraxani türkcəsi ilə Azərbaycan dilinin morfoloji formaları sistemli şəkildə müqayisə edilmişdir.

Tədqiqat, ümumən, çox yaxşı təsir bağışlayır. Avtoreferat üzrə mühakimə yürüdərək belə hesab edirəm ki, iş doktorluq dissertasiyaları qarşısında qoyulan tələblərə cavab verir və onun müəllifi 10.02.06 – Türk dilləri ixtisası üzrə filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsi almağa tamamilə layiqdir. Müəllifin çap etdirdiyi əsərlər dissertasiyanın məzmununu əhatə edir və onlar Azərbaycan türkologiyasının inkişafına mühüm töhfə olmuşdur.

Anna Vladimirovna DIBO.
Filologiya elmləri doktoru,
Rusiya EA-nın müxbir üzvü,
Rusiya Elmlər Akademiyası Dilçilik İnstitutunun
Ural-Altay dilləri şöbəsinin müdiri.

* * *

Mahmud Kaşğari XI əsrin görkəmli türkoloqudur. Onun məşhur «Divanü lüğət-it-türk» əsəri bütün türk xalqları üçün ensiklopediyadır... Ona görə də hər bir türkoloq öz dilinin tarixini yazarkən onun möhtəşəm əsərinə istinad edir. «Divan»ın materiallarına söykənməyən hər bir tədqiqat yarımçıq olar. Ramiz Əskərovun «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» adlı doktorluq dissertasiyası bu baxımdan aktualdır.

R.Əskərov «Divan»ın morfoloqiyası üzrə materialları diqqətlə toplayaraq Azərbaycan dilçiləri üçün çox qiymətli məlumatları aşkara çıxarmışdır. R.Əskərovun «Divan»ı Azərbaycan dilinə tərcümə etməsi türkologiyada yeni bir təzahürdür. Bu tərcümə alimin böyük zəhməti sayıla bilər.

Özbək alimləri bu tərcüməni sevinclə qarşılamişlar. Onlar inanırlar ki, Azərbaycan alimləri öz tədqiqatlarında «Divan»ın materiallarından daha çox istifadə edəcəklər. Dissertant əsəri 4 cild halında nəşr etməklə türkoloqlara qiymətli bir tədqiqat bəxş etmişdir. R. Əskərov özünün 3 kitabında (onlardan biri irihəcmli monoqrafiyadır) «Divan»ı ciddi şəkildə təsvir etmişdir. Qələmə aldığı 64 məqalədə özünü yetkin türkoloq kimi göstərmişdir. O, elmi əsərlərində DLT-nin morfoloqiyasını bütünlüklə təsvir etmişdir ki, bu da türkologiya üçün yeni bir şeydir.

Prof. Dr. E.A.UMAROV.
Özbəkistan EA Ə.Nəvai adına Dil və
Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi.
F.e.n., dos. A.R.CURABAYEV.
Həmin institutunun baş elmi işçisi.

* * *

Azərbaycanda orta türk dövrü abidələri ilə məşğul olan mü-təxəssislər arasında R.B.Əskərovun öz yeri və türkologiya qarşısında xüsusi xidmətləri var. Hər şeydən əvvəl, o, türkologiyaya dair bir sıra qiymətli əsərləri ana dilimizə tərcümə etmişdir. Bu əsərlər arasında böyük şair və mütəfəkkir Yusif Balasağunlunun

«Qutadğu bilig» poeması və dahi dilçi və filoloq Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğat-it-türk» əsəri mühüm yer tutur. Bu iki əsər Azərbaycan filologiyası, xüsusilə də dilçiliyi üçün müstəsna, hətta fəvqəladə əhəmiyyət daşıyır. Odur ki, R.B. Əskərovun əvvəlcə «Qutadğu bilig»i, sonra isə «Divanü lüğat-it-türk»ü Azərbaycan dilinə tərcümə etməsi elmimiz və mədəniyyətimiz qarşısında böyük xidmət sayılmalıdır.

Həmkarımız 2003-cü ildə «Qutadğu bilig» adlı 320 səhifəlik maraqlı bir monoqrafiya, ötən il isə «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğat-it-türk» əsəri» adlı 432 səhifəlik dəyərli bir monoqrafiya qələmə almışdır. Mən ürəkdən inanıram ki, alim və mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən bu araşdırmalar gələcəkdə aparılacaq elmi-tədqiqat işlərinə böyük fayda verəcəkdir.

İkincisi, biz R.B.Əskərova minnətdar olmalıyıq ki, o, Yusif Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» poeması, eləcə də Mahmud Kaşğarının «Divan»ı kimi ağır və çətin iki əsər üzərində çox dəyərli tədqiqat işləri aparmış və onları dilçiliyimizin elmi dövriyəsinə daxil etmişdir.

Adil BABAYEV.
Azərbaycan Dillər Universiteti
Azərbaycan dili kafedrasının müdiri,
filologiya elmləri doktoru, professor.

* * *

2008-ci ildə YUNESKO-nun qərarı ilə anadan olmasının 1000 illik yubileyi bütün dünyada geniş qeyd edilən dahi dilçi, filoloq və mədəniyyətşünas, ilk türk ensiklopedisti Mahmud Kaşğarının məşhur «Divanü lüğat-it-türk» əsəri türkologiyanın ən mühüm məxəzlərindən və mənbələrindən biridir. Bu kitab olmadan türk dillərinin leksikası, fonetikası, morfoloqiyası, sintaksisi... barədə fikir yürütmək çətindir. Təəssüf ki, Azərbaycan alimləri uzun illər bu möhtəşəm əsərə həsrət qalmış, ondan istifadə etmək imkanından məhrum olmuş, sovet dövründə çox az adam

«Divan»ın türk və ya özbək dilinə tərcüməsini əldə edə bilmişdir. Nəhayət, 2006-cı ildə «Divanü lüğət-it-türk» filologiya elmləri namizədi Ramiz Əskərin tərcüməsində nəşr edilmiş və ölkəmizin elmi və mədəni ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır.

Diqqətəlayiq haldır ki, Ramiz Əskər «Divan»dan əvvəl orta türk dövrünün şahəsərlərindən birini, yəni Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig» poemasını ana dilimizə çevirmiş və həmin əsər üzrə namizədlik dissertasiyası və 320 səhifəlik sanballı bir monoqrafiya qələmə almışdır. Bu mənada alimin «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» mövzusunda doktorluq dissertasiyası yazması tamamilə təbiidir. O, «Mahmud Kaşğari və onun «Divanü lüğət-it-türk» əsəri adlı 432 səhifəlik sanballı bir monoqrafiya, «Divan» üzrə bibliografik və qrammatik göstəricilər hazırlamışdır. Heç də əbəs deyil ki, «Divan»ın tərcüməsinə və əsərlə bağlı tədqiqatlarına görə o, 2008-ci il üçün «Türk dünyası xidmət mükafatı»na layiq görülmüşdür.

Prof. Dr. İsmayıl KAZIMOV.
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun aparıcı elmi işçisi.

* * *

Bakı Dövlət Universiteti filologiya fakültəsinin mühacirət ədəbiyyatı və bədii tərcümə elmi-tədqiqat laboratoriyasının baş elmi işçisi Əskərov Ramizin «Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsərinin morfoloqiyası» mövzusunda yazdığı doktorluq dissertasiyası Azərbaycan türkologiya elmində bu günə qədər dilçilik baxımından monoqrafik planda tədqiq edilməmiş, xüsusi öyrənilməmiş bir əsərə həsr edilmişdir. Halbuki orta türk dövrünün yazılı abidələri arasında birinci dərəcədə mühüm yer tutan bu əsər universitetlərin filologiya fakültələrində, ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra isə həm də orta məktəblərdə tədris olunur.

Məlum olduğu kimi, «Divan»da min il əvvəlki türk dünyasının tarixi, coğrafiyası, dili, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, iqtisadiyya-

tı, mənəvi-milli dəyərləri, dünyagörüşü, həyat tərzi, adət və ənənələri, sosial münasibətləri və s. ideal şəkildə öz əksini tapmışdır. Mahmud Kaşğari kitabda Azərbaycan dilinin də daxil olduğu oğuz dilləri, eləcə də qıpçaq və karluq dilləri haqqında mühüm məlumatlar vermiş, təqribən 8 min sözü açıqlamış, onları nitq hissələrinə görə təsnif etmişdir. Bu sözlərin yarısından çoxu müasir Azərbaycan dilinin leksik fonduna daxildir. «Divan»da orta q türk ədəbiyyatı və şifahi xalq yaradıcılığı üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan 318 atalar sözü, təqribən 240 bənd və beyt şeir vardır. Bu mənada milli varlığımızın ən əsas, ən qədim mənbələrindən olan «Divan» haqqında yazılan hər bir tədqiqat işi, özəlliklə dissertasiya xüsusi aktualıq və əhəmiyyət kəsb edir.

F.e.n., dos. Nuridə NOVRUZOVA.
Bakı Slavyan Universiteti
türkologiya kafedrasının müdiri.

«BİR NƏMƏR ÇATACAQ QARANQUŞLARA»

Yaşadılarımın, məndən beş-on yaş böyük, ya da kiçik olan tanıdığım adamların 60-70 yaşa çatdıqlarını eşidəndə həmişə hey-rətlənmişəm. Necə oldu ki, illər belə sürətlə ötüb keçdi? Qədim Oğuz ellərində buz bulaqlarından içdiyimiz, uca dağlarında dolaş-dığımız, çöllərində, yamaclarında kərənti çəkdiyimiz, çiçəkli çə-mənlərinin şəhində islandığımız uşaqlıq dostlarım necə oldu ki, belə tez yaşlandılar? Özümün də yaşımın üstünə yaş gəldikcə həm sevinmişəm, həm də kədərlənmişəm. Sevinmişəm ki, Ulu Tanrı mənə bir il də ömür bəxş etdi, yaşamaq möhləti verdi. Kə-dərlənmişəm ki, bir il də yaşlandım, gəncliyimdən uzaqlaşa-uzaq-laşa ömrün qürubuna doğru bir il də yaxınlaşdım. Gənclik dos-tum, tanınmış türkoluq Ramiz Əskərin 60 yaş olduğunu eşidəndə də eyni hissləri keçirmişəm. İnanmadım ki, Ramiz Əskərin 60 yaş tamamilə olur. Ancaq təbiətin əzəli və əbədi qanunları var. Dünyaya göz açan hər kəs Tanrının ona verdiyi ömrün illərindən bir-birinə körpü sala-sala irəliləyir. Elə insanlar var ki, bir kör-püdən o birinə keçməmiş arxasındakı körpülər uçub dağılır, on-dan əsər-ələmət qalmır. Elələri də var ki, qurduğu körpülər nəinki qalır, hətta bu körpülərdən neçə-neçə yolçu keçib onun arxasınca gəlir. Ramiz Əskərin ömür yolu, saldığı körpülər əsl elm fədaisi-nin, cəfakəş bir alimin özündən sonra qoyduğu pozulmaz izlərdir.

Ramiz Əskəri mən qırx ildən çoxdur ki, tanıyıram. O, orta məktəbi 1971-ci ildə, mən isə ondan bir il sonra – 1972-ci ildə bi-tirmişəm. O vaxtlar yaxşı oxuyan uşaqların adı bütün ətraf kənd-lərə yayılırdı. Ramiz Qaraçanta (1939-cu ildən Əzizbəyov) kənd orta məktəbində oxuyarkən adını tez-tez eşidərdik. Şeir və məqa-lələrlə rayonumuzda – Amasiya rayonunda çıxan «Əmək» qəze-tində çıxış edirdi. Orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət Uni-versitetinin (indiki BDU-nun) jurnalistika fakültəsinə daxil oldu. Üçüncü kursu bitirdikdən sonra təhsilini M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində davam etdirdi və bu mötəbər uni-versiteti bitirən ilk amasiyalı jurnalist Ramizin tale payına düşdü. O, çox müxtəlif vəzifələrdə – Azərbaycan radiosunda redaktor

(1978-1983), Azərbaycan, türk, ərəb, fars, ingilis, fransız və alman dillərində çıxan «Azərbaycan bu gün» jurnalının baş redaktoru (1983-1984), kiril, latın və ərəb əlifbaları ilə nəşr olunan «Odlar yurdu» qəzetinin baş redaktoru (1984-1991), «Hürriyyət» qəzetinin (İstanbul) Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri (1991-1993) və başqa vəzifələrdə uğurla çalışmışdır. Ramiz Əskər Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin baş katibi, respublikanın Əməkdar jurnalistidir. O, «Qızıl qələm», «Həsən bəy Zərdabi», «Humay», Türkiyənin «Yeni Orhun» və «Türk dünyasına xidmət», Türkmənistanın «Altun əsr», TÜRKSOY-un «Özəl ödə» mükafatları laureatıdır.

Hazırda bu görkəmli alim BDU-nun nüfuzlu bir kafedrasının – Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışır, inzibati-idarə işləri ilə yanaşı, elmi axtarışlarını, tərcüməçilik fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Əslində Ramiz Əskərin gördüyü işlər, qazandığı titullar sadaladıqlarımızdan qat-qat çoxdur. Onun gərgin yaradıcılıq axtarışları və ağır zehni əməyi nəticəsində işıq üzü görün böyük ensiklopedik alim Mahmud Kaşğarının «Divanü-lüğat-it türk əsərinin adını çəkmək kifayətdir ki, Ramiz Əskərin Azərbaycan dilçiliyi, türkologiya elmində özünəməxsus yerini və mövqeyini müəyyənləşdirəsən. Hələ mən onun türk xalqları ədəbiyyatından tərcümə etdiyi fundamental əsərləri, tərtib etdiyi kitabları demirəm. «Monqolların gizli tarixi», Yusif Xas Hacibin «Qutadğu bilik», Z.M. Baburun «Baburnamə», B.Çobanzadənin «Seçilmiş əsərləri», B.Ögəlin «Türk mifologiyası», F.Sümərin «Oğuzlar» və daha neçə-neçə əsər bu qəbildəndir.

Orxon abidələri haqqında Azərbaycan filologiyasında bir sıra maraqlı araşdırmalar aparılmış, dəyərli tədqiqat işləri yazılmışdır. Bakı Dövlət Universitetindən bu müqəddəs məkana ayaq basıb Orxon abidələrini ziyarət etmək şərəfi yenə də Ramiz Əskərə nəsib olmuşdur. Ramiz Əskərin təbirincə desək, «türk dünyasının gerçək patriotu və əsil ziyalı akademik Abel Məhərrəmov» bu sahədə ona yaxından köməklik göstərmiş və nəticədə Abel müəllimin maddi-mənəvi dəstəyi, Ramiz Əskərin gərgin axtarışları hesabına «Orxon abidələri» (Bakı, 2012) adlı nəfis tərtibatlı qiymət-

li bir kitab işıq üzü görmüşdür. Qədim türk yazılı abidələri fəninin tədrisində mövcud boşluğun doldurulmasında bu tədris vəsaiti indi faydalı bir mənbədir. Biz də yeri gəlmişkən, Azərbaycan dilinə və ədəbiyyatına, ümumiyyətlə, elm və təhsilə göstərdiyi böyük diqqət və qayğıya görə akademik Abel Məhərrəmovaya dərin təşəkkürümüzü və sonsuz şükranlığımızı bildiririk.

Məşhur bir kəlam var: «Alim olmaq asandır, insan olmaq çətin». İnsan məfhumu altında bu kəlamda, mənə, humanizm, xeyirxahlıq, daxili saflıq, təvazökarlıq, zəhmətsevərlik və sair kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlər ifadə olunmuşdur. Məhz bu keyfiyyətlərdir Ramiz Əskəri dağdan ağır işlərin altına girməyə vadar edən, gecəli-gündüzlü onu çalışdıran. Həm də bu keyfiyyətlər Ramizin etno-milliyaddaşından, nəsill-nəsill qanından-iliyindən süzülüb gələn mənəvi göstəricilərdir. Ümumiyyətlə, Ramiz Əskərin mənsub olduğu Alməmmədlilər nəsli açıq dünyagörüşlü, elm və təhsilə yüksək qiymət verən intellekt nəsill kimi tanınır. Onun atası Baxşəli Əskərov Ağbaba mahalında tanınmış pedaqoqlardan idi. Baxşəli müəllim uzun müddət Amasiya rayonunda müxtəlif məsul vəzifələrdə (məktəb direktoru, «Sovet Ermənistanı» qəzetinin xüsusi müxbiri, «Əmək» qəzetinin redaktoru, Amasiya rayon partiya komitəsində təlimatçı, şöbə müdiri) çalışmışdı. Onun 2001-ci ildə nəşr etdirdiyi «Ağbabada qalan izlər» kitabı maraqlı etnoqrafik məlumatlarla, Ağbabanın tarixi, iqtisadiyyatı, əhalinin etnik tərkibi, milli məişəti və sair materiallarla olduqca zəngindir. Bütün şüurlu həyatını maarifin inkişafına sərf etmiş bu el ağsaqqalını Məmməd Aslan sərrast və obrazlı ifadə ilə «əyalətə məhkum olunmuş böyük ziyalı, gölə düşmüş balina» adlandırmışdır.

Ramizin əmisi Kərim Əskərov da Qərbi Azərbaycanda böyük nüfuz sahibi idi. O, on ildən artıq Amasiya rayon təhsil şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmış, rayondakı azərbaycanlı məktəblərin (14 orta, 8 səkkizillik məktəb) inkişafında, bu tədris ocaqlarının yerli milliy kadrlarla təmin olunmasında böyük əmək sərf etmişdi. Olduqca təvazökar və həlim təbiətli bu insan 1988-ci ilin deportasiyasınadək Amasiya rayonunda iki dildə nəşr olunan «Əmək» («Aşxatank») qəzetinin redaktoru idi. Redaksiyada yara-

dılan və 1987-ci ilədək fəaliyyət göstərən «Ağbaba» ədəbi birliyi Kərim müəllimin və qəzetin məsul katibi Rakif Namazovun sayəsində özünə pərəstişkarlar qazandı. İndi onlar bizim aramızda olmasalar da, xatirələrdə yaşayırlar.

Mən bu məqaləni Ramiz Əskərə həsr etsəm də, özümdən asılı olmayaraq tanıdığım ürəyi nurlu, xeyirxah insanları xatırlamaya bilmədim. Görünür, bu da taleyin bir hökmüdür ki, Ramiz müəllim kimi təvazökar ziyalının, elm fədaisinin adını tək çəkmək, ondan ayrıca bəhs etmək olmur. Professor Ramiz Əskər 60 yaşına sanballı əsərlərlə, dərin məzmunlu tədqiqatlarla qədəm qoyur. Ana təbiətdə baharın gəlişini qaranquşlar necə muştuluqlayırsa, Ramiz müəllimin çap etdirdiyi kitablar və tərcümə əsərləri də elm aləminə bu sahədə ilk araşdırmaların xoş sorağını çatdırır. Ramiz Əskərin «Əmək» qəzetinin 1983-cü il aprel nömrələrinin birində dərc olunmuş «Baharın gəlişi» adlı şeirində yazdığı kimi:

Baharın gəlişi gəlin gəlişi,
Bir nəmər çatacaq qaranquşlara.
Görən təbiətin nədir bəxşişi,
Göyləri qanadla yaran quşlara?

Bu bəndi öz-özümə təkrarlaya-təkrarlaya fikirləşirəm ki, ana təbiətin yaratdığı bəzi varlıqlarla əsil ziyalılar, elm adamları arasında oxşarlıqlar çoxdur. Qaranquşlar baharın müjdəsini gətirir, bal arıları min bir çiçəkdən zərrə-zərrə bal toplayır, qarışqalar özündən dəfələrlə ağır yük çəkir. Ancaq nə qaranquş, nə bal arısı, nə də qarışqalar heç kimdən heç nə ummurlar. Ulu qüdrət necə nizamlayıbsa, onlar da elə edirlər. Ramiz Əskərin də ömür yolu eynilə beləcədir; cəmiyyətdə yaşayıb-yaratmasına baxmayaraq, təbiət qanunlarından kənara çıxmır, o da eyni işi görür: qarışqa-nın, bal arısının, qaranquşun etdiyi kimi!

Avtandil AĞBABA.
Sumqayıt Dövlət Universiteti,
Əməkdar jurnalist.

2009 年 1 月 23 日 星期五

«Diwan»ni Ezerbeyjanchige terjime qilghuchi mukapatlandi

Sürette, ulugh alim Mehmud Kashgheriyning «Türkiy tillar diwani»ni terjime qilghanliqi üçhün, 2008 yilliq türk dunyasigha töhpe qoshqanlarga tarqitidighan türk dunyasi mukapatigha érishküchi, Ezerbeyjan dölet uniwersiteti oqutquchisi türkolog doktor Ramiz Esker sehnide Türkiyining sabiq prezidénti Sulayman Démiril bilen birge.

«Türkiy tillar diwani»ni terjime qilghan doktor Ramiz Eskerge «türk dunyasi mukapati» bérildi

Türkiye Türk Dunyasi Yazghuchilar we Sen'etchiler Weqpinin 2008 - yilida türk dunyasigha töhpe qoshqanlarga tarqitidighan türk dunyasi mukapati ulugh alim Mehmud Kashgheriyning «Türkiy tillar diwani»ni Ezerbeyjanchige terjime qilghan Ezerbeyjan dölet uniwersiteti oqutquchisi türkolog doktor Ramiz Eskerge bérildi.

13 yildin béri bu mukapatni tarqitip kelgen Türk Dunyasi Yazghuchilar we Sen'etchiler Weqqi bashliqi sha'ir Yahya Aqen'gin endi, muxbirlarni kütüwélishe yighinida, bu mukapatning 13 yildin

béri türk dunyasi üçün xizmet qilip kéliwatqan, shexs we idare jemiyetlerge bérilip kéliwatqanliqini, bu yil 4 dölettin 10 kishi we idare – jemiyetke bu mukapatni bérishning muwapiq körülgenlikini, burunqi yillarda türk dunyasi üçün xizmet körsetken uyghurlarghi-mu bu mukapatin bérilgenlikini éytti.

Biz bu mukapat heqqide tepsili melumat élish üçün Türk Dunyasi Yazghuchilar we Sen'etchiler Weqpi bashliqi sha'ir yahya aqen'gin ependige mikropon uzattuq. U bu mukapatning 13 yildin béri tarqitilip kéliwatqanliqini bu mukapat türk dunyasigha öz saheside töhpe qoshqan, türk dunyasi toghrisida eser yazghan kishi we idare – jemiyetlerge tarqitilip kéliwatqanliqini, 2008 yili Mehmud Kashgheriy yili bolghachqa, «Türkiy tillar diwani»ni terjime qilghan we bu heqte eserler yazghan doktor Ramiz Eskerge bu mukapatning bérilgenlikini éytip mundaq dédi:

- 2008 yili Mehmud Kashgheriy yili bolghachqa, «Türkiy tillar diwani»ni Ezerbeyjanchigha terjime qilghan Ramiz Eskerge bu mukapatni bérishni muwapiq körduq. Mehmud Kashgheriy tughulghanliqining 1000 yili bolghachqa bu biz üçün intayin muhim idi. Bu mukapatqa érishkenler arisida Türkiye bilen Qazaqistan ortaq achqan Ehmed Yesewiy uniwersitétining mudiri proffissor, doktor Lesbek Tashimow, Türkiye bilen Özbékistan ottursidiki munasiwetke töhpe qoshqan Özbékistanning Enqere bash elchisi Ulfet Qadirow qatarliq 10 kishi we idare – jemiyetler bar. Biz bu mukapatni her yili Türkiye Jumhuriyiti re'isining sariyida murasim bilen tarqitiwatimiz.

Biz türk dunyasi mukapatigha muwapiq körülgen «Türkiy tillar diwani» namliq eserni Ezerbeyjanchigha terjime qilghan doktor Ramiz Esker ependige, mukapatni alghandin kéyin némilerni his qiliwatisiz? dep soruduq. U mundaq jawab berdi:

- Sizgimu melum méning esli kespim zhornalistliq. Bu sahede köp sanda xelq'araliq mukapatlar aldim. Men Ezerbeyjanning zhornalistlarga béridighan eng chong mukapati «Altun qelem mukapati»ni alghan. Men Türkiyining «Orxon mukapati» bilen Küweytning zhornalistlarga béridighan dangliq mukapatinimu alghan. Emma ilim saheside bundaq chong xelq'araliq mukapatqa érishkenikim üçün özümni intayin bextlik his qiliwatimen.

- Doktor Ramiz Esker endi, siz «Türkiy tillar diwani»ni Ezerbeyjanchigha terjime qilghandin bashqa, bu heqte yene néme tetqiqatlarni élip bardingiz? dégen su'alimizgha jawab béríp mundaq dédi:

- Méning ömrümning 20 yili Mehmud Kashgheriyni tetqiq qilish bilen ötti. 1988 yilidin 2006 yilighiche qattiq ishlep «Türkiy tillar diwani»ni terjime qilip neshir qildurdum. Bulardin bashqa «Türkiy tillar diwani» we Mehmud Kashgheriy heqqide 3 eser yazdim. Bulardin birining ismi «Mehmud Kashgheriyning ming yilliq xatirisige ming bibli'ograpik körsitish». Bu kitab 96 bettin terkip tapqan bolup, Bakuda neshir qilindi. Bu kitabda 18 tilda neshir qilin'ghan Mehmud Kashgheriy we «Türkiy tillar diwani» heqqide ming kitab we maqale heqqide qisqiche melumat berdim. Arqisidin Ezerbeyjan, türk, özbek, uyghur, qazaq, türkmén, tatar, bashqurt, tajik, fars, jonggu, yapon we rusche, fransuz, némis, italiyanche qatarliq toplam 18 tilda ming parche eserning ismini tizip chiqtim.

Ikkinji kitabim bolsa 192 bettin terkip tapqan bolup kitabning ismi «Mehmud Kashgheriyning «Türkiy tillar diwani» namliq esirining bibliografik we gramatik qoshumchiliri». «Türkiy tillar diwani»da 930 qoshumche chiqti, ta 1000 yil burun 930 qoshumchining bolushi büyük bir ish. Bügün biz ezerichini tereqqi qilghan bir til, edebiyat, matématika, fizika, ximiyidin tutung türlük atalghular bar désekmu yenila 930 söz qoshumchisi yoq bolushi mumkin.

Ezerbéyjanliq tanulghan türkolog Ramiz Esker endining 3 chong esiri «Mehmud Kashgheriy we uning «Türkiy tillar diwani» namliq eseridir. 432 bettin terkip tapqan bu eserde «Türkiy tillar diwani» heqqide tepsili melumat bérilgendin kéyin eser morfologiye jehettin tehliil qilin'ghan.

Doktor Ramiz Esker endi buningdin kéyinki hayatidimu ulugh alim Mehmud Kashgheriy we uning ölmes esiri «Türkiy tillar diwani» heqqide tetqiqat élip bérishni dawam qilidighanliqini éytti.

Doktor Ramiz Esker yazghan bu eserlerlerni 2008 – yili Mehmud Kashgheriy yiligha qilin'ghan eng büyük sowghat déyishkimu bolidu.

**Azad Asiya radiosunun xabari
(uygur dilinde)**

AZƏRBAYCAN ALİMİNƏ BEYNƏLXALQ MÜKAFAT

Bu günlərdə Özbəkistandan xoş xəbər alınmışdır. Bakı Dövlət Universitetinin bədii tərcümə laboratoriyasının müdiri, tanınmış türkoloq, ədəbiyyatşünas və tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru Ramiz Əskər Babur adına beynəlxalq mükafata layiq görülmüşdür.

– **Ramiz müəllim, əvvəlcə Babur adına mükafat barədə məlumat verməyinizi xahiş edirik.**

– Zəhirəddin Məhəmməd Babur (1483-1530) özbək, türk və dünya tarixinin ən parlaq simalarından biridir. O, böyük dövlət xadimi, Hindistanda 1526-1858-ci illər arasında 333 il hökm sürmüş baburilər sülaləsinin banisi, görkəmli şair, nasir, ədəbiyyatşünas və tərcüməçi olmuşdur. Babur təqribən 600 qəzəl, qitə, məsnəvi, mətlə, rübai, tüyuğ və başqa janrlarda şeirləri əhatə edən iki divan, bir neçə risalə, nəhayət, türk-islam ədəbiyyatı tarixində memuar janrında yazılmış ilk əsər olan "Baburnamə"nin müəllifidir. Onun bir sıra əsərləri, o cümlədən musiqiyə və hər b sənətinə dair risalələri bizə gəlib çatmamışdır. Özbəkistanın Əndican şəhərində (Babur burada doğulmuşdur) onun adını daşıyan fond və muzey fəaliyyət göstərir. Həmin fond hər il Baburun əsərlərini tərcümə edən, onun haqqında elmi araşdırmalar aparan şəxslərə Babur adına beynəlxalq mükafatlar verir.

– **Siz bu mükafata hansı xidmətlərinizə görə layiq görüldünüz?**

– Mən bu ilin əvvəllərində Baburun "Seçilmiş əsərlər"ini, yayda isə "Baburnamə" kitabını ana dilimizə çevirərək nəşr etdirdim. "Baburnamə"ni Özbəkistanın prezidenti hörmətli İslam Kərimova göndərdim. Təqribən iki həftə sonra Babur Fondu məni Əndicanda təşkil olunan bir simpoziuma dəvət etdi və mənə Babur adına mükafatı verdi. Orada öyrəndim ki, cənab İslam Kərimov ona göndərdiyim kitabı hədiyyə olaraq fonda yollamış və Əndicanda təntənəli təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Bunlardan əlavə, mən iki il əvvəl XX əsr özbək şeiri antologiyasını, bu il isə tanınmış şair və hökmdar Sultan Hüseyn Bayqaranın "Divan"ını

nəşrə hazırlamışdım. Görünür, mükafat almağımnda bunların da təsiri olmuşdur. Fondun təklifi ilə Bakıda Babur adına fondun şöbəsinə açmaq haqqında memorandum imzaladıq və mən şöbənin rəhbəri təyin edildim.

– **Gərək ki siz bu günlərdə Qazaxıstanın da bir mükafatını almısınız...**

– Bu il sentyabrın əvvəllərində görkəmli qazax şairi Qasım Amanjolovun (1911-1955) anadan olmasının 100 illik yubileyi keçirildi. Bu münasibətlə mən şair haqqında "Ədəbiyyat qəzeti"ndə bir səhifə yazı verdim, elmi konfrans üçün bir məqalə hazırladım, Qasımın bir sıra əsərlərini, o cümlədən Nizamiyə və Azərbaycan gözəlinə həsr olunmuş şeirlərini ana dilimizə çevirdim. Bunları nəzərə alaraq Qazaxıstan hökuməti məni Qasım Amanjolov xatirə medalı ilə təltif etdi.

– **Çapdan çıxan yeni kitablarınız varmı?**

– Bu yay tətildə çox gərgin işlədim və iki kitab tərcümə etdim. Bunlardan birincisi görkəmli türkmən ədibi Abdulla Şahbəndənin "Seçilmiş əsərləri"dir. Burada onun ən gözəl şeirləri, "Bəhram şah" və "Gül-Bülbül" dastanları verilmişdir. İkinci kitab isə "Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri" adlanır. Əlavə olaraq, "Türk xalqları ədəbiyyatı oçerkləri" adlı araşdırma kitabını yazıb nəşr etdirdim. Bu kitabda səlcuqlu dövrü ədəbiyyatı, Sultan Hüseyn Bayqara, Mehri Xatun, Babur, Nurməhəmməd Əndəlib, Məxdumqulu Fəraqi, Molla Nəfəs, Abdulla Tukay, Məcid Qafuri və başqa şairlərin həyat və yaradıcılıqları haqqında oçerklər verilmişdir.

– **Sizə uğurlar arzulayırıq.**

Müsahibəni apardı:
İlham ABBASOV.
("Xalq qəzeti").

RAMİZ ƏSKƏR «BƏKİR ÇOBANZADƏ» MÜKAFATI ALDI

Tanınmış türkoloq və ədəbiyyatşünas, Azərbaycan və Avra-siya Yazıçılar Birliklərinin üzvü, Bakı Dövlət Universiteti türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru Ramiz Əskər eyni zamanda gözəl tərcüməçidir. O, indiyədək tarixə, ədəbiyyata və jurnalistikaya dair qırx kitabı ana dilimizə çevirmişdir. Bu kitablar arasında Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk», Yusif Balasağunlunun «Qutadğu bilig», Faruq Sümərin «Oğuzlar», Bahəddin Ögəlin «Türk mifologiyası», Erik Fixteliusun «Jurnalistikanın on qızıl qaydası» kimi fundamental əsərləri göstərmək olar.

Son dövrdə klassik türk ədəbiyyatına daha çox diqqət yetirən Ramiz Əskər böyük bir ədəbi boşluğu dolduraraq Zəhirəddin Məhəmməd Baburun divanını və məşhur «Baburnamə» kitabını, Sultan Hüseyn Bayqaranın və Mehri Xatunun divanlarını, Nur-məhəmməd Əndəlibin, Abdulla Şahbəndənin, Məxdumqulunun, Azadinin, Molla Nəfəsin, Abdulla Tukayın seçilmiş əsərlərini, ikicildlik «Türk ədəbiyyatı tarixi»ni, özbək və türkmən poeziyası antologiyalarını Azərbaycan oxucularına təqdim etmişdir. Onun tərcüməsində çıxan «Monqolların gizli tarixi» də oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır.

Çevirdiyi kitablara önsöz, qeyd və şərhələr yazan Ramiz Əskər indiyə qədər Türkiyənin «Türk Dünyasına xidmət ödəli»nə, Özbəkistanın beynəlxalq Babur mükafatına, Türkmənistanın beynəlxalq «Altın əsr» mükafatına, Qazaxıstanın «Qasım Amanjollov» medalına, Tatarıstanın «Mədəniyyət sahəsində uğurlara görə» medalına, Türksoy-un və Avrasiya Yazarlar Birliyinin «Özəl ödəli»lərinə layiq görülmüş, tərcüməçilik sahəsində coşğun fəaliyyətinə görə Avrasiya Tərcüməçilər Birliyinin (Ankara) sədri seçilmişdir.

Bu günlərdə həmin mükafatlar sırasına daha biri əlavə edilmişdir. Azərbaycan aliminə Krım tatar xalqının görkəmli oğlu, böyük dilçi, şair və yazıçı Bəkir Çobanzadənin adını daşıyan bey-

nəlxalq mükafat verilmişdir. Ramiz Əskər bu mükafata Bəkir Çobanzadənin «Seçilmiş şeirləri» adlı kitabının ana dilimizə tərcüməsinə görə layiq görülmüşdür.

Mükafat 25 may 2012-ci ildə Bəkir Çobanzadənin vətəni Qarasubazar şəhərində (Kırım Muxtar Respublikası, Ukrayna) keçirilən «Bəkir Çobanzadə dünyası» adlı beynəlxalq türkoloji konfransda təqdim edilmişdir. Ramiz Əskər konfransda «Bəkir Çobanzadənin poeziyası və nəsr» mövzusunda məruzə ilə çıxış edərək, dahi Mahmud Kaşğaridən və Mirzə Kazımbəydən sonra türk dünyasının üçüncü böyük dilçisi olan Bəkir Çobanzadənin zəngin ədəbi-bədii yaradıcılığı, incə ruhlu şeirləri, dərin məzmunlu hekayələri və publisistik məqalələri haqqında danışıq, onları geniş şəkildə təhlil etmişdir.

Qeyd edək ki, Ramiz Əskər Bəkir Çobanzadə mükafatına layiq görülən ikinci Azərbaycan alimidir. Ötən il həmin mükafat Aşıq Ömər haqqında monoqrafiyasına görə professor Mahmud Allahmanlıya verilmişdir.

Almaz ÜLVİ.
Filologiya elmləri doktoru.
28 may 2012-ci il.

**Благотворительный фонд
имени БЕКИРА ЧОБАН-ЗАДЕ**

**ул. Самокиша, 8, г.
Симферополь, Автономная**

**Bekir Çobanzadə
adına xayriye fondı**

**Samokiş s., 8, Aqmescit ş.,
Qırım Muxtar Cumhuriyeti**

Уважаемый профессор РАМИЗ АСКЕР!

Рад сообщить, что решением Комиссии от 22 апреля 2012 года Вам присуждена Международная премия имени Бекира Чобан-заде за книгу «Bekir Çobanzade. Seçilmiş şeiirleri», в номинации «За лучшие переводы произведений крымскотатарской литературы».

Вручение премии состоится в рамках Международной тюркологической конференции «Мир Бекира Чобан-заде» 25 мая 2012 года в городе Белогорске (Карасубазаре) Автономной Республики Крым (Украина).

В торжественной церемонии примут участие депутаты Верховного Совета и члены правительства Автономной Республики Крым, представители научной и творческой общестственности Республики. На мероприятие также будут приглашены Чрезвычайный и полномочный Посол Азербайджана в Украине, а также председатель Общества азербайджанцев в Крыму.

Премия присуждена также профессору З. Абдирашидову (Узбекистан), за книгу «Исмаил Гаспринский и Туркестан в начале XX века: связи, отношения, влияние»; доценту В. Полякову (Крым, Украина), за книгу «Страшная правда о Великой Отечественной войне. Партизаны без грифа «секретно»; профессору Д. Колоджейчику, за книгу «История Крымского ханства».

От имени учредителя Благотворительного фонда имени Бекира Чобан-заде господина Р.Р.Велиляева и правления Фонда поздравляю Вас с присуждением престижной премии и приглашаю Вас принять участие в торжественной церемонии.

С наилучшими пожеланиями,

А. Р. Эмиров,
директор Благотворительного
фонда им. Бекира Чобан-заде

RAMİZ ASKER 'YILIN BİLİM ADAMI' SEÇİLDİ

Avrasya Yazarlar Birliđi üyesi, Avrasya Tercümeçiler Birliđi Başkanı, Bakü Devlet Üniversitesi Türk Halkları Edebiyatı Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Ramiz Asker 2011 yılının sonuçlarına göre Baküde 'Yılın Bilim Adamı' seçildi. Ramiz Asker bu ada öten yıl Rus, Alman, Türk, Özbek, Türkmen, Tatar ve Başkurt dillerinden tercüme ettiđi 12 kitaba, 'Türk Halkları Edebiyatı' adlı monografisine, yurt dıřında düzenlenen sempozyumlarda sunduđu raporlara ve bastırđıđı bilimsel makalelerine göre layık görüldü.

Prof. Dr. Ramiz Asker 2011'de klasik Türkmen řairlerinden Nurmuhammed Andalib'in, Abdullah řahbende'nin seçilmiş eserlerini, 'Türkmen řiiri Antolojisi'ni, 'Türkmen Muammaları, Atıřmaları ve Vücutnameleri'ni çevirmiřtir. Ramiz Asker aynı zamanda ortak Türk edebiyatının görkemli temsilcilerinden Zahiriddin Muhammed Babur'un seçilmiş eserlerini ve ünlü 'Baburname' kitabını, Sultan Hüseyin Baykara'nın ve Mihri Hatun'un divanlarını, Abdullah Tukay'ın, Bekir řobanzade'nin ve Ali Akbaş'ın kitaplarını Azerbaycan Türkçesinde okurlara sunmuřtur. Ayrıca onun tercümesinde Bakü'de basılan 'Mođolların Gizli Tarihi' de geniş ilgi görmüřtür.

Çevirdiđi kitaplara sunuř ve açıklamalar yazan Prof. Dr. Ramiz Asker 2011 yılında Özbekistan'ın Uluslararası Babur ödülüne, Kazakistan'ın Kasım Amanjolov madalyasına, Tataristan'ın 'Kültür Alanında Başarılar' madalyasına, TÜRKSOY'un 'Özel Ödül'üne ve Avrasya Yazarlar Birliđi'nin 'En Fazla Çeviri Yapan Çevirmen' ödülüne layık görülmüřtür.

**TÜRKSOY saytı və
dövri mətbuat.**

BAŞLIQLAR

İllər yorğun, mən yorğun... (Ramiz Əskər – 60)	3
Ramiz Əskər (qısa həyat hekayəsi)	35
Kitabları.....	39
Tərcümələri	39
Elmi əsərləri	42
Beynəlxalq forumlarda iştirakı.....	55
Həyatımdan bəzi epizodlar, yaxud 50 kitabı necə yazdım və necə tərcümə etdim.....	58
Abel Məhərrəmov. Ramiz Əskərin özü və əsərləri haqqında təqdimat.....	121
Yusif Seyidov. “Divanü lüğət-it-türk” Azərbaycan dilində.....	125
Nizami Cəfərov. Yeddi ölkənin laureatı.....	134
Tofiq Hacıyev	138
Süleyman Demirel. Sunuş	139
Сулейман Демирель. Предисловие к русскому изданию	141
Anar. Mədəniyyətimizin böyük bayramı.....	144
Sabir Rüstəmxanlı. Əsrimizin dərvişi	146
Bəkir Nəbiyev.....	149
Ahmet Bican Ercilasun.....	150
Osman Fikri Sertkaya.....	150
Ülkü Çelik Şavk	152
Semih Tezcan	153
Gürer Gülsevin	154
Mübariz Yusifov.....	154
Vilayət Əliyev	155
Roza Eyvazova.....	156
Qəzənfər Kazımov.....	157
Sevil Mehdiyeva.....	158
Anna Vladimirovna Dıbo	159
Erqaş Umarov, Atabəy Curabayev	160
Adil Babayev	160

İsmayıl Kazımov	161
Nuridə Novruzova	162
Avtandil Ağbaba. “Bir nəmər çatacaq qaranquşlara”	164
Azad Asiya radiosunun xəbəri	168
Azərbaycan aliminə beynəlxalq mükafat	171
Ramiz Əskər B.Çobanzadə mükafatı aldı	173
Krımdan məktub.....	175
Ramiz Asker ‘Yılın Bilim Adamı’ Seçildi	176

İllər yorğun, mən yorğun...
(Ramiz Əskər-60).
Bakı, Elm və təhsil, 2014.

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Kompyuterdə yığdı:
Şəfəq Əskərli

Korrektor:
Ülviyyə Əskərova

Kompyuter tərtibatçısı:
Aygün Balayeva

Çapa imzalanmışdır: 21.12.2014
Kağız formatı: 60/84 1/32
Mətbəə kağızı N 1
Həcmi: 12,75 ç/v
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
Nurlan NPM-də ofset üsulu ilə
hazır depozitivlərdən çap olunmuşdur.